

1072 К

Ч.

2.

“ПРОСЬВІТА”

# КОБЗАР

ТАРАСА ШЕВЧЕНКА



З Друкарні  
Кан.-Української Видавничої С-ки  
в Вінніпегу, Канада



НАРОДНА БІБЛІОТЕКА

4.

2.

“ПРОСЬВІТА”

# КОБЗАР

Тараса Шевченка

ВІННІПЕГ, МАНІТОБА.

1918.

LEONID W BACHYNSKY  
3425 BROADVIEW RD  
CLEVELAND OH 44109

Donald Bachynskyj  
1411 Braddon Ave  
Oshkosh, Wis. U.S.A.

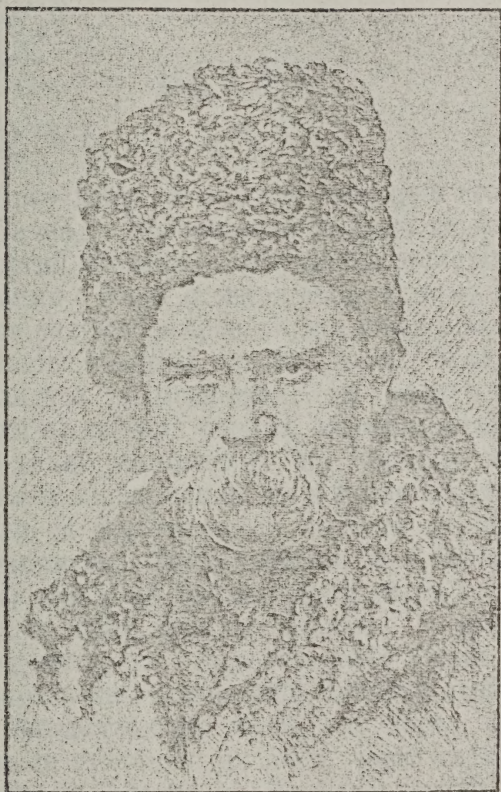
---

---

З друкарні Кан.-Української Видавничої С-ки  
590 Прічард Евню, Вінніпег, Ман.

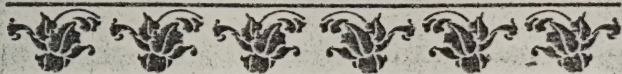
---

---



*Тарас Шевченко*





891.79

S55

OK 1918

## ВСТУП



Гірко жило ся нашому народови сто літ тому назад. Позбавлений власної держави, роздертий кордонами, втомлений довговічними боями о волю, стогнав він у чужому ярмі та мов недужий з просоня, згадував у казках та піснях колишні, красші часи. Згадував у Колядках та Щедрівках, як колись наші предки на срібних човнах, золотими веслами сині хвилі розгортаючи, по Чорному морю на далекі підбої плили, як в залізсакуті посували ся бездорожними степами на стрічу Половцям та иншим Азіятам, щоб боронити рідної землі, як за лицарську честь і славу свою та чужу кров проливали. І сьпівав народ-невільник в чудових своїх Думах, про козаків, вояків-невміряків, як вони сьвіт цілий лицарством дивували, як перед ними тремтіли султани і як вони, через свою незгідливість власну долю запропастили. І снів ся тоді втомленому двірською роботою крепакови той час, коли за Хмельницького Україна вольною була стала, коли гетьман на сивому коні під малиною хоругвою при

звучах дзвонів, сурм і литаврів у Київські ворота в'їжджав, коли послі від посторонніх королів з привітом до нього приходили, коли по довгих боях, здавало ся, мир і добро на Україні настане.

І чи одно сніло ся нашим предкам перед сто літами! Та нема нічо більш болючого, як сон нещасливого о щастю, невільника о волі, бездомного о власній хаті. А як раз такими бідними невільниками, такими безпріютними наймитами в чужих панів були наші предки перед сто літами... Нині нам ще далеко до нашої правди, а щож було тоді!

Та частина нашого народу, що оставала під Польщею, то є, між Дніпром а Карпатами, терпіла тяжкий гнет від панів-дідичів. В Польщі з давна було так, що хто не шляхтич, той не має ніякого права. Шляхта вибирала собі короля, шляхта радила на соймах, шляхта робила війну, шляхта мала землі і маєтки, суди й уряди, а хлоп не мав нічого. Він був безплатним робітником свого пана, його наймитом, і невільником, з котрим пан міг зробити, що хотів. Пан був його господарем, опікуном, судією — всім. Хлопови не вільно було нічо продати, ніде без дозволу панського піти, не вільно було більше худоби тримати, як пан позволив, навіть більше мір полотна виробити, як в дворі йо-



му приписали. Проти таким порядкам бунтував ся наш сільський народ і приставав до козацьких повстань. Але й між козаками знайшли ся такі, що не хотіли дати волі селянам та й самі такі панські порядки заводили. Звідти й пішли всілякі колотнечі, домашні сварки і війни, з котрих тільки наші вороги користали. Особливо вміла з того скористати Росія. Вона вдавала з себе оборонця віри і приятеля кривдженого народу Руського, вона ніби то боронила нас перед Поляками, а властиво тільки чатувала на те, щоб і нас і Поляків під себе підбити та нашою кривдою розбогатіти.

Ніби то кричала, що Польща кривдить руський нарід в тих землях, що до Польщі належали, а якже вона робила з Русинами-Українцями, що за Хмельницького добровільно до Росії пристали? Закріпощувала їх ще раз гірше, занашувала тяжко здобуту волю, руйнувала наше добро і хотіла нас так винародовити, щоб ніде навіть українським духом не пахло.

В 1764 році, цариця Катерина “увільнила від гетманства” останнього гетьмана України Розумевського і післала до нас, свого генерала Румянцева, з особніми інструкціями, себто з власноручним письмом.

В тім письмі нарікала цариця, що Украї-

на замало доходів достарчує скарбови російському і веліла Румянцеву перевести ревізію цілого краю, себто розглянути, де кілько народу живе, що той нарід має і які він податки повинен платити. Румянцев почав роботу з того, що нарід прикріпив до землі, то є, сказав: хлоп і поле то одно. Хлоп не тільки родив ся, щоб на тому полі для свого пана працювати, та йому й не вільно того поля ніколи покинути. Хотьби пан був не знати який недобрий, то хлопови не вільно під другого пана перейти, тільки мусить терпіти і мовчати. А що тії пани були часто-густо такими самими Українцями, як робучий народ, то тим самим для Росії виходила з того дво-яка користь, вона закріпощувала хлопа і викликувала ненависть до пана, бо мовляв, то не уряд, тільки пани угнітають народ. Щоби ще гірше замилити очи, казала Катерина скликати в 1767 році осібну комісію, в котрій послаи народні повинні були висказати свої бажаня. Українські послаи казали, що нарід хоче, щоб на Україні вернули ся такі порядки, як були за Хмельницького, щоб нарід вибирав собі гетьмана і порядкував сам собою. Св'ященники жадали також давних порядків. За те Румянцев скликав военний суд і 33 депутатів Українців засуджено на смерть.

Так ішло даліше. На самі Зелені сьвята 1775 року підступом увійшли Москалі на Січ, де тоді атаманував кошовий Петро Кальнишевський, чоловік чесний і мудрий, збурили єї, розорали, а Кальнишевського вивезли далеко на північ, на остров серед ледяного моря. Тут він 26 літ, в страшній темниці, без сонця й воздуха, серед гною і хробів тяжко карав ся. Потім Україну поділено на три намісництва. Заведено московське військо, суди, уряди, школи — всьо. Здавало ся, нашому народови прийшов кінець. Хлоп був гірше худобини, сьвященик пішов під управу московських попів, панам українським понадавали російські ранги й ордери, щож лишило ся Україні?

Як розібрали польську державу, то також і правобічна Україна перейшла від Поляків до Москалів, тільки мала частина того краю, що зветь ся Галичиною, дістала ся під Австрію. Тутки зразу дихало ся нашим людем трохи вільнійше. Влекшено дещо панщизняних тягарів, поміряно землі, заведено суди, навіть в школах запроваджено вчасти науку в руській мові, але темний нарід не вмів з того скористати так, як треба, і що йно тепер обстоює сильнійше за своїми правами. Словом — на Україні настали такі часи, що здавало ся нема для ньої ніякої ра-

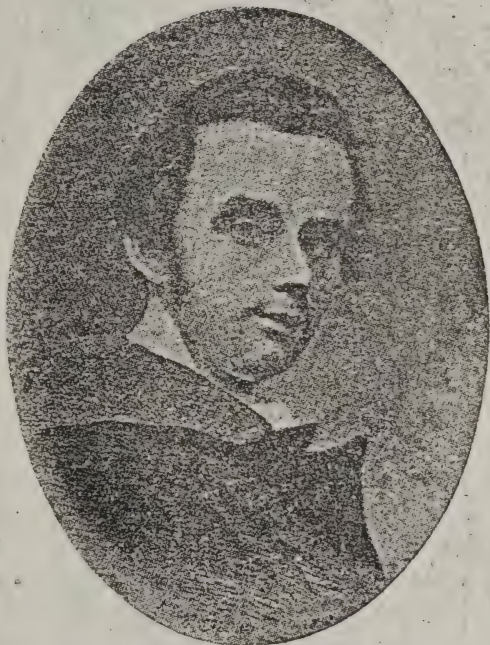
ди. Гинь і тільки. Та невмируща народна душа перетерпіла ті злидні. Робучий народ, хоть змордований, скатований, хоть позбавлений всякого права, не забув своєї мови, не перестав любити своєї землі, не запер ся своєї минувшини. А між панами також лучали ся такі, що їм в російських фракках не вигідно було ходити, вони стали витягати зі скринь старі козацькі контуші, стали зітхати до давних порядків, до давних часів, про які писали наші літописі, розказували старці та співала народна пісня. І між священиками також бували такі, що почали, як колись, говорити проповіді в народній мові та дихати на нарід свобіднійшим духом. Той настрої підхопив Іван Котляревський і написав віршами книжку “Перелицьована Енеїда”, котра дала початок нашій обновленій літературі. В тій книжці змалював Котляревський рідною мовою, такою, як хлопи говорять, веселим способом великий образ життя на Україні на переході з XVIII в XIX столітє. За Котляревським пішли другі, особливо Квітка Основяненко, що перший почав описувати, як живе сільський народ; як він любить, тужить і вмиває. Поруч них писали інші. Але всі вони не посягнули до глибини народньої душі, всі вони не обгорнули оком цілої України, не оглянули ся позад се-

бе в давні-давні часи, не вмiли зазирнути в будучність, щоб своїм і чужим розповісти, хто ми таке, чого ми хочемо і до чого ми йдемо.

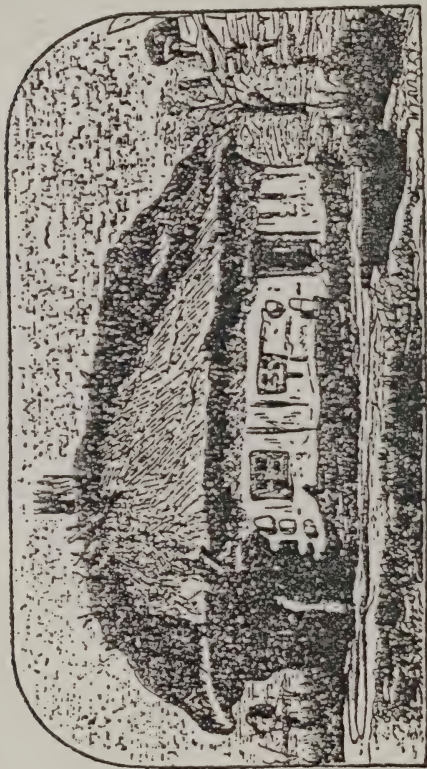
Се сказав що йно наш великий поет Тарас Шевченко. Що йно він кинув нашим ворогам гірку правду в очи, а народови сказав ясно й виразно, що він український народ, котрому належать ся такіж самі права на життя та на поступ, як мають інші народи, щасливійші від нього. Він перший учив нас, що Україна, сьвяте, велике слово, котрого поганити анї зрадою, анї іншими гріхами не вiдно, що душа наша не вмiрає, що в своїй хаті своя правда і сила і воля! Він перший розтворив перед нами могили, щоб ми почули голос минувшини, він перший зазирнув в будучність і сказав нам, як і куди прямувати до лучшої долі. А промовив він до нас так проречисто, так вхопив нас за серце своїм словом, що ми вперве побачили, яка та наша мова гарна і богата, що ми вперше зрозуміли, який то тяжкий гріх ту мову кидати та промінювати єї за ворожу. А такий м в він дар складати прегарні вірші про нашу долю й недолю, що ті вірші не тільки своїм землякам, росею на спрагнену душу впали, але й посеред чужих зеднали йому гідну честь а цілому народови славу.

Ось чому кождий Українець і Українка, кожда навіть наша дитина повинні знати, як жив, сьпівав, мучив ся за Україну і вмер за неї єї найбільший поет, Тарас Шевченко, ось чому то в 57 літ по його смерти видає Інститут “Просьвіта” у Вінніпегу отсю книжочку.





Тарас Шевченко в молодім віці



Хата, де родив ся Тарас Шевченко.





# Житє Тараса Шевченка



## Молодість Тараса Шевченка.

Далеко від нас, за Збручом, в київській землі, є повіт Звенигородський, а в тім повіті велике і гарне село Моринці. Там родив ся Тарас Шевченко дня 25. лютого ст. ст. 1814 року. Батько його звав ся Григорій Шевченко, а ще кликали його Грушівський, має Катерина Бойківна. Григорій Шевченко походив з сусіднього села, Кирилівки, а до Катерини Бойківної він тільки пристав, як і тепер пристають у нас люди. І Григорій і Катерина були крепаками недоорогого пана Енгельгардта, а як то жило ся крепакам то ми вже зі вступу знаємо. Вони не мали ні волі ні права, працювали за дурно на лані паяськім, кільки пан казав, а собі хиба на досвітках, або в неділю могли що зробити. Їх продавали, міняли, навіть в карти програвали, як худобину, та ще били, калічили, поганили, якби крепак не мав душі, ні чутя ніякого. Як панови подобала ся яка крепачка,

то кликав її до двора і робив з ньою, що хотів, а як наскучила ся, то казав кому будь з ньою женити ся і на те не було ради. Крепак — то значило невільник, ще гірше — ніби робуча худобина.

Оттаке то життя було й родичам Тарасовим. Гірко мусіли вони працювати, щоби вдоволити зросийщеного Німця, пана Енгельгардта. А Григорій Шевченко не дурний був чоловік, і ремесло знав і чумакував іноді і до всякої роботи був спосібний. Та як оженив ся, як прийшли дрібні діти, то годі було всидіти в Моринцях і він з родиною переніс ся до Кирилівки, що також належала до того самого пана Енгельгардта. Тут, в Кирилівці й минули дитячі літа Тарасові. Було се дуже гарне село, з чистою рікою та зеленими левадами, “неначе писанка село”. Але людям жило ся-тут, не як в раю, тільки як в пеклі. Від часу, як карали гайдамаків, хлоп був заєдно предметом кари, а в часах, про які мова, знуцання над крпаками дійшли були до самого верху.

Гірше вже й не могло бути.

“неволя,

Робота тяжкая... Ніколи

І помолитись не дають.”

Батько й мати вічно на панщині, діти росли самі, як квітки самопадні.



Малій Тарас з сестрою Катериною.

А було їх, крім Тараса, пятеро, двох хлопців та три дівчині. Найстарша з них, Катерина, заступала маму; вона і-господарства доглянула і хаті облад дала і молодшу рідню помила та почесала.

Єї то згадує Тарас з великою любовю, називаючи “ніжною, терпливою, незабутньою”. Та не було Катерині й коли доглянути за живим Тарасиком так, якби вона була може й хотіла і хлопець бігав собі то разом з иншими сільськими дітьми, то сам по саді, леваді, понад річкую, а часом забігав аж на степ та на могили, звідки видно богато сьвіта, де шумить вічний вітер, навіваючи сум та туту. Мале хлопця привикало думати та вслухувати ся в ті степові думи, що, казавбись, хтось їх з під могил сьпіває. Раз навіть пустив ся був у сьвіт, бо говорили йому, що небо стоїть на зелізних стовпах, так він хотів тоті стовпи побачити. На щасте надіхали чумаки та забрали малого мандрівника назад до батьківської хати. А хата та була собі як і другі сільські хати. Стара, з почорнілою стріхою, тільки вибілена чистенько. Коло хати яблуня, круг ньої квітник найстаршої доньки, Катерини, при брамі стара верба, за вербою стодола, дальше стіжки збіжка, а там сад і левада. По леваді шумів ручай. В отсім ручаю під навислими лопу-

Мажозо Шерченка Застае дива и востане по нри мајбодарно и селити за ме



хами купається ся “біляве хлопя (себто сам Тарас), викупавшись, перебіжить через долину, прибіжить в сад, впаде під першою грушою, або яблунею і засне спокійним, незворушеним сном”. Та не довго трівало таке життя. Як минуло Тарасови 9 літ, померла йому мати. Біда і нужда поклали її у могилу. Батько не міг собі дати ради з дрібними дітьми (Катерина віддала ся передтим), він мусів оженити ся в друге. В хаті почало ся пекло. Прийшла мачуха і привела своїх дітей, бо вона також була вдовою. Між зведенятами почала ся ворожнеча. Мачуха ставала по стороні своїх власних дітей і кривдила сиріт. Особливо Тараса не любила, товкла його та карала нераз невинно, замість свого власного синка, злодійкуватого Степана. Часто мусів Тарас тікати перед злою мачухою з батьківської хати та крити ся у бурянах. По двох літах помер і батько Тараса і він остав ся круглим сиротою. Замість спадку лишив Григорій Шевченко своему синові, Тарасови, ось таку ворожбу: “З нього буде або ось дуже добре, або велике ледащо; тим то для нього мій маєток не має ніякої ваги.”

Воно так і сталось. З Тараса вийшло щось дуже велике, а маєтки не мали для ньо-

го ніколи ніякої вартости. Стояв він висше їх.

Вчити ся почав Тарас ще за життя свого батька, в місцевій школі в Кирилівці. В Ро-



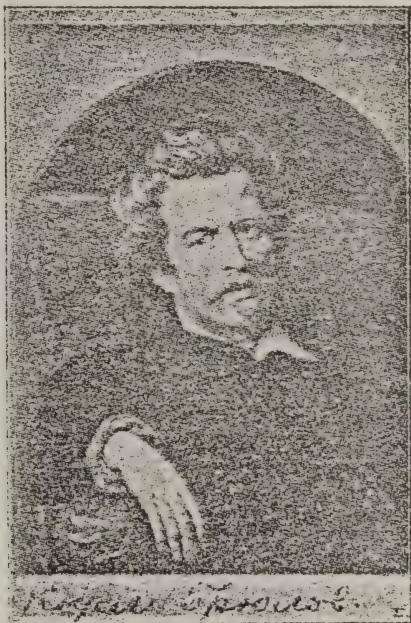
*Автопортрет Тараса Шевченка*

сії тоді вчили дуже плохенько. Се були школи, в яких учителювали дяки. Стояла така

школа звичайно біля церкви, обідрана, брудна, з повибиваними вікнами. Лавок у ній не було, ан таблиці, нічого, тільки один довгий стіл. Хто прийшов скорше, то містив ся при столі, хто пізнійше сідав на дощівці. Ученики приносили зимою дрова на топиво, де-що їди собі й дякови, самі замітали хату і самі на себе ладили різки. Без різки не було тоді науки. За що будь зараз і били школяря, а в суботу, то по черзі перебивали усіх. Брав і Тарас, особливо від дяка Богорського, страшеного п'яниці. А всеж таки навчив ся письма і навіть ходив при мерцях читати псалтиру. Та не туди його тягло. Він любив малювати і хотів стати малярем. Отже втік з кирилівської школи і пішов до Лисянки, де був дякон-маляр. Той спершу казав молодому малярчижєви носити з ріки воду та розтирати фарби. Тарас покинув його й пішов до другого. Той другий глянув хлопцеві на долоню і заявив, що з нього нічого не буде. Зажурился хлопчина і вернувся назад до Кирилівки. Тут став за громадського пастуха. Але який там пастух з такого хлопця, що його душа тягне до книжки й до малярства! Зачитає ся, а худоба зайде в збіжжє та наробить шкоди. Кинув Тарас череду та пішов на службу. І наймит з нього та кож був мабуть не найлучший, бо тиняв ся



з місця на місце. А по кількох літах таки не  
видержав і пішов аж до Хлипнівки, до одного  
маляря, щоби знов почати науку. Маляр не



Приятель Шевченка  
артист-маляр Карло Брюлов

хотів прийняти Тараса без дозволу панського  
і післав його до управителя дібр Енгельгарта  
щоб дав йому на письмі, що Шевченкови ві-

замість того, забрав нашого поета до двора на кухню, а з кухні перевів його на лакея. Тепер щойно почала ся Тарасова неволя. Сиди в панськiм передпокою та чекай, аж пан покличе, щоб подав щобудь, або пішов куди. А в ночі пильнуй панських дверей, як собака. Та ще не питають, хочеш, чи не хочеш, а мусиш їхати з паном; куди він, туди й ти. Забрав Енгельгардт Шевченка та повіз його з рідної України на чужину. Згодом він переконав ся, що Тарас має справді хист до малярства і що з того може бути добрий дохід, отже сам дав його на науку до маляра Лямпі у Варшаві, а пізнійше в Петербурзі, до Ширяєва. Ширяєв казав Тарасови малювати підлоги та паркани і марнувати на се найкрасші літа молодости. Та наш малярик хоть прихалцем, а все таки брав ся до иншого малярства — до образів. Біжить, бу вало, до якої роботи в місті, стане в міськiм саді і рисує статую. Або вечером, на роботі, зайде туди та до місяця відрисовує собі всілякі різьби. Так стрінув його раз Іван Сошенко, маляр, Українець, що перебував у Петербурзі.

Він то подав нещасливому землякови руку і поміг йому добути ся з пропасти неволі на світ свободний. Сошенко пізнав ся на тім, який то Тарас спосібний, запрошував його до

льно вчити ся малювати. Але управитель себе, давав читати добрі книжки та знакомив з передовими, що найславнішими людьми, Українцями й Москалями. Між Українцями



*Приятелька Шевченка: княгиня Репніна.*

пізнав тоді Тарас Євгенія Гребінку, знамени того байкаря, а між Москалями поета Жуковського й артиста Брюлова. До талановито-

го крепака-Українця повертали ся вони людяно, як до свого чоловіка, а дальше й задумали велике, а добре діло, висвободити його на волю. Енгельгардт заправив 2.500 карбованцв, на тодішні часи дуже великі гроші, в десятеро більші, як нині. Щоб їх добути, змалював Брюлов портрет Жуковського, той образ продали і заплатили Енгельгардтови за Тараса. Стало ся те 22. цвітня 1838 року. Того дня найбільший наш поет з невольника став вільним чоловіком. Що йно тепер став він жити, як чоловікови годить ся.

### Шевченко на волі.

Трудно подумати, який то був наглий скок. Якби хто з одного берега, болотнистого, тернем та глогами порослого, перескочив понад глибочезною прірвою на другий — рівний і гладкий. Радував ся Тарас непомірно своєю волею, та одна тільки думка смутила його, а то, що родина й земляки остали й на дальше на тамтім страшнім боці, що вони й дальше були крепаками.

Охолонувши трохи, записав ся до малярської академії, до якої яко крепак, не мав перше вступу. Те, о чім він перше тільки снів та мріяв, стало ся тепер дійсною прав-

дою. Крім малярства ходив також Тарас на університет, читав багато книжок, провадив розмови з мудрими людьми і де тільки міг, та як міг, вчив ся, й осьвічував, бо знав, що великого дару, яким його наділено, марнувати не вільно. Академія вміла оцінити і талант Шевченка і його працю та давала йому всілякі нагороди. Колишній крепак, пастишок від овець, кухтик і лакейчук робив ся славним чоловіком. З заробітків малярських посилав він тепер що міг своїй бідній родині, бо належав до тих добрих людей, що хотя вийдуть в пани, то свого хлопського роду не цурають ся, а своєї родини, ані тої близько, сестер, братів, свояків, ані ширшої, то є, вітчини, не забувають, тільки всюди, на кождім кроці журять ся їх долею. та радіб їм якусь поміч дати. Найкращим доказом тої журби є вірші, які почав тоді писати. Другий на його місці, тішивби ся своїм щастем, волею, славними товаришами, малював, продавав і гуляв, а він заєдно думав про свою рідну Україну, про нещасливих земляків невільників і свою тугу-журбу, свою горячу любов, переливав в такі чудові пісні, яких не написав ніхто більше, ані перед ним ані по нім. Ті вірші зібрав один із знайомих дідичів, Мартос, і видав їх 1840 року в Петербурзі окремою книжочкою "Кобзар". От-

се й найславнійша та найціннійша книжочка, яку ми маємо. Вона зробила більше як можна часом зробити війною — привернула нам затрачену свідомість народню, немовби відшукала нам загублену вітчину. В тій не величкій книжочці змалював Шевченко тодішню нужду народню, розповів, як той нарід на своїй землі невільником ходить, як над ним вороги сьміють ся, як вояки московські нашим дівчатам сьвіт завязують, як нема кривди, котроїб ми не зазнавали. А разом з тими гадками переносив нас Шевченко у давну давнину, котра хоть також мала свої гріхи, але супроти нинішнього пекла була вимріяним раєм.

Було колись в Україні  
Ревіли гармати;  
Було колись Запорожці  
Вміли панувати!  
Панували, добували  
І славу і волю, —  
Минуло ся, остали ся  
Могили по полю!

Люди плакали, читаючи отсі гарні, правдиві, а такі сильні слова. Не один пан, що забув про свою бідну вітчину-Україну, вертав тоді до неї як блудний син до батька, не оден немов у друге родив ся Українцем. Чуда творила та золота незрівнана книжка!

На другий рік, то є 1841 видрукував Тарас свою найбільшу поему “Гайдамаки”, в котрій розказав, що творило ся на Україні за часів хлопського бунту гайдамацького, або як нарід казав за коліївщини. Не хотів він заохочувати земляків до крови та до пожежі, тільки рад був показати сьвітови, до якого то зла доводить кривда та неволя і як то одної землі діти, в гніві та ненависти потрафлять себе взаємно нищити. І малюнки Тарасові і його поезії придбали йому широку славу. Молодого поета-маляря радо витали в найкращих домах столичних і найславнійші люди в Петербурзі охоче знакомили ся з талановитим Українцем.

Та Шевченкови було того замало. Він хотів побачити вільними очима свою рідну Україну, подивити ся на степи широкополі, на Дніпро, на кручі, хотів пригорнути до груди свою рідню та побути поміж своїми людьми. В 1843 році поїхав Тарас на Україну. Се була найгарнійша хвилинка в його бідолашнім життю. Молодий, здоровий, славний їде поет туди, звідки виїхав бідним, невільником, слугою. Всюди витають його радо, гостять, величають ся ним. На його честь роблять богаті пани великі пири і кождий рад пізнати талановитого Українця, що так недавно то-

му був лакейчуком-крепаком, а тепер став славним малярем і поетом.

Але Шевченка не затуманили отсі пири та гулящі забави. Він побачив, що на Україні не поліпшало, а ще гірше тепер зробило ся, як було перше. Нарід пропадав у темноті, в нужді та в неволі.

Село неначе погоріло,  
Неначе люди подуріли:  
Німі на панщину ідуть,  
І діточок своїх ведуть.

І з його груди вирвав ся крик болю і розпуки:

Сьвіте тихий, краю милий,  
Моя Україно!  
За що тебе сплюндровано,  
За що, мамо, гинеш?

Він став писати такі твори, як “Розрита могила”, “Чигирин”, “Сон”. То тужив на руїнах давної слави, то страшними красками малював теперішню біду, то громовим голосом кликав катів-гнобителів, щоб схаменули ся і перестали творити кривду. Н хто не промовив за бідним, поневоленим хлопом так рішучо, голосно, а краснорічиво, як Тарас. Він був у ті страшні часи гнету та неволі немов із самого неба зісланим апостолом волі, братерської любови, оборонцем бідних і угнетених. Того йому ані робучий народ, ані



історія вселюдського поступу ніколи не сьміє забути. Та рівночасно повертав ся він також з всілякими добрими, а щирими радами до другої сторони, а саме до тих кривджених і гноблених. Він кликав до них:

Учіте ся брати мої,  
Думайте, читайте,  
І чужого научайтесь,  
Свого не цурайтесь, —

До панів українських кликав Тарас:

Обніміте, брати мої,  
Найменшого брата,  
Нехай мати усьміхнеть ся,  
Заплакана мати.

А щоби нещасливому народови подати прецінь якусь кроплину цілющого ліку, він сьпівав, що “наша дума, наша пісня, не вмере не загине”, що “встане правда, встане воля” і що в “своїй хаті своя правда”. А коли ми нині перетривали і крпацтво і панщину, коли ми не впали духом, коли перед нами розтвиряють ся двері лучшого житя, та поезія Шевченка багато дечого причинила ся. Вона наших ворогів трівожила, а нас вона і потшала і навчала і заохочувала до житя.

Не знаю, чи завдячує який народ свому найбільшому поетови тільки, кілько український народ завдячує Тарасови. Та багато з того, що він нам приказував не здійснили

ми до нині. До нині ми не вчимо ся так, як треба, до нині ми не пригорнули до себе найменшого брата, до нині ми не маємо власної хати. До нині Тарасові слова не втратили своєї ваги. Ми мусимо дбати, щоб вони як найскорше здійснили ся до останка.

Побувши на Україні, відвідавши славний монастир Межигірського Спаса і незабутний січовий острів Хортицю, посумувавши на руїнах слави та заплакавши над долею земляків, він вернув у Петербург кінчити академію штук, себто високу школу малярську. А як дістав сьвідоцтво на “вольного артиста” і золотий медаль, то вдруге вибрав ся на Україну, щоб жити серед своїх людей та для рідної землі посвятити свої сили і великий дар божий — маляра і віщого поета. Відвідав родину, об’їхав знайомих і повернув до Києва, столиці України. Він чув, що тут йому місце: Незабаром дістав при однім уряді (при археографічній комісії) місце рисівника. Мав їздити по Україні, рисувати старі церкви, замки, всілякі давні будівлі, щоб вони до решти не пропали та готовив книжку “Живописна Україна”. Крім того і поезії не занедбував. З під його пера вийшли прекрасні поеми “Невольник” і “Наймичка”, премудре посланіє “До живих і мертвих” та грізний акт обжалованя царів-де-

спотів “Кавказ”. Його добра приятелька княгиня Репніна, позаходила ся також коло того, що Тараса зроблено учителем малярства в київськїм університетї (в найвисшїй школі), котрий недавно тому відкрили. Так відчиняли ся перед нашим поетом вигляди на дуже гарну будучність на те, що він буде мати запевнене житє і без журби буде міг працювати і для малярства і для української поезїї.

Але хто годен вгадати свою долю? Щастє як полохлива пташка. Здаєть ся ось-ось пїймаєш його, а воно зніметь ся, розпустить синї крила та полетить за далекї ріки і високї гори.

Так було і з Шевченком.

В Києві зібрав ся тоді гурток молодих Українців, мудрих розумом, а гарних духом. Хоть паничі, почали вони пильно журити ся недолею простого народа та роздумувати над тим, якби то зробити, щоби і хлопови було лекше дихати і для України, щоби прийшли якї красші часи. Бачили вони, що російський уряд тільки жовніра на війну та податки всїлякї вміє брати, що він радби сьвіт цілий загорнути, але о те, як народам під його управою живеть ся, він не дбає. Та ще на-или ся вони, як панство українське, дідичезних маєтків, котрим за часів царя

Миколая I. не вільно було займатися ніякими горожанськими заняттями, всі свої сили і всі свої маєтки витрачували на балі і забави, як пили чорно заливалися, як села в карти програвали, як дорогий час гаяли на глупі витребеньки. Отже й постановили вони пильно працювати над тим, щоб такі погані порядки перемінити. І то не тільки в Росії, але всюди, де живуть Славяни т. є. — Українці, Москалі, Поляки, Чехи, Сербі, Хорвати, Болгари, Словаки і Словінці. Бо, звісно, що найбільші вороги Славян, се ніхто інший тільки їх рідні брати Славяни, тільки сильніші від них, що слабших братів дістали у свої руки. Особливо Українці туго любов славянську сильно на своїй шкірі відчувають. Отже хотіли вони ширити гадку, що Славяни то рідні братя, сини одної матери, Слави, що вони себе повинні ближше пізнати, полюбити і не кривдити, тільки спільними силами добувати славу будучність. Такі гадки називаються славянофільством. Тількиж навіть такої красної та ясної думки кожний вживає на свою користь. Чех страшисть Німця, що мовляв, уважай, Німче, бо за Чехами стоїть великий наш брат, Славянин російський, а знов Поляки радіб в ім'я славянського братерства поділитись з Москалем панованем над нами, а Москаль прямо

каже, що “всі славянські ріки повинні зілляти ся в російському морі”, себто, що всі Славяни повинні стати Москалями. Та не про таке славянофільство думав Шевченко і його товариші: Костомаров, Куліш, Гулак, Білозерський, Пильчиків, Маркович і Навроцький. Вони хотіли, щоб усі народи славянські зійшли ся у велику державу, але щоб кождий з тих народів великої славянської держави порядкував собою, а тільки, щоб проти во рога одноцільно вони ставали. Та ще бажали вони, щоб в тім славянськiм сьвітi не було гнобителя і гнобленого, кривдника і покривдженого, пана і невольника, тільки, щоб всі горожани тої держави мали однакові права. Не одного доброго бажали отсі люди, що склали тайне товариство та назвали його “Кирило-Методіївським брацтвом”, що то ніби один другому мав бути братом.

Але Росія таких думок і таких товариств ніколи не любила і не любить. Єї по душі одно: “слухай і мовчі”! Слухай, як тебе кнутом валять, як тобі язик з горла видирають, як тебе на край сьвіта під япанські кулі мов товарину гонять, як тобі сестер насилують і жінок неславлять — слухай і мовчи, сподіваючись, що за твою терпеливість сьвятійший синод відчинить тобі двері раю.

А що, як раз тоді, перед 1848 роком на

заході Європи почав народ повсюди ворушити ся, домагаючи ся волі, то Росія пильно взяла слідити за тим, чи в її державі не захочують чого доброго які ворохолюбиві люди. До того вживала вона шпігунів, то є таких нікчемних запродавців, що за Юдин гріш рідного брата готові продати. Таких людей там ще до недавна вишукували, казали їм вдавати приятелів волі і поступу, казали вкручувати ся в так звані революційні товариства, а потім видавати найкрасших людей на муки і на смерть. Такі шпігуни називають ся в Росії провокаторами і вони багато роблять лиха, бо спинюють поступ і волю, котрої народам Росії треба було так, як рілі дощу в посуху. Такий то Юда вкрутив ся був також поміж “Кирило-методіївських братчиків”, підслухав що вони говорять і чого хочуть, а потім побіг до поліції та за подлий гріш продав ті тайни. Заворушило ся в царських урядах, якби хто в гадюче кубло розпалену головню кинув. “Розпни! Розпни їх за те, що добра ближньому своему бажали”! Братчиків, хто тільки був у Києві, схоплено і — до тюрми з ними. Тюрма се перший лік на бажане волі, а потім ідуть кнути, каторга, Сибір, або й шибениця. Як цареві-батькови сподобаєть ся.

Коли починали ся гоненя братчиків, Шев-

ченка в Києві не було. Він перебував на весілі свого приятеля Куліша з Анною Білозерською, пізнійшою письменницею, Ганною Барвінок, котра й досі живе. Були се його добрі друзі і Тарас радо поїхав до них на весіле за боярина. Весіле відбуло ся по Різдві 1847 року в Оленівці, Борзенського повіту. Гостий на весілі були повні світлиці, бо Білозерські були собі засібні та гостинні люди. Тарас тішив ся щастем молодих своїх друзів і ходячи по салі співав свою улюблену пісню:

“Ой зійди, зійди, ти зіронько та вечірняя,  
Ой вийди, вийди, дівчинонько моя вірная”.

Гості втихли, бо як каже Куліш, такого гарного співу вони з роду не чули. На тому то весілі було постановлено, щоб Шевченко виїхав за границю, звидіти трохи світа і повчити ся дещо більше, як можна було навчити ся в Росії. Молода Кулішева давала на ту ціль свій посаг, а Тарасови годі було не прийняти щирого дарунку від своїх приятелів. І ось веселий, розрадуваний гарною гостиною, задивлений в ясну будучність їде Тарас з весіля до деяких своїх знайомих, задержуєть ся трохи довше у дідича-Українця Лизогуба в Седневі, а звідси 5. цвітня 1847 р. спішить у Київ, щоб почати учительванє в університеті. От вже перед ним

блищить проти сонця хрест Лавреської дзвіниці, а от і батько Дніпро, що широким голубим поясом підперезав Київ, от і пором, от і берег Дніпровий — ще хвилина і поет нанятим візком перелетить до своїх товаришів братчиків Кирило-методіївських, а найперше до Миколи Костомарова, котрого так щиро любив, коли нараз біля візка, на який садовився поет де не взялися жандарі й поліціянти. Старший з них підступає до Шевченка і питаєть ся рішучо:

— Чи ви Тарас Шевченко?

— Я. — відповідає поет.

— Так я вас арештую — заявляє поліціянт, скаче на віз і каже їхати до губернатора.

Пращайте товариші та други, пращай рідне, що від славного свояка дожидалась підмоги, пращай Україно, і ви рожеві надії, і ви молоді, невернуті літа!

Щастє знялось і полетіло далеко, ген далеко...

Шевченко опинив ся в неволі.

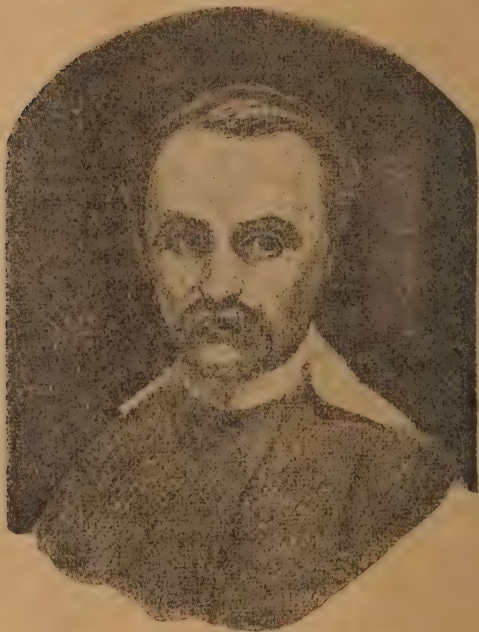
### Шевченко в неволі.

Замість на університет, де Тарас мав стати за професора, повезли його в “кутузку”, т. є. київський кримінал, в огидну нору, куди замикають найгірших горлорізів. Там



без страви, котра моглаби чоловікови крізь горло перейти і без постелі, а тільки на перегнилій соломі, перебув наш поет три добі. Четвертої днини повезли його аж в Петербург бо в Києві не хотіли судити таких великих злочинців, як Шевченко й інші члени Кирило-Методіївського брацтва. Слідство вели що найвисші поліцаї та жандарі і здавали рапорт самому мареву. Почали ся переслухованя, допити, підхоплюване на словах, підмовлюване до зради товаришів (розуміється не дурно, а за нагородою), словом всі тії практики, якими Росія здавна вславила ся перед світом. Як тебе в такий спосіб тяжнями цілими зачнуть неволити, як ти не матимеш ні дня свобідного, ні спокійної ночі, а ще, коли ти людина не тверда духом і слабовита тілом, то захитаєш ся і впадеш на коліна, благаючи ласки. Так і зробили деякі слабодухи. Тільки не Шевченко. Він держав ся гідно, як на великого чоловіка при стало. Казав, що скрізь, куди не ступив, чув тяжкі наріканя на царя і на царський уряд, казав, що на Україні бачив страшний гнет цілого народу і особливо хлопів, що там від старців до дітей всі кленуть свою долю, — тому написав свої революційні поеми. Нарешті 15. мая арештованих поставили до очий з доносчиком Петровим. Той Юда Іс-

каріотський говорив, що братчики мали тайне товариство, що вони страшенно лаяли й лихословили царя, що хотіли розвалити



*Тарас Шевченко в салдатськiм мундурi.*

Росію, а збудувати незалежну Україну, без хлопа і пана. Братчики перечили тому. Тоді шеф жандарів, граф Орлов, начав тупа-

ти ногами, страшенно кричати й грозити, що всіх покарає смертю.

Костомарів зблід і опустив руки. Але Шевченко переходячи поруч нього сказав бадьоро: “Не журись, Миколо! Ще ми будемо разом жити”.

В тиждень пізнійше скінчено слідство, списано “доклад” і предложено цареві Миколі І. Про Шевченка писало ся там: “Шевченко, замість вдяки до царської родини, писав мовою українською найбаламутнійші вірші. В них він то плаче над кривдою України, то розповідає про колишню козацьку славу, то поганими словами осьмішує царя і його семью. А що Шевченко придбав собі такими творами славу знаменитого поета, тимто вірші його двічі шкідливі й небезпечні. Тому, писали слідчі, — треба Шевченка як людину кріпкого здоровля віддати до оренбурського війська та казати начальству, щоб за ним пильно доглядало.”

Цар Миколай І., прочитавши се, дописав власноручно: “Під найпильнійший догляд, заборонивши писати й малювати”.

Так спала на Шевченка потрійна кара: протганє з рідного краю, військова служба без терміну і заборона писати й малювати. Над сподіванє тяжка кара. Шевченко любив свою рідну землю, свої степи, могили,

Дніпро і отсе мусів їх кидати Бог вість на як довго: Шевченко любив малювати та писати вірші, бо підшептував їх нашому поетови якийсь висший голос і отсе йому за-казують писати й малювати; Шевченко гидив ся військом і ненавидів салдатів від малої дитини — і отсе кажуть йому носити зброю. “Коли-б я був душогубом і кровопийцем, каже поет, то й тоді не можна-б було для мене придумати гіршої кари”. Дня 31. мая 1847 року вивели Тараса Шевченка з казні на тюремне подвірє і посадовили на бричку. Сідаючи, глянув поет на тюремні вікна і в однім з них побачив Костомарова. Зняв шапку і привітно усміхнув ся.

Затуркотіли колеса. Віз виїхав з подвіря. Далека перед ним дорога!... Їхали день і ніч, розстайними кіньми, і робили 30 миль на добу. Пити, їсти, відпочати можна було тільки тоді, як перепрягають коний. А як злочинець не видержить такої дороги, то що тоді?... Нічо. Тим лучше. Буде менше клопоту і йому з урядом і урядови з ним. Та Шевченко видержав і по тижневи такої шаленої їзди, приїхав до Оренбурга. Оренбург се було місто засланців. Особливо висилали туди Поляків, що бунтували ся проти Росії, але бували тут й Українці. Отже власти здавало ся, що для Шевченка се за гарне місто

і вона його пігнула ще далше в пусті степи до Орська.

Орськ, се місто степове. В осени тут таке болото, що верблуди топлять ся на дорозі. Нігде ні дерева, ні квітки. В літі горячо, а в зимі страшений мороз і такі сніги, що хати цілком засипає. Нині отсе місто має кілька будинків трохи гарнійших і кілька ти сяч людей, а в часах Шевченка була се нужденна оселя, обведена земляним валом з білою церквою та з довжезною, понурою казармою. Довкола безлюдний степ, Богом забута пустиня... Страшно дивити ся, а не то жити.

Тут записали Шевченка до компанії, дали йому число, дали військовий, за тїсний на нього одяг, і приставили “дядька”, себто воєнка-доглядача, що день і ніч мав за поетом слїдити... Чи знаєте ви, яка то мука, коли за Вами, як тїнь волочить ся такий товариш коли ви ані кроку самі не годні зробити, коли вас таким способом немов приковують до людини, котрої ви не любите й видіти не хочете?... Таж то вдуріти можна. О 6-тій годині рано будив барабан жовнірів і вони йшли на муштру, вчити ся маршу та орудувати оружєм. По трьох годинах такої науки давали якоїсь трохи нікчемкої страви, потім знов дві годині муштри, потім школа, ве-



*Т. Шевченко в Ново петровській фортеці.*

чєра і о 9 годині жовніри лежали в смердячій хаті на вояцьких причах, оповідаючи собі, кому нині спороли плечі, а кому вибили зуба.

Бійка, галас, крик, сороміцькі, непристійні сьпіви, бруд і п'янство, от що було тепер докола Шевченка. Ані чим ока звеселити, ані чим пот шити душу, ані розігнати тугу. Тільки день за днем котить ся, як каламутна філя, тільки та муштра, тільки той доглядач! Часом вирвав ся Шевченко з отсеї гнилої нори та вибіг за місто, в степ. Але мала потіха. То не український степ. На Україні

стєпи мережані  
нивами, ланами,  
високими могилами,  
темними лугами.

А тут — бурян, піски, тали,  
і хочби на сьміх де могила  
о давнім давні говорила...

Нєначе люди не жили!  
Од споконвіку і до нині  
ховалась від людий пустиня  
а ми таки єї найшли.

Знайшли єї наші вороги люті, гробокопательі волі. Там минули мужеські літа нашо-

го великого поета, там змарнувала ся його сила, котра чудеса могла на Україні творити.

Поет захорував зразу на гостець, який його страшенно мучив, а дальше на цингу. Кріпке здоровля марніло, як у спеку степова трава. Волосє стало випадати, чомо підлазило в гору. Горячі очи попухли, лице жовкло голова хилила ся в діл. До того листи з України приходили дуже рідко і поєтови здавало ся, що його живцем закопали в гробі.

На другий рік виправили його разом з другими на Аральське море, розсліджувати його непривітні береги. Два роки перебував там Шевченко, а як він дивив ся на то море, то найкрасше видно з поетичного вірша:

І небо невмите, і заспані хвилі,  
і понад берегом гет-гет,  
Неначе п'яний очерет  
без вітру гнеть ся. —

Боже милий,  
чи довго буде ще мені  
в отсій незамкнутій тюрмі,  
понад отсим нікчемним морем,  
нудити сьвітом?



### Мовчить

і гнеть ся мов жива  
в степу пожовкляя трава.  
Не хоче правдоньки сказать,  
а більше ні в кого спитать.

Та всеж таки знайшли ся поміж офіцерами добрі люди, що стали милосердити ся над нещасливим поетом і почали йому давати деякі пільги.

Алеж знайшли ся ще й такі люди-гадюки що зараз донесли об тім до Петербурга, Шевченка засадили на пів року до тюрми, а потім пігнали ще дальше, до гіршого місця, до Новопетровської кріпости. Тут він і добув кари. По вісім годин денно муштрували його, ні на хвилию не спускали з ока і навіть чоботи перетрушували раз-враз, чи не ховає він там якого олівця, або клаптика паперу. Цілих шість і пів літ з життя Тараса Шевченка пропали для нас безслідно. Серце поета почала обгортати розпука.

Неначе лютая змія  
Ростоптана в степу здихає,  
Заходу сонця дожидає —  
Оттак то я тепер терплю  
Та смерть із степу виглядаю.

Інший на його місці можеб був підняв руку на себе, але Шевченко того не зробив, бо

він знав, який талант дано йому з вище і яке добро він носить в своїй груди. Він не хотів дару божого марнувати, бо сподівався, що прецінь колись таки верне на Україну і пічне инше житє.

Так Дніпро крутоберегий  
І над я, брате,  
Не дають мені в неволі  
О смерти благати.

Він сподівався волі.

Але тої волі прийшло ся йому виглядати довго, дуже довго, бо цілих 10 літ перебував він на засланю.

За той час почало в Росії свитати, хоть до ранка було ще дуже далеко. Сонце волі якось не може пробити ся крізь хмари темряви, злодійств та поганої привички жити чужим коштом. І то й як жити! Але все-ж таки під кінець володіння царя Миколая I. заповідало ся щось нового.

Нужда народу дійшла була до того, що хлоп майже не видів хліба, а жив грибами, ягодами, всякими корінцями та зелениною, від чого марнів, щораз гірше і гинув як мухи. Як Поляки зробили бунт, то уряд сказав, що вся біда від Поляків-дідичів, хлоп повірили і помагали урядови той бунт дави-

ти, бо думали собі, що як не буде панів, то й не буде панщини. Але по бунтах, повертали як не пани то їх діти, або кривні та почали мстити ся на хлопах, що підчас повстань не пішли їм на руку. Тоді знов хлопи взяли бунтувати ся і уряд мусів щось зробити, щоб завести порядок. Насамперед зроблено інвентарі, себто списи, де який маєток і кільки в ньому хлопи мають на пана робити. Але великої пільги з того для хлопа не було, так само не полекшало йому і від того, що жидам наказано жити в селах волинської та подільської губернії, на пятьдесят кільки метрів від границі. Пішла чутка, що то фалшиві інвентарі і що правдиві поховали перед народом дідичі, або й священники, і нарід знов почав бунтувати ся. До того 1853 року прийшла на край страшна холера, а тиф в Києві клав людей, як солому. На додаток в осени 1853 року цар Миколай пішов війною на Турків, ніби то за те, що вони не шанували православної церкви в Єрусалимі, а властиво щоб захопити Царгород та скріпити свою державу і свою царську власть. Але в тій війні виявила ся вся гниль царського уряду, всі хабарництва, здирства, злодійства, подібно як підчас японської війни. І так, як по японській війні прийшла революція в Росії, а по ній ніби якась кон-

ституція, так і підчас війни російсько-турецької виявило ся, що треба якоїсь поправи, треба реформи, бо так дальше не може бути. А перша реформа — знесенє неволі хлопа, крепака. Домагали ся того чим раз голоснійше щонайлучші люди в Росії. Їх переслідували, карали, нищили, але на їх місце приходили нові. Тої справи не можна було довше відкладати. Вкінци і сам народ став домагати ся волі — особливо на Україні. Бідний український народ думав собі, що цар справді добрий і що тільки пани спиняють йому ласку. Тож коли оголошено з початком 1855 року царські маніфести до народу, то між народом сейчас закипіло. В кождім незрозумілим для себе слові читав хлоп се, чого його душа бажала — волі. Маніфест взивав нарід до ополчення, а нарід дочитував ся обіцянки, що хто добровільно піде на війну з Турком, то і сам він і його родина будуть раз на все вільні від підданства. Отже по прочитаню маніфеста повалили хлопи юрбою на приходства, щоб записувати ся в ополченє, або як на Україні казали “в козаки”. Другий маніфест взивав до присяги новому цареві Александрови II., що як раз тоді вступив на престіл по Миколаю I., нарід читав собі, що цар взиває, щоб йому служити вірно, а не панам. Третій маніфест

казав, щоб боронити держави “з залізом в руці”, а наряд йшов до коваля та казав собі робити списи. Хлопи з дїбр графз Браницького, Понятовського, князя Лопухіна і інших панів, кидали роботу і казали, що вони тепер стали свободними козаками. Бунт обгорнув цілі повіти канівський, таращанський, васильківський. Пани виїхали в Київ. Хлопи взяли ся до сьвящеників, що ніби то вони поховали письма, в котрих цар хлопам дарує волю. Тоді вступило війско і здержало бунт. Богато хлопів убили Москалі, ще більше покарали тяжко і бунт притих. Але дідичі перестрашили ся його. Мудрійші з них самі зачали говорити, що панщина для панів не вигідна й небезпечна, що хлопів треба увільнити. Уряд також побачив, що спокою не буде, аж настане воля, отже зачали думати над тим, якби то зробити, щоб заспокоїти народ. У великій тюрмі, найбільшій в цілім сьвітї, якою була до недавна Росія, повідчинювано віконця. До гнилого сопуху, в котрім будили ся мільони людий, влетіло трошечки сьвіжого воздуха...

Як почали думати про волю, то мусїли згадати і про тих, що домагали ся тої волї і терпіли за неї тяжкі муки. Між ними одним з перших найбільше заслужених і найтяжше покараних був Тарас Шевченко.

Старали ся о се його добрі приятелі, граф Толстой і кн. Рєпніна, котрі хоть були Росіянами, але нашого поета дуже цінили і не забували про нього навіть по тільки літах. І Шевченко був їм щиро прихильний, бо уряд російський, а чесний Росіянин, то не все одно, а Шевченко і між ворожими нам народами вмів пізнати ся на добрих людях та оцінити їх гідно. Але щож, стараця Толстого, Рєпніної та других чесних людей не помагали. В першій списі “злочинців”, котрим цар дарував кару, не було імени Шевченка. Цариця мати противила ся тому. Що йно друга амнестія принесла і нашому поетови волю.

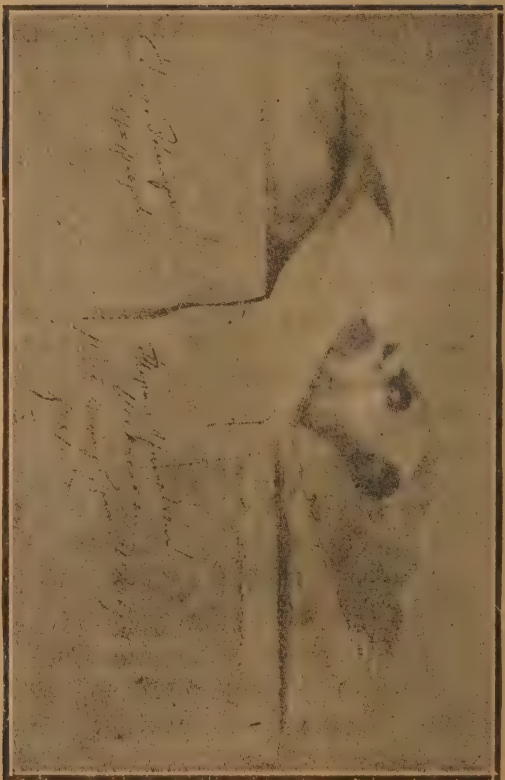
### Поворот з незолі, останні дні поета, смерть і похорони.

По довгих заходах і перепонах, яких уряд російський не щадить нікому, виїхав Тарас Шевченко 2. серпня 1857. року з Новопетровська. Морем та рікою Волгою їхав він до Москви, а звідти на Україну. Але на превеликий смуток довідав ся, що йому на Україні не вільно пробувати, тільки в Петербурзі, тай то під надзором поліції. По дорозі складав вірші, між ними написав поему “Неофіти”, в котрій порівнював переслідуване пер-

ших християн, з переслідуванем поступових людей в Росії. Йому за те й дорікали деякі Українці, що мовляв, замість дякувати цареві за волю, пише на нього такі прикрі слова. Але Шевченко був не з тих, щоб підлещувати ся, або мовчати тоді, коли треба говорити правду. Він ніколи не забував на те, що його устами промовляє ціла Україна. Дня 27. марта 1858 року приїхав поет до Петербурга і свої і чужі витали його не тільки як поета, але як мученика за правду і волю. На його честь справляли пири і всюди, де зібрали ся світлі люди, що хотіли добра і справедливости, радо витали поета, котрий був одним з найбільше заслужених апостолів волі. Та найщиріше раділи його друзі — тільки що радість та не була без смутку. Бо замість колишнього здорового, веселого, гарного Тараса, вернув тепер до них передчасний старець — лисий, похилений, прибитий горем, хоть заєдно кріпкий духом.

Поет замешкав в академії, де працював над своїми малюнками і писав заєдно гарні вірші. Крім того укладав “Буквар” для українських шкіл, дбав, щоб заложити українську газету та пильно турбував ся тим, щоб народови була дана воля, щоб хлопи дістали своє поле та не мусіли робити дурно та ще під нагайкою на панськїм лані.

Шевченко на смертній постелі.





Але серце тягнуло Тараса Шевченка на рідну Україну. Тут, він хотів жити й умирати. Хотів збудувати собі над Дніпром хату, оженити ся та хоть старість провести там, де вороги не дали звікувати. По довгих заходах позволено йому, літом 1859 р. поїхати на Україну. І він вибрав ся тут, обїхав родину й знайомих, надивив ся на Дніпро та на улюблені степи і вернув до Петербурга, щоб уладити свої справи та перенести ся цілком до своєї хати близь Канева, котру йому будував його свояк Вартоломей Шевченко. До тогож поки що йому не було безпечно перебувати на Україні, бо про нього йшла чутка, що він бунтує народ, щоб домагав ся волі. Думав Шевченко: знесуть кріпацтво, дадуть народови волю, тоді вже й його не будуть арештувати та тягати так, як тепер з ним були зробили... Але не діждав ся того. З кінцем 1860 року занедужав в Петербурзі на водяну пухлину, а 26 ст. ст. лютого 1861 року, далеко від України перестало бити серце, що так горячо тую Україну любило, погасли очі, що так бистро дивили ся і в давну-давнину і в далеку будучність, замовкли уста, що так голосно промовили про кривди нашого народу.

Його поховали зразу в Петербурзі з великими почестями, а як добули дозвіл, то вико-



Могила Т. Шевченка.

пали домовину, вложили її в другу, металеву, і перевезли на Україну, бо він в своїм “Заповіті” просив:

“Як умру, то поховайте мене на могилі, серед степу широкого на Вкраїні милій”.

Труну покрили по козацьки, червоною китайкою і вона йшла триумфальним походом з царської столиці до столиці України. По до розі стрічали її люди та віддавали честь, яка належала ся такому великому поетови і такому славному борцеві за волю... Як вернув з над Неви Шевченко, так вернула вже і воля України, котру від нас до Петербурга забрали, в кайдани закували тай в тюрму посадили. Тільки що Шевченко вертав у домовині, а воля вернула живцем, бо вона невмируща...

Дня 6. мая, 1861. року прийшов до Київа сумний, але величавий похід з останками Тараса Шевченка.

В Київі принесли домовину на пароход і повезли до Канева на Чернечу гору, де покійний хотів у своїй хаті жити. Тут на одній з найвисших гір поховали його при великім здвизі народу, серед величавих сьпівів та численних горячих промов. Один сьвященик казав: “Тут, як на Голготі, подібно хресту

Господньому, стояти ме хрест, котрий буде видно і по той і по сей бік нашого славного Дніпра”.

Тут лежить Тарас Шевченко до нині, а ви сокий зелізний хрест видно щораз дальше, не тільки на цілу Україну, але й на увесь сьвіт. Чимраз ширше й голоснійше оповіщає він ц'лому мирови, “чия правда, чия кривда і чиї ми діти”. Туди йдуть рік річно з цілої України тисячі народу, як до сьвятого гробу, туди й наші очі повертають ся в хвилі видання сего кобзаря.

Богдан Л.





---

---

ПОЕЗІЇ

---

---







## ПОЕТ

Думи мої, думи мої,  
Лихо мені з вами!  
Нащо стали на папері  
Сумними рядами?  
Чом вас вітер не розвіяв  
В степу, як пилину?  
Чом вас лихо не приспало

Як свою дитину?  
Бо вас лихо на сьвіт на сьміх породило,  
Поливали сльози... Чом не затопили,  
Не винесли в море, не розмили в полі?  
Не питалиб люди, що в мене болять,  
Не питалиб защо проклинаю долю,  
Чого нуджу сьвітом. "Нічого робить",  
Не сказалиб на сьміх.

Квіти мої, діти!  
Нащож вас кохав я, нащо доглядав?  
Чи заплаче серце одно на сім сьвіті,  
Як я з вами плакав? Може і вгадав.  
Може найдеть ся дівоче  
Серце, карі очи,  
Що заплачуть на сі думи;  
Я більше не хочу.

Одну сльозу з очий карих,  
І — пан над панами!  
Думи мої, думи мої,  
Лихо мені з вами!

За карії оченята,  
За чорнії брови  
Серце рвало ся, сьміялос,  
Виливало мову;  
Виливало як уміло,  
За темнії ночі,  
За вишневий сад зелений,  
За ласки дівочі.  
За степи та за могили,  
Що на Україні,  
Серце мліло, не хотіло  
Співають на чужині.  
Не хотілось в снігу, в лісі  
Козацьку громаду  
З булавами, з бунчуками  
Збирать на пораду.  
Нехай дуні козацькі  
В Україні витають:  
Там широко, там весело  
Од краю до краю.  
Як та воля, що минулась,  
Дніпр широкий — море,  
Степ і степ, ревуть пороги,  
І могили — гори.



Там родилась, гарцювала  
Козацькая воля,  
Там шляхтою, Татарами  
Засівала поле;  
Засівала трупом поле,  
Поки не ростило.  
Лягла спочить; а тимчасом  
Виросла могила,  
А над нею орел чорний  
Сторожем літає,  
І про неї добрим людям  
Кобзарі співають.  
Все співають, як діялось,  
Сліпі небораки —  
Бо дотепні. А я, а я  
Тільки вмію плакати,  
Тільки сльози за Україну,  
А слова не має...  
А за лихо — та цур йому!  
Хто його не знає?!  
А надто той, що дивить ся  
На людей душею.  
Пекло йому на сім сьвітї,  
А на тім...

### Журбою

Не накличу собі долі  
Коли так не маю.  
Нехай злидні живуть три дні,  
Я їх заховаю.

Заховаю змію люту  
Коло свого серця,  
Щоб вороги не бачили,  
Як лихо сьмієть ся.  
Нехай думка як той ворон  
Літає та краче,  
А серденько соловейком  
Щебече та плаче —  
Нишком: люде не побачуть,  
То й не засьміють ся...  
Не втирайтеж мої сльози,  
Нехай собі льлють ся,  
Чуже поле поливають  
Що дня і що ночі,  
Поки поли не засиплють  
Чужим піском очі.  
От таке то! А що робить?  
Журба не pomoже.  
Хтож сироті завидує,  
Карай того, Боже!

Думи мої, думи мої,  
Квіти мої діти!  
Виростав вас, доглядав вас,  
Де-ж мені вас діти?  
В Україну ідїть, діти,  
В нашу Україну,  
Попід Тиньню сиротами,  
А я — тут загину.

Там найдете щире серце  
І слово ласкаве,  
Там найдете щиру правду,  
А ще може й славу...  
Привитай же, моя ненько,  
Моя Україно,  
Моїх діток нерозумних,  
Як свою дитину!

---

## 2. ЗАПОВІТ

Як умру, то поховайте  
Мене на могилі,  
Серед степу широкого,  
На Вкраїні милій:  
Щоб лани широкополі  
І Дніпро і кручі  
Були видні, було чути,  
Як реве ревучий!

Як понесе з України  
У синєє море  
Кров ворожу, оттогді я  
І лани і гори —  
Все покину і полину  
До самого Бога  
Молити ся. А до того —  
Я не знаю Бога!

Поховайте та вставайте,  
Кайдани порвіте,  
І вражою злою кровю  
Волю окропіте!  
І мене в сімї великій,  
В сімї вольній новій,  
Не забудьте помянути  
Незлим тихим словом!

Переяслав, 25. XII. 1845.

---

### 3.

За думою дума роєм вилітає:  
Одна давить серце, друга роздирає,  
А третя тихо-тихесенько плаче  
У самому серці, може й Бог не бачить.

Кому ж її покажу я,  
І хто тую мову  
Привитає, угадає  
Великеє слово?  
Всі оглухли, похилились  
В кайданах — байдуже!...  
Ти сьмієш ся, а я плачу,  
Великий мій друже!  
А що вродить з того плачу?  
Нічого, мій брате!

Не заревуть в Україні  
Вольнії гармати,  
Не заріже батько сина,  
Своєї дитини,  
За честь, славу, за братерство,  
За волю Вкраїни.  
Не заріже, викохає  
Та й продасть в різниці  
Москалеви! Се-б то, бачиш,  
Лепта удовиці  
Престолови, отечеству  
Та Німоті плата...  
Нехай, брате! А ми будем  
Сьміятись та плакати.

[II. 1846.]

---

#### 4.

Чого мені тяжко? чого мені нудно?  
Чого серце плаче, ридає, кричить,  
Мов дитя голодне? Серце моє трудне,  
Чого ти бажаєш? що в тебе болить?  
Чи пити, чи їсти, чи спатоньки хочеш?  
Засни, моє серце, на віки засни,  
Невкрите, голодне. А люд навісний  
Нехай скаженіє! Закрий, серце, очі!...

[1846.]

5.

Минають дні, минають ночі,  
Минає літо, шелестить  
Пожовкле листя; гаснуть очі,  
Заснули думи, серце спить;  
І все заснуло, — і не знаю,  
Чи я живу, чи доживаю,  
Чи так по сьвіту волочусь,  
Бо вже й не плачу й не сьміюсь...

Доле, де ти? доле, де ти?  
Нема ніякої!  
Коли доброї жаль, Боже,  
То дай злої, злої!

Не дай спати ходячому,  
Серцем замирати,  
І гнилою колодою  
По сьвіту валятись;  
А дай жити, серцем жити  
І людей любити,  
А коли ні, то проклинать  
І сьвіт запалити!

Страшно впасти у кайдани,  
Умирать в неволі;  
А ще гірше — спати, спати,  
І спати на волі,

І заснути на вік-віки,  
І сліду не кинуть  
Ніякого! однаково —  
Чи жив, чи загинув...

Доле, де ти? доле, де ти?  
Нема ніякої!  
Коли доброї жаль, Боже,  
То дай злої, злої!

[1846.]

---

## 6.

Так і доля: того лама,  
Вітер в гаї нагинає  
Лозу і тополю,  
Лама дуба, котить полем  
Перекотиполе.  
Того нагинає,  
Мене котить, а де спинить,  
І сама не знає!

У якому краї мене заховають?  
Де я прихилю ся, на віки засну?  
Коли нема долі, нема талану,  
То нікого й кинуть. Ніхто не згадає,  
Не скаже хоть на сьміх: “Нехай спочиває  
Тільки його й долі, що рано заснув!...”

[1846.]

7.

По-над полем іде,  
Не покоси кладе,  
Не покоси кладе — гори:  
Стогне земля, стогне море,  
Стогне та гуде.

Косаря у ночі  
Зустрічають сичі;  
Тне косар, не спочиває,  
Ні на кого не вважає, —  
Хоч і не проси.

Не кричи й не проси,  
Не клепає коси;  
Чи то город, чи то поле,  
Як бритвою старий голить  
Усе, що даси:

Мужика й шинкаря,  
Сироту кобзаря;  
Приспівує старий, косить,  
Кладе горами покоси,  
Не мине й царя.

І мене не мине,  
На чужині зотне,  
За решоткою задавить.  
Й хреста ніхто не поставить  
І не помяне!



8.

Думи мої, думи мої!  
Ви мої єдині!  
Не кидайте хоч ви мене  
При лихій годині!  
Прилітайте, сизокрилі  
Мої голубята,  
Із-за Дніпра широкого  
У степ погуляти  
З Киргізами убогими!  
Вони вже убогі,  
Уже голі, та на волі  
Ще молять ся Богу.  
Прилітайте ж, мої любі!  
Тихими річками  
Привитаю вас, як діток,  
І заплачу з вами.

[1847. II. піврік.]

---

9.

В неволі тяжко, хоча й волі,  
Сказати по правді, не було;  
Та все-таки якось жилось —  
Хоть на чужому, та на полі...  
Тепер же злої тії долі,  
Як Бога, ждати довелось.

10.

І жду її, і виглядаю,  
Дурний свій розум проклинаю,  
Що дав ся дурням одурить,  
В калюжі волю утопить.  
Холоне серце, як згадаю,  
Що не в Укайні поховають,  
Що не в Україні буду жить,  
Людей і Господа хвалить.

[1847. П. піврік.]

---

11.

Привикне, кажуть, сабака за во  
зом бігти, то біжить і за саньми.

То так і я тепер пишу:  
Папір тільки, чорнило трачу.  
А перш (ій-Богу, не брешу!)  
Згадаю що, чи що побачу,  
То так утну, що аж заплачу,  
І ніби сам перелечу  
Хоч на годину на Вкраїну;  
На неї гляну, подивлюсь,  
І мов добро кому зроблю,  
Так любо серцеодпочине.  
Як-би сказать, що не люблю,  
Що я Україу забуваю,

Або лукавих проклинаю  
За те, що я тепер терплю, —  
Йй Богу, братія, прощаю  
І Милосердному молюсь,  
Щоб ви лихим чим не згадали;  
Хоч я вам кривди не робив,  
Та все таки між вами жив,  
То може де-що і осталося.

[1847. II. піврік.]

---

## 12. А. О. Козачковському.

Давно те діялось! Ще в школі,  
Таки в учителя дяка,  
Гарненько вкраду пятака  
(Бо я було трохи не голе,  
Таке убоге), та й куплю  
Паперу аркуш, і зроблю  
Маленьку книжечку; хрестами  
І візерунками з квітками  
Кругом литточки обведу.  
Та й списую “Сковороду”,  
Або “Три царіє со дари”;  
Та сам собі у буряні,  
Щоб не почув хто, не побачив,  
Виспівую було та плачу...  
І довело ся знов мені  
На старість з віршами ховатись,

Мережать книжечки, співати  
У школі дурня й поховають;  
І плакати у буряні,  
І тяжко плакати! І не знаю,  
За-що мене Господь карає.  
У школі мучилось, росло,  
У школі й сивіть почало,  
А все за того пятака,  
Що вкрав маленьким у дядка,  
Мабуть Господь мене карає...

Ось слухай же, мій голубе,  
Мій орле-козаче,  
Як конаю я в неволі,  
Як нужу я сьвітом!  
Слухай, брате, та научай  
Своїх малих діток,  
Научай їх, щоб не вчились  
Змалку віршувати!  
Коли-ж яке поквалить ся,  
То нищечком, брате,  
Нехай собі у куточку  
І віршує й плаче  
Тихесенько, щоб Бог не чув,  
Щоб і ти не бачив,  
Щоб не довело ся, брате,  
І йому каратись,  
Як я тепер у неволі  
Караю ся, брате!...

Неначе злодій поза валами  
В неділю краду ся я в поле,  
Талами вийду по-над Уралом  
На степ широкий, мов на волю.

І болящее, побите  
Серце стрепенеть ся,  
Мов рибонька над водою;  
Тихо усміхнеть ся,  
І полине голубкою  
По-над чужим полем, —  
І я ніби оживаю  
На полі, на волі.  
І на гору високою  
Виходжу, дивлю ся,  
І згадую Україну —  
І згадать бою ся.  
І там степи, і тут степи,  
Та тут не такії:  
Руді, руді, аж червоні;  
А там голубії,  
Зеленії, мережані  
Нивами, ланами,  
Високими могилами  
Темними лугами...

А тут бурян, піски, тали,  
І хоч-би на сьміх де могила  
О давнім давні говорила,  
Неначе люди не жили!  
Од спокон-віку і до нині

Ховалась од людей пустиня,  
А ми таки її знайшли;  
Уже й твердині поробили,  
За-того будуть і могили —  
Всього наробимо колись!...

О моя доле! моя Україно!  
Чи я то вирвусь з сії пустині?  
Чи може (крий Боже!)  
Тут і загину...  
І почорніє червоне поле?!

— “Айда в казарми! айда в неволю!”  
Неначе крикне хто надо мною, —  
І я прокинусь. По-за горою  
Вертаюсь, краду ся по-над Уралом,  
Неначе злодій той по-за валами.  
Оттак я, друже мій, сьвяткую  
Оттут неділеньку сьвятую!  
А понеділок? Друже-брате!  
Приходить ніч в смердячу хату,  
Осядуть думи, розібють  
На стократ серце і надію,  
І те, що вимовить не вмію,  
І все на сьвітї проженуть,  
І спинять ніч: часи літами,  
Віками глухо потечуть,  
І я кровавими сльозами  
Нераз постелю омочу.

Перелічу і дні і літа:  
Кого я, де, коли любив?  
Кому яке добро зробив?  
Нікого в світі, нікому в світі,  
Неначе по лісу ходив.  
А малась воля, малась сила!  
Та силу позички зносили;  
А воля в гостях упилаь,  
В степу небога заблудила  
Та й упивать ся зареклась.  
Не pomoже, милий Боже!  
Як то кажуть люде:  
“Буде каються на світі,  
Воротять не буде”...

Благаю Бога, щоб світало —  
Мов волі, сонця, світу жду.  
З тобою, друже мій?... Боюсь,  
Цьвіркун замовкне, “зорю” бють —  
Благаю Бога, щоб смеркало!  
Бо на позорище ведуть  
Старого дурня муштрувати,  
Щоб знав, як волю шанувати,  
Щоб знав, що дурня всюди бють...

Минають літа молодії,  
Минула доля, а надія  
В неволі знову за своє,

Зо мною знову лихо діє  
І серцю жалю завдає:  
А може ще добро побачу,  
А може лихо переплачу,  
Води Дніпрової наплюсь.  
На тебе, друже, подивлюсь?  
І може в тихій твоїй хаті  
Я буду знову розмовляти  
І благав би я о смерті —  
Так тая Україна,  
Чи се коли сподієть ся?  
А іногді так буває,  
Чи може з неба  
Що й сльози не стане,  
Подивлюсь на Україну,  
Подивлюсь на тебе?...  
І Дніпро крутоберегий,  
І ти, друже-брате,  
Не даєте мені Бога  
О смерті благати!

[1847. II. піврік.]

---

13.

Мені однаково, чи буду  
Я жить в Україні, чи ні,  
Чи хто згадає, чи забуде



Мене в снігу на чужині —  
Однаковісенько мені!

В неволі виріс між чужими,  
І неоплаканий своїми,  
В неволі плачучи умру,  
І все з собою заберу,  
Малого сліду не покину  
На нашій славній Україні,  
На нашій не-своїй землі.  
І не помяне батько з сином,  
Не скаже синові: “Молись,  
Моли ся, сину! За Україну  
Його замучили колись.”

Мені однаково, чи буде  
Той син молити ся, чи ні.  
Та не однаково мені,  
Як Україну злиї люде  
Присплять, лукаві, і в огні  
Її окраденую збудять...  
Ох, не однаково мені!

[1847. П. піврік.]

---

14.

Мені тринадцятий минав,  
Я пас ягнята за селом.  
Чи то так сонечко сияло,  
Чи так мені чого було —

Мені так любо, любо стало,  
Неначе в Бога...  
Уже прокликали до паю,  
А я собі у буряні  
Молю ся Богу; і не знаю,  
Чого маленькому мені  
Тоді так приязно молилось,  
Чого так весело було.  
Господне небо і село,  
Ягня, здаєть ся, веселилось,  
І сонце гріло, не пекло.

Та довго сонце гріло,  
Не довго молилось;  
Залекло, почервоніло  
І рай запалило.  
Мов прокинув ся, дивлю ся:  
Село почорніло,  
Боже небо голубее  
І те помарніло.  
Поглянув я на ягнята —  
Не мої ягнята;  
Обернув ся я на хати —  
Нема в мене хати.  
Не дав мені Бог нічого!  
І хлинули сльози,  
Тяжкі сльози... А дівчина,  
При самій дорозі,  
Недалеко коло мене,  
Плоскінь вибирала,

Та й почула, що я плачу:  
Прийшла, привитала,  
Утирала мої сльози,  
І поцілувала.

Неначе сонце засіяло,  
Неначе все на сьвітї стало  
Мов: лани, гаї, сади...  
І ми, жартуючи, погнали  
Чужі ягнята до води.

Бридня! а й досї, як згадаю,  
То серце плаче та болить:  
Чому Господь не дав дожити  
Малого віку у тїм раю!  
Умер би орючи на ниві,  
Нїчого б на сьвітї не знав,  
Не був би в сьвітї юродивим,  
Людей і Бога б не прокляв!

[1847. II. піврік.]

---

## 15.

Огні горять, музика грає,  
Музика плаче, завиває!  
Алмазом добрим, дорогим  
Сіяють очи молодї,

Витає радість і надія  
В очах веселих. Любо їм,  
Очам негрішним, молодим!  
І всі регочуть ся, сьміють ся,  
І всі танцюють. Тільки я,  
Неначе заклятий, дивлю ся  
І нишком плачу, плачу я.  
Чого-ж я плачу? Мабуть шкода,  
Що без пригоди, мов негода,  
Минула молодість моя.

[1848]

---

16.

І золотої й дорогої  
Мені, щоб знали ви, не жаль  
Моєї долі молодії.  
А іногді така печаль  
Оступить душу, аж заплачу!  
А ще до того, як побачу  
Малого хлопчика в селі:  
Мов одірвалось від гільлі,  
Одно-однісеньке під тином  
Сидить собі в старій ряднині, —  
Мені здаєть ся, що се я,  
Що се-ж та молодість моя.  
Мені здаєть ся, що ніколи  
Воно не бачити ме волі,  
Сьвятої воленьки, що так

Даремне, марне пролетять  
Його найкрасшії літа,  
Що він не знати-ме, де дітись  
На сїм широкім вольнім сьвітї,  
А піде в найми; і колись,  
Щоб він не плакав, не журился,  
Щоб він де-небудь прихилился,  
То оддадуть у москалі...

[1848]

---

17.

І досї снить ся: під горою,  
Між вербами, та над водою  
Біленька хаточка; сидить,  
Неначе й досї, сивий дід  
Коло хатиночки і бавить  
Хорошее та кучеряве  
Своє маленькеє внуча.  
І досї снить ся: вийшла з хати  
Веселая сьміючись мати,  
Цїлує діда і дитя —  
Аж тричи весело цїлує,  
Прийма на руки і годує,  
І спать несе; а дід сидить  
І усьміхаєть ся, і з-тиха  
Промовить нишком: “Де-ж те лихо?  
Печали тиї, вороги?”

І нищечком старий читає  
Перехрестившись “Отче-наш”.  
Крізь верби сонечко сияє  
І тихо гасне... День погас,  
І все почило. Сивий в хату  
І сам пішов опочивати.

[1848]

---

## 18. На Україну.

Немає гірше, як в неволи  
Про волю згадувать. А я  
Про тебе, воленько моя,  
Отсе нагадую. Ніколи  
Ти не здавала ся мені  
Такою сьвіже-молодою  
І прехорошою такою,  
Як на далекій чужині,  
Та ще й в неволі. Доле! доле!  
Моя проспіваная воле!  
Хоч глянь на мене з-за Дніпра,  
Хоч усміхни ся з-за....

І ти, моя єдиная,  
Встаєш із-за моря,  
З-за туману, слухняная  
Рожевая зоре!

І ти, моя єдина,  
Ведеш за собою  
Літа мої молодії;  
І передо мною,  
Ніби море, виступають  
Широкиї села  
З вишневими садочками,  
І люде веселі, —  
І ті люде, і село те,  
Де колись мов брата  
Привитали мене. Мати,  
Старесенька мати!  
Чи збирають ся ще й досі  
Веселиї гості,  
Цогуляти у старої,  
Погуляти просто  
По давньому, по старому —  
Од сьвіту до сьвіту?  
А ви мої, молодії,  
Чорнявії діти,  
Веселиї дівчаточка  
І досі в старої  
Танцюєте? А ти, доле,  
А ти, мій покою,  
Мое сьвято чорнобриве!  
І досі між ними  
Тихо, пишно похожаєш?  
І тими очима,

Аж чорними голубими,  
І досі чаруєш  
Людські душі? Чи ще й досі  
Дивують ся всує  
На стан гнучкий? Сьвято моє,  
Єдинеє сьвято!  
Як оступлять тебе, доле,  
Діточки, д вчата  
Й защебечуть по своєму  
Доброму звичаю,  
Може й мене ненароком  
Діточки згадають,  
Може яка і про мене  
Скаже яке лихо.  
Усьміхни ся, моє серце,  
Тихесенько, тихо,  
Щоб ніхто і не побачив,  
Та й більше нічого.  
А я, доленько, в неволі  
Помолю ся Богу.

Пад Аралом, 1849.

---

## 19.

Заросли шляхи тернами  
На тую Україну:  
Мабуть я її на віки,  
На віки покинув.



Мабуть мені не вернутись  
Ніколи до дому;  
Мабуть мені доведеть ся  
Читати самому  
Отсі думи... Боже милий,  
Тяжко мені жити!  
Маю серце широкеє,  
Ні з ким поділити.  
Не дав-еси мені долі,  
Молодої долі;  
Не давав-еси ніколи,  
Ніколи, ніколи.  
Не дав серця молодого  
З тим серцем дівочим  
Поєднати. Минули ся  
Мої дні і ночі  
Без радості, молодії,  
Так собі минули  
На чужині! Не найшло ся  
З ким серцем ділитись,  
А тепер не маю навіть  
З ким поговорити.)  
Тяжко мені, Боже милий,  
Носити самому  
Отсі думи і не ділить  
Ні з ким, і нікому  
Не сказать сьвятого слова,  
І душу убогу  
Не радовать, і не корить  
Чоловіка злого,

І умерти... О Господи!  
Дай мені хоч глянуть  
На народ оттой убитий,  
На тую Вкраїну.

[1849]

---

20.

І знов мені не привезла  
Нічого почта з України!  
За грішній мабуть діла  
Караюсь я в отсій пустині  
Сердитим Богом. Не мені  
Про теє знать, за що караюсь;  
Та й знать не хочеть ся мені!...  
А серце плаче, як згадаю  
Хоч невеселиї ті дні,  
Що пронесли ся надо мною  
В моїй Україні колись.  
Колись божились та клялись,  
Братались, сестрились зо мною,  
Поки, мов хмара, розійшлись  
Без слъоз, роси тії сьвятої.  
І довело ся знов мені  
Людей на старости... Ні, ні!  
Вони з холери повмирили —  
А то б хоч клаптик переслали  
Того паперу...

Ой із журби та із жалю,  
Щоб не бачить, як читають  
Листи тиї, погуляю,  
Погуляю по-над морем,  
Та розважу своє горе,  
Та Україну згадаю,  
Та пісеньку заспіваю.  
Люде скажуть, люде зрадять,  
А вона мене порадить,  
І порадить і розважить,  
І правдоньку мені скаже.

[1849]

---

## 21.

Як маю я журити ся,  
Докучати людям,  
Пійду собі сьвіт-за-очи:  
Що буде, те й буде!  
Найду долю, одружу ся,  
Не найду, втоплю ся,  
Та не продамсь я нікому,  
В найми не найму ся.

Пішов же я сьвіт-за-очи...  
Доля заховалась,  
А воленьку люде добрі  
І не торгували,

А без торгу закинули  
В далеку неволю,  
Щоб не росло таке зільля  
На нашому полі...

[1849]

---

22.

Лічу в неволі дні і ночи  
І лік забуваю!  
О Господи! як то тяжко  
Тиї дні минають!  
А літа пливуть за ними,  
Пливуть собі з тиха,  
Забирають за собою  
І добро і лихо;  
Забирають, не вертають  
Ніколи нічого...  
І не благай, бо пропаде  
Молитва за Богом.

Жаламутними болотами  
Між бурянами, за годами  
Три годи сумно протекли;  
Богато дечого взяли  
З моєї темної комори,  
І в море нишком однесли;

І нишком проковтнуло море  
Моє не злато-серебро —  
Мої літа, моє добро,  
Мою нудьгу, мої печалі,  
Тії незримі скрижали,  
Незримим писані пером...

І четвертий рік минає  
Тихенько, поволи,  
І четверту починаю  
Книжечку в неволи  
Мережати. Змережаю  
Кровю та сльозами  
Моє горе на чужині:  
Бо горе словами  
Не розкажуться нікому  
Ніколи, ніколи,  
Нігде на світі! Нема слов  
В далекій неволи!  
Немає слов, немає сльоз,  
Немає нічого;  
Нема навіть кругом тебе  
Великого Бога.  
Нема на що подивитись,  
З ким поговорити!  
Жити не хочеться на світі,  
А сам мусиш жити!

Мушу, мушу, а длячого?  
Щоб не губить душу?...

Не варт вона того жалю!  
Ось для чого мушу  
Жити на світі, волочити  
В неволі кайдани:  
Може ще я подивлюся  
На мою Україну.....  
Може ще я поділюся  
Словами-сльозами  
З дібровами зеленими,  
З темними лугами;  
Бо немає в мене роду  
На всій Україні,  
Та все-таки не ті люде,  
Що на сій чужині.  
Гуляв би я по-над Дніпром  
По веселих селах,  
Та співав би свої думи  
Тихі невеселі.  
Дай дожити подивитись,  
О Боже мій милий,  
На лани тиї зелені  
І тиї могили!  
А не даси, то донеси  
На мою Вкраїну  
Мої сльози; бо я, Боже,  
Я за неї гину!  
Може мені на чужині  
Лежать легше буде,  
Як іногді в Україні  
Згадувати будуть.

Донеси-ж, мій Боже милий,  
Або хоч надію  
Пошли в душу! Бо нічого,  
Нічого не вдію  
Убогою головою;  
Бо серце холоне,  
Як подумаю, що може  
Мене похоронять  
На чужині, і сі думи  
Зо мною сховають,  
І мене на Україні  
Ніхто не згадає!

А може, тихо за літами,  
Мої мережані сльозами  
І долетять коли небудь  
На Україну, і падуть,  
Неначе роси над землею,  
На щире серце молодеє,  
Сльозами тихо упадуть.  
І покиває головою  
І буде плакати зо мною  
І може. Господи, мене  
В своїй молитві помяне!

Нехай, як буде, так і буде:  
Чи то плисти, чи то брести!  
Хоч доведеть ся розпястись,  
А я таки мережать буду  
Тихенько білії листи.

23.

Як би ви знали, паничі,  
Де люде плачуть живучи,  
То ви б іділій не творили,  
Та марне Бога б не хвалили,  
На наші сльози сьміючись.  
За-що, не знаю, називаєм  
Хатину в гаї тихим раєм:  
Я в хаті мучив ся колись,  
Мої там сльози пролились,  
Найперші сльози! Я не знаю,  
Чи єсть у Бога люте зло,  
Щоб у тій хаті не жило.  
А хату раєм називають!

Не називаю її раєм  
Тії хатиночки у гаї  
Над чистим ставом, край села:  
Мене там мати повила  
І повиваючи співала,  
Свою нудьгу переливала  
В свою дитину; в тім гаю  
У тій хатині, у раю,  
Я бачив пекло. Там неволя,  
Робота тяжкая, ніколи  
І помолитись не дають.  
Там матір добрую мою,  
Ще молодую, у могилу  
Нужда та праця положила;



Там батько, плачучи з дітьми  
(А ми малі були і голі),  
Не витерпів лихої долі,  
Умер на панщині, а ми  
Розлізли ся межі людьми,  
Мов мишенята. Я до школи  
Носити воду школярам,  
Брати на панщину ходили,  
Поки лоби їм поголили;  
А сестри! сестри! Горе вам,  
Мої голубки молодії!  
Для кого в світі живете?  
Ви в наймах вирости, чужії,  
У наймах коси побіліють,  
У наймах, сестри, й умрете.

Мені аж страшно, як згадаю  
Отту хатину край села.  
Такиї, Боже наш, діла  
Ми творимо у нашім раю!  
На праведній Твоїй землі  
Ми в раю пекло розвели,  
А в Тебе другого благаєм.  
З братами тихо живемо,  
Лани братами оремо,  
І їх сльозами поливаєм.  
А може й те ще... Ні, не знаю,  
А так здаєть ся, сам еси...  
(Бо без Твоєї, Боже, волі,  
Ми б не нудились в раю голі!)

А може й сам на небеси  
Сьмієш ся, батечку, над нами,  
Та може радиш ся з панами,  
Як править миром?! Бо дивись:  
Он гай зелений похиливсь,  
А он з-за гаю виглядає  
Ставок, неначе полотно,  
А верби геть по-над ставом  
Тихесенько собі купають  
Зелені віти. Правда, рай?  
А подиви ся та спитай,  
Що там творить ся у тім раю.  
Звичайне радість, та хвала  
Тобі єдиному сьвятому,  
За дивнії Твої діла...  
Оттим бо й ба! Хвали нікому,  
А кров, та сльози, та хула,  
Хула всьому! Ні, ні! нічого  
Нема сьвятого на землі!  
Мені здаєть ся, що й самого  
Тебе вже люде прокляли.

[1850.]

---

## 24. Хатина

Не молила ся за мене,  
Поклони не клала  
Моя мати; а так собі  
Мене повивала,

Співаючи: “Нехай росте  
Та здорове буде!”  
І виріс я, хвалить Бога,  
Та не вийшов в люде,  
Лучше б було не родити  
Або утопити,  
Як мав би я у неволі  
Господа гнівити.

А я так мало, небогато  
Благав у Бога: тільки хату,  
Одну хатиночку в гаю,  
Та дві тополі коло неї,  
Та безталанною мою,  
Мою Оксаночку, щоб з нею  
У-двох дивити ся з гори  
На Дніпр широкий, на яри  
Та на лани золотополі,  
Та на високиї могили, —  
Дивитись, думати, гадать:  
Коли-то їх понасипали?  
Кого там люде поховали?  
І в-двох тихенько заспівать  
Та думу сумную, днедавну,  
Про лицаря того гетьмана,  
Що на огні Ляхи спекли.  
А потім би з гори зійшли,  
Понад Днїпром у темнім гаї  
Гуляли-б, поки не смеркає,

Поки мир божий не засне,  
Поки з вечірною зорйою  
Не зійде місяць над горою,  
Туман на лан не прожене.  
Ми б подивились, помолились,  
І розмовляючи пішли б  
Вечеряти в свою хатину.

.....

Даєш ти, Господи єдиний,  
Сади панам у твоїм раю,  
Даєш високої палати;  
Пани-ж неситі пузаті  
На рій твій, Господи, плюють,  
Заперши ся собі в палатах,  
І нам дивитись не дають  
З убогої малої хати.

Я тільки хаточку в тім раю  
Благав, і досі ще благаю,  
Щоб хоч умерти на Дніпрі,  
Хоч на малесенькій горі.  
Над Каспієм [?], 1850.

---

## 25. Доля

Ти не лукавила зо мною,  
Ти другом, братом і сестрою  
Сіромі стала. Ти взяла  
Мене маленького за руку

І в школу хлопця одвела  
 До п'яного дяка в науку.  
 “Учи ся, серденько! колись  
 З нас будуть люде”, ти сказала.  
 А я й послухав, і учивсь,  
 І вивчив ся. А ти збрехала!  
 Які з нас люде?... Та дарма!  
 Ми не лукавили з тобою,  
 Ми просто йшли; у нас нема  
 Зерна неправди за собою...

Ходімо ж, доленько моя,  
 Мій друже вбогий, нелукавий!  
 Ходімо дальше! Дальше слава,  
 А слава — заповідь моя!

[8. XII. 1858.]

## 26. Сестрі

Минаючи убогі села  
 Понаддніпрянські невеселі,  
 Я думав: де-ж я прихилюсь  
 І де подіну ся на сьвітї?  
 І снить ся сон мені: дивлюсь,  
 В садочку, квітами повита,  
 На пригорі собі стоїть,  
 Неначе дівчина, хатина.

Дніпро геть-геть собі розкинувсь  
Сияє батько та горить!  
Дивлюсь: у темному садочку  
Під вишнею у холодочку  
Моя єдина сестра,  
Многострадальна, сьвятая,  
Неначе в раї спочиває,  
За з-за широкого Дніпра  
Мене небога виглядає.  
І їй здаєть ся: виринає  
З-за хвилі човен, доплива  
І в хвилі човен порина...  
— “Мій братику! Моя ти доле!”  
І ми прокинули ся: ти —  
На панщині, а я — в неволи!...

Оттак нам довело ся йти  
Ще з малечку колючу ниву!  
Моли ся, сестро! Будем живі,  
То Бог поможе перейти.

Черкаси, 20. VII. 1859.

---

## 27. Молитви.

### I.

Царям, всесьвітним шинкарям,  
І дукачі і таляри  
І пуга кутиї пошли!

Робочим головам, рукам,  
На сій окраденій землі  
Свою Ти силу низпошли!

Мені ж, мій Боже, на землі  
Подай любов, сердешний рай,  
І більш нічого не давай!

## II.

Царів, кровавих шинкарів,  
У пута кутії окуй,  
В склепу глибокім замуруй!

Трудящим людям, всеблагий,  
На їх окраденій землі  
Свою Ти силу низпошли!

А чистих серцем — коло їх  
Постав Ти ангели Твої,  
Щоб чистоту їх соблюли!

Мені ж, о Господи, подай  
Любити правду на землі  
І друга щирого пошли!

---

## 28. Вечір

(Аф. Ал. Лазаревській.)

Садок вишневий коло хати,  
Хрущі над вишнями гудуть;  
Плугаторі з плугами йдуть,

Співають ідучи дівчата,  
А матери вечерять ждуть.

Сімя вечера коло хати;  
Вечіря зіронька встає;  
Дочка вечерять подає,  
А мати хоче научати,  
Так соловейко не дає.

Поклала мати коло хати  
Маленьких діточок своїх,  
Сама заснула коло їх.  
Затихло все. Тільки дівчата  
Та соловейко не затих.

[1847.]

---

29.

Ой одна я, одна,  
Як билиненька в полі,  
Та не дав мені Бог  
Ані щастя ні долі.

Тільки дав мені Бог  
Красу, карії очи —  
Та й ті виплакала  
В самотині дівочій.



Ані братика я,  
Ні сестрички не знала,  
Між чужими зросла,  
Та вже й вянути стала...

Де-ж дружина моя?  
Де ви, добрії люди?  
Їх нема, я сама,  
А дружини — й не буде!...

[1847.]

---

### 30.

Буває, іногді старий  
Не знає сам, чого зрадіє,  
Неначе стане молодий  
І заспіває, як уміє.  
І стане ясно перед ним  
Надія ангелом сьвятим,  
І зоря, молодість його  
Витає весело над ним.  
Що-ж се зробило ся з старим?  
Чого зрадів отсе? Того,  
Що, бачите, старий подумав  
Добро якесь комусь зробіть.  
А що-ж як зробіть! Добре жить  
Тому, чия душа і дума  
Добро навчила ся любити:  
Нераз такому любо стане.

Нераз барвінком зацвіте.  
Оттак, буває, в темну яму  
Сьвятеє сонечко загляне,  
І в темній ямі, як на те,  
Зелена травка поросте.

[1848.]

---

### 31.

Ой умер старий батько  
І старенькая мати,  
Та нема кому щирої  
Тії радоньки дати.

Що мені на сьвіті  
Сироті робити?  
Чи йти в люде жити,  
Чи дома журитись?

Ой пійду я в гай зелений,  
Посажу я руту:  
Як що зійде моя рута,  
Остану ся тута.

Прийде милий в мою хату  
Хазяїнувати;  
А як же ні, то я пійду  
Доленьки шукати.

Посходила тая рута,  
В гаї зеленіє;  
А дівчина сиротина  
У наймах марніє!

[1849.]

---

32.

Ой люлі, люлі, моя дитино,  
В день і в ночі...  
Пійдеш, мій сину, по Україні,  
Нас кленучи.

Сину мій, сину! не клени тата,  
Не помяни!  
Мене прокляту, я — твоя мати,  
Мене клени!...

Мене не стане, — не йди між люде,  
Іди ти в гай:  
Гей не спитає, й бачить не буде,  
Там і гуляй!

Найдеш у гаї тую калину,  
То пригорнись!...  
Бо я любила, моя дитино,  
Її колись.

Як пійдеш в села, у тиї хати,  
То не журись;  
А як побачиш з дітками матір,  
То — не дивись!

[1847.]

---

## 33. Сон

(М. А. Марковичці.)

На панщині пшеницю жала;  
Втомила ся; не спочивать  
Пішла в снопи, пошкандибала  
Івана сина годувать:  
Воно сповитеє кричало  
У холодочку за снопом.  
Розповіла, нагодувала,  
Попестила, і ніби сном,  
Над сином сидя, задрімала.  
І снить ся їй: той син Іван —  
І уродливий, і багатий,  
Не одинокий, а жонатий,  
На вольній, бачить ся, бо й сам  
Уже не панський, а на волі,  
Та на своїм веселім полі  
У-двох собі пшеницю жнуть,  
А діточки обід несуть...  
Та й усьміхнула ся небога...  
Прокинулась — нема нічого!

На йвася глянула; взяла  
Його, гарненько сповила,  
Та, щоб дожать, до “ланового”,  
Ще копу дожинать пішла...

13. VII. 1858.

---

## 34. Причинна

Реве та стогне Дніпр широкий,  
Сердитий вітер завива,  
До-долу верби гне високі  
Горами хвилю підійма.  
І блідний місяць на ту пору  
Із хмари де-де виглядав,  
Неначе човен в синім морі,  
То виринав, то потопав.  
Ще треті півні не співали,  
Ніхто нігде не гомонів,  
Сичі в гаю перекликались,  
Та ясень раз-у-раз скрипів.

В таку добу під горою,  
Біля того гаю,  
Що чорніє над водою,  
Щось біле блукає.  
Може вийшла русалонька  
Матери шукати,  
А може жде козаченька,  
Щоб залоскотати.

Не русалонька блукає:  
То дівчина ходить,  
Й сама не зна (бо причинна),  
Що такеє робить.  
Так ворожка поробила,  
Щоб менше скучала,  
Щоб, бач, ходя о-півночи,  
Спала й виглядала  
Козаченька молодого,  
Що торік покинув.  
Обіщав ся вернути ся,  
Та мабуть і згинув!  
Не китайкою покрились  
Козацькії очі.  
Не вимили біле личко  
Слізоньки дівочі:  
Орел вийняв карі очі  
На чужому полі,  
Біле тіло вовки зїли —  
Така його доля!

Дармо що-ніч дівчинонька  
Його виглядає;  
Не вернеть ся чорнобривий  
Та й не привитає,  
Не розплете довгу косу,  
Хустку не завяже,  
Не на ліжку, в домовину  
Сиротою ляже!

Така її доля... О Боже мій милий!  
За що-ж ти караєш її молоду?  
За те, що так щиро вона полюбила  
Козацької очі? Прости сиротину!  
Кого-ж їй любити? Ні батька, ні неньки;  
Одна, як та пташка в далекому краю.  
Пошли-ж Ти їй долю—вона молоденька—  
Бо люде чужії її засьміють.  
Чи винна ж голубка, що голуба любить?  
Чи винен той голуб, що сокіл убив?  
Літає, шукає, дума — заблудив.  
Щаслива голубка: високо літає,  
Полине до Бога — милого питать.  
Кого-ж сиротина, кого запитає,  
І хто їй розкаже, і хто тее знає,  
Де милий ночує? чи в темному гаю?  
Чи в бистрім Дунаю коня напува?  
Чи може з другою, другу кохає,  
Її чорнобриву уже забува?  
Як-би то дали ся орлині крила,  
За синім би морем милого знайшла;  
Живого б любила, другу б задушила,  
А до неживого у яму б лягла!  
Не так серце любить, щоб з ким поділити ся  
Не так воно хоче, як Бог нам дає:  
Воно жить не хоче, не хоче журить ся.  
“Журись!” каже думка, жалю завдає.  
О Боже мій милий! така Твоя воля,  
Таке її щастє, така її доля!

Вона все ходить, з уст ні пари.  
Жирокий Дніпр не гомонить;  
Розбивши вітер чорні хмари,  
Ліг біля моря одпочить;  
А з неба місяць так і сяє;  
І над водою, і над гаєм,  
Кругом, як в усі, все мовчить...  
Аж гульк — з Дніпра повіринали  
Малиї діти сьміючись,  
“Ходімо грить ся!” закричали.  
“Зійшло вже сонце!” (Голі скрізь,  
З осоки коси, бо дівчата.)

. . . . .

“Чи всі ви тут? кличе мати:  
Ходім шукати вечерять.

Пограємось, погуляймо,  
Та пісеньку заспіваймо:

Ух! ух!

Соломяний дух, дух!

Мене мати породила,  
Нехрещену положила.

Місяченьку!

Наш голубоньку!

Ходи до нас вечеряти:  
У нас козак в очереті,  
В очереті, в осоці,  
Срібний перстень на руді;  
Молоденький, чорнобривий;



Знайшли вчора у діброві.  
Сьвіти довше в чистім полі,  
Щоб нагулятись доволі!  
Поки відьми ще літають,  
Поки півні не співають,  
Посьвіти нам!... Он щось ходить!  
Он під дубом щось там робить!

Ух! ух!

Соломяний дух, дух!  
Мене мати породила,  
Нехрещену положила.”

Зареготались нехрещені...  
Гай обізвав ся; галас, зик,  
Орда мов ріже. Мов скажені,  
Летять до дуба... ні-чичирк!

Схаменулись нехрещені,  
Дивлять ся: мелькає,  
Щось лізе вверх по стовбуру  
До самого краю.  
Отто-ж тая дівчинонька,  
Що сонна блудила:  
Оттаку-то їй причину  
Ворожка зробила!  
На самий верх на гільлячці  
Стала — в серце коле.  
Подивилась на всі боки,  
Та й лізе до-долу.

Кругом дуба русалоньки  
Мовчки дожидали;  
Взяли її сердешную,  
Та й залоскотали.  
Довго, довго дивувались  
На її уроду...  
Треті півні: “кукуруіку!” —  
Шелеснули в воду.

Защебетав жайворонок,  
У-гору летючи;  
Закувала зозуленька,  
На дубу сидючи;  
Защебетав соловейко,  
Пішла луна гаєм;  
Червоніє за горою;  
Плугатир співає.  
Чорнїє гай над водою,  
Де Ляхи ходили;  
Засинїли по-над Дніпром  
Високі могили;  
Пішов шелест по діброві,  
Шепчуть густі лози;  
А дівчина спить під дубом  
При битій дорозі.  
Знать добре спить, що не чує,  
Як кує зозуля,  
Що не лічить, чи довго жить;  
Знать, добре заснула.

А тим часом із діброви  
Козак виїзжає;  
Під ним коник вороненький  
На-силу ступає.  
“Ізнеміг ся, товаришу!  
Сьогодні спочинем:  
Близько хата, де дівчина  
Ворота одчинить.  
А може вже одчинила  
Не мені, другому...  
Швидче, коню, швидче, коню,  
Поспішай до дому!”

Утомив ся вороненький,  
Іде, спотикнеть ся;  
Коло серця козацького  
Як гадина веть ся.  
“Ось і дуб той кучерявий...  
Вона! Боже милий!  
Бач, заснула виглядавши  
Моя сизокрила!”  
Кинув коня та до неї:  
“Боже ти мій, Боже!”  
Кличе її та цілує...  
Ні, вже не pomoже!  
“За-що ж вони розлучили  
Мене іс тобою? —  
Зареготавсь, розігнав ся —  
Та в дуб головою!

Ідуть дівчата в поле жати  
Та знай співають ідучи,  
Як провозжала сина мати,  
Як бивсь Татарин у ночі.  
Ідуть, під дубом зелененьким  
Кінь замордований стоїть,  
А біля його молоденький  
Козак та дівчина лежить.  
Цікаві (нігде правди діти)  
Підкрали ся, щоб ізлякати;  
Коли подивлять ся, що вбитий, —  
З переполоху ну втікати!

Збирали ся подруженьки,  
Слізоньки втирають;  
Збирали ся товариші,  
Та яму копають.  
Прийшли попи з корогвами,  
Задзвонили дзвони;  
Похевали громадою,  
Як слід, по закону.  
Насипали край дороги  
Дві могили в житі;  
Нема кому запитати,  
За-що їх убито.  
Посадили над козаком  
Явір та ялину,  
А в головах у дівчини  
Червону калину.

Прилітає зозуленька  
Над ними кувати;  
Прилітає соловейко  
Що-ніч щебетати;  
Виспівує та щечече,  
Поки місяць зійде,  
Поки тиї русалоньки  
З Дніпра грітись вийдуть.

[1838.]

---

## 35. Тополя

По діброві вітер віє,  
Гуляє по полю,  
Край дороги гне тополю  
До самого долу.  
Стан високий, лист широкий —  
На-що зеленіє?  
Кругом поле, як те море  
Широке, синіє.  
Чумак іде, подивить ся,  
Та й голову схилить;  
Чабан в ранці з сопілкою  
Сяде на могилі,  
Подивить ся — серце ние:  
Кругом ні билини!  
Одна, одна, як сирота  
На чужині, гине!

Хто-ж викохав тону, гнучку  
В степу погибати?  
Пострівайте, все розкажу.  
Слухайте ж, дівчата!

Полюбила чорнобрива  
Козака дівчина,  
Полюбила — не спинила; „  
Пішов, та й загинув.  
Як-би знала, що покине,  
Була б не любила;  
Як-би знала, що загине,  
Була-б не пустила;  
Як-би знала, не ходила б  
Пізно за водою,  
Не стояла б до півночи  
З милим під вербою;  
Як би знала!...

І то лихо —  
Попереду знати,  
Що нам в світі зострінеться...  
Не знайте, дівчата!  
Не питайте свою долю!  
Само серце знає,  
Кого любить. Нехай вяне,  
Поки закопають!  
Бо не довго чорнобриві,  
Карі оченята,

Біле личко червоніє  
Не довго, дівчата!  
До полудня, та й завяне,  
Брови полиняють...  
Кохайте ся ж, любіте ся,  
Як серденько знає.

Защебече соловейко  
В лузі на калині,  
Заспіває козаченько,  
Ходя по долині.  
Виспіває, поки вийде  
Чорнобрива з хати;  
А він її запитає:  
“Чи не була мати?”  
Стануть собі, обіймуть ся,  
Співа соловейко;  
Послухають, розійдуть ся —  
Обое раденькі.  
Ніхто того не побачить,  
Ніхто не спитає:  
“Де ти була? що робила?”  
Сама собі знає.  
Любила ся, кохала ся,  
А серденько мліло:  
Воно чуло недоленьку,  
А сказати не вміло.  
Не сказало, остала ся  
День і ніч воркує,

Як голубка без голу́ба,  
А ніхто не чує.

Не щєбече соловейко  
В лузі над водою,  
Не співає чорнобрива,  
Стоя під вербою.  
Не співає; як сирота,  
Білим сьвітом нудить.  
Без милого батько, мати —  
Як чужії люде;  
Без милого сонце сьвітить —  
Як ворог сьмієть ся;  
Без милого скрізь могила...  
А серденько бєть ся!

Минув і рік, минув другий,  
Козака немає;  
Сохне вона, як квіточка, —  
Ніхто не питає.  
“Чого вянеш, моя доню?”  
Мати не спитала,  
За старого, багатого  
Нищечком єднала.  
“Іди, доню!” каже мати:  
“Не вік дівувати.  
Він багатий, одинокий,  
Будеш панувати!”  
— “Не хочу я панувати,



Не пійду я, мамо!  
Рушниками, що придбала,  
Спусти мене в яму!  
Нехай попи заспівають,  
А дружки поплачуть;  
Легше мені в труні лежать,  
Ніж його побачить.”

Не слухала стара мати,  
Робила, що знала;  
Все бачила чорнобрива,  
Сохла і мовчала.  
Пішла в ночі до ворожки,  
Щоб поворожити:  
Чи довго їй на сім сьвітї  
Без милого жити?  
“Бабусенько, голубонько,  
Серце моє, ненько;  
Скажи мені щиру правду:  
Де милий серденько?  
Чи жив, здоров, чи він любить,  
Чи забув, покинув?  
Скажи ж мені: де мій милий?  
— “Добре, доню; спочинь трошки!  
Бабусенько, голубонько,  
Скажи, коли знаєш!  
Бо видає мене мати  
За старого за-між.  
Любить його, моя сиза —  
Серце не навчити.

Пішла б же я утопилась —  
Жаль душу згубити.  
Коли не жив чорнобривий,  
Зроби, моя пташко,  
Щоб до дому не вернулась...  
Тяжко мені, тяжко!  
Там старий жде з старостами...  
Скажи ж мою долю!”  
Позаторік і зільлячка  
Чини ж мою волю!  
Сама колись діувала,  
Теє лихо знаю;  
Минуло ся, навчила ся:  
Людям помагаю.  
Твою долю, моя доню,  
Позаторік знала,  
Позаторік і зільлячка  
Длятого придбала.”

Пішла стара, мов каламар  
Достала з полиці.  
“Ось на тобі сього дива!  
Пійди до криниці;  
Поки півні не співали,  
Умий ся водою,  
Випий трошки сього зільля,  
Все лихо загоїть.  
Випеш — біжи, яко мога;  
Що б там ні кричало,

Не оглянъ ся, поки станеш  
Аж там, де прощалась.  
Одпочинеш: а як стане  
Місяць серед неба,  
Випий ще раз; не приїде —  
В-третє випить треба.  
За перший раз, як за той рік,  
Будеш ти такою;  
А за другий — серед степу  
Тупне кінъ ногою.  
Коли живий козаченько,  
То зараз прибуде.  
А за третій — моя доню,  
Не питай, що буде!  
Та ще, чуєш, не хрести ся!  
Бо все пійде в воду.  
Тепер же йди, подиви ся  
На торішню вроду.”

Взяла зїльля, поклонилась:  
“Спасибіг, бабуся!”  
Вийшла з хати: “Чи йти, чи ні?  
Ні, вже не верну ся!”  
Пішла, вмилась, напилa ся,  
Мов не своя стала;  
В-друге, в-третє, та, мов сонна,  
В степу заспівала:

“Плавай, плавай, лебедонько,  
По синьому морю!

Рости, рости, тополенько,  
Все в-гору та в-гору!  
Рости тонка та висока  
До самої хмари;  
Спитай Бога: чи діжду я,  
Чи не діжду пари?  
Рости, рости, подиви ся  
За синєє море:  
По тім боці — моя доля,  
По сім боці — горе.  
Там десь милий чорнобривий  
По полю гуляє,  
А я плачу, літа трачу,  
Його виглядаю.  
Скажи йому, моє серце,  
Що сьміють ся люде;  
Скажи йому, що загину,  
Коли не прибуде!  
Сама хоче мене мати  
В землю заховати...  
А хто-ж її головоньку  
Буде доглядати?  
Хто догляне, розпитає,  
На старість поможе?  
Мамо моя, доле моя!  
Боже милий, Боже!  
Подиви ся, тополенько!  
Як нема, заплачеш  
До схід сонця ранісїнько,

Щоб ніхто не бачив.  
Рости ж, серце тополенько,  
Все в-гору та в-гору!  
Плавай, плавай, лебедонько,  
По синьому морю!”

Таку пісню чорнобрива  
В степу заспівала.  
Зільля дива наробило —  
Тополею стала.  
Не вернула ся до дому,  
Не діждала пари;  
Тонка, тонка та висока —  
До самої хмари.

По діброві вітер виє,  
Гуляє по полю,  
Край дороги гне тополю  
До самого долу.

[1839.]

---

## 36. Русалка.

Породила мене мати  
В високих палатах,  
Тай понесла серед почи  
У Дніпрі скупати.  
Купаючи, розмовляла  
Зо мною малою:

— “Пливи, пливи, моя доню,  
Дніпром за водою,  
Та впливи русалкою  
Завтра серед ночі!  
А я вийду гуляти з ним,  
А ти й залоскочеш.  
Залоскочи, моє серце:  
Нехай не сьмієть ся  
Надо мною молодю  
Нехай не, упеть ся  
Не моїми кров-сльозами,  
Синьою водою  
Дніпровою! Нехай собі  
Гуляє з дочкою!  
Пливи ж, моя єдина!  
Хвилі мої, хвилі,  
Привітайте русалоньку!”

Тай заголосила  
Тай побігла. А я собі  
Плила за водою,  
Поки сестри не зостріли,  
Не взяли з собою.  
Уже з тиждень, як расту я,  
З сестрами гуляю  
О півночі, та з будинку  
Батька виглядаю.  
А може вже поєдналась  
З паном у палатах,

Може знову роскошує  
Моя грішна мати!”  
Тай замовкла русалочка,  
В Дніпро поринула,  
Мов пліточка, а лозина  
Тихо похитнуласьь.

Вийшла мати погуляти —  
Не спить ся в палатах;  
Пана Яна нема в дома,  
Ні з ким розмовляти.  
А як прийшла до берега,  
То й дочку згадала,  
І згадала, як купала  
І як примовляла;  
Та й байдуже! Пішла собі  
У палати спати;  
Та не дійшла: довело ся  
В Дніпрі ночувати.  
І не счулась, як зуспіли  
Дніпрові дівчата  
Та до неї:ухопили  
Тай ну з нею гратись!  
Радісінькі, що піймали,  
Грались, лоскотали,  
Поки в вершу не запхали,  
Тай зареготались.

Одна тільки русалонька  
Не зареготаласьь.

## 37. Лилея.

“За що мене, як росла я,  
Люде не любили?  
За що мене, як виросла,  
Молодую вбили?  
За що вони тепер мене  
В палатах витають,  
Царівною називають,  
Очей не спускають  
З мого цвіту, дивують ся,  
Не знають, де діти?  
Скажи мені мій братику,  
Королевий цвїте!”  
— “Я не знаю, моя сестро!”  
І цвїт королевий  
Схилив свою головоньку  
Червоно-рожеву  
До білого пониклого  
Личенька лилеї.

І заплакала лилея  
Росою сльозою,  
Заплакала і сказала:  
— “Брате мій! З тобою  
Ми давно вже кохаємось,  
А я й не сказала,  
Як була я людиною,  
Як я мордувалась.  
Моя мати — чого вона,



Вона все журиласе,  
І на мене, на дитину,  
Дивилась, дивилась  
І плакала ? Я не знаю,  
Мій брате єдиний,  
Хто їй лихо заподіяв.  
Я була дитина :  
Я грала ся, забавлялась;  
А вона все вяла,  
Та нашого злого пана  
Кляла, проклинала,  
Та й умерла. А мене пан  
Взяв догодувати.  
Я виросла, викохалась  
У білих палатах;  
Я не знала, що байстря я.  
Що його дитина.  
Пан поїхав десь далеко.  
А мене покинув.  
І прокляли його люде,  
Будинок спалили;  
А мене, не знаю за-що,  
Убили — не вбили,  
Тільки мої довгі коси  
Остригли, накрили  
Острижену ганчіркою,  
Та ще й реготались;  
Жиди навіть нечистії  
На мене плювали.

Оттаке-то, мій братику,  
Було мені в сьвіті!  
Молодого, короткого  
Не дали дожити  
Люде віку. Я умерла  
Зимою під тином,  
А весною процвіла я  
Цвітом при долині,  
Цвітом білим, як сніг білим,  
Аж гай звеселила.  
Зимою люде, Боже мій,  
В хату не пустили,  
А весною, мов надиво,  
На мене дивились.  
А дівчата завітчались  
І почали звати  
Лилеєю-снігоцвітом;  
І я процвітати  
Стала в гаї, і в теплиці,  
І в білих палатах.  
Скажи ж мені, мій братику,  
Королевий цвіте:  
На-що мене Бог поставив  
Цвітом на сім сьвіті?  
Щоб людей я веселила,  
Тих самих, що вбили  
Мене й матір? Милосердний,  
Сьятий, Боже милий!“

І заплакала лилея.  
А цвіт королевий  
Схилив свою головоньку  
Червоно-рожеву  
На білеє, пониклеє  
Личенько лилеї.

## 38. Калина

“Чого ти ходиш на могилу?”  
На-силу мати говорила:  
”Чого ти плачеш ідучи?”  
Чого воркуєш у ночі.  
Моя голубко сизокрила?“  
—”Так, мамо, так!“

І знов ходила,  
А мати плакала ждучи.

Не сон-трава на могилі  
В ночі процвітає:  
То дівчина заручена  
Калину сажає,  
І сльозами поливає,  
І Господа просить:  
“Пошли, Боже, дощі в ночі  
І дрібнії роси,  
Щоб калина прийняла ся,  
Розпустила віти:  
Може пташкою прилине

Милий з того світа,  
Зовю йому кубелечко  
І сама прилину,  
І будемо щебетати  
В купці на калині.  
Будем плакати, щебетати,  
Тихо розмовляти.“  
Будем в-купочці у-ранці  
На той світ літати”.

І калина прийняла ся,  
Віти розпустила,  
І три літа на могилу  
Дівчина ходила.  
На четверте не сон-трава  
В ночі процвітає:  
То дівчина з калиною  
Плаче-розмавляє:

”Широкая, високая  
Калино моя!  
Не водою до схід сонця  
Поливана!  
Широкиї сльози-ріки  
Тебе полили,  
Їх славою лукавою  
Люде понесли.  
Зневажають подруженьки  
Подругу свою,  
Зневажають червоную

Калину мою.  
Повий мою головоньку,  
Росою умий,  
І вітами широкими  
Од сонця закрый!  
Мене знайдуть, поховають,  
Мене осьміють;  
Широкиї твої віти  
Діти обірвуть.“

В-ранці рано на калині  
Пташка щебетала;  
Під калиною дівчина  
Спала, не вставала:  
Утомилось молодеє,  
На віки спочило..

Вставало сонце з-за могили,  
Раділи люди встаючи;  
А мати й спати не лягала  
Вечерять доню дожидала  
І тяжко плакала ждучи.

---

## 39. Три шляхи

Ой три шляхи широкі  
До-купи зійшли ся;  
На чужину з України  
Брати розійшли ся,  
Покинули стару матір,

Той жінку покинув,  
А той сестру, а найменший  
Молоду дівчину.

Посадила стара мати  
Три ясені в полі,  
А невістка посадила  
Високу тополя;  
Три явори посадила  
Сестра при долині,  
А дівчина заручена  
Червону калину.

Не прийнялись три ясені,  
Тополя всихала,  
Повсихали три явори,  
Калина зів'яла.  
Не вертають ся три брати,  
Плаче стара мати,  
Плаче жінка з діточками  
В нетопленій хаті,  
Сестра плаче, йде шукати  
Братів на чужину,  
А дівчину заручену  
Кладуть в домовину.

Не вертають ся три брати,  
По світу блукають,  
І три шляхи широкі  
Терном заростають.

## 40. Хустина

Чи то на те Божа воля,  
Чи така єї доля?  
З сиротою покохалась.  
Неборак, як голуб, з нею,  
Росла в наймах, виростала,  
З безталанною своєю,  
Од зіроньки до зіроньки  
Сидять собі у вдівоньки,  
Сидять собі, розмовляють,  
Пречистої дожидають,  
Діждали ся...

З Чигирину  
По всійславній Україні,  
Заревли великі дзвони,  
Щоб сіддали хлопці кені,  
Щоб мечі, шаблі острили  
Та збирались на весільне,  
На веселе погуляньне,  
На криваве залицяньне.

У неділеньку та ранесенько  
Сурми, труби вигравали;  
В поход у дорогу славні компанійці  
До схід сонечка рушали.  
Випровожала вдова свого сина,  
Ту єдиную дитину,  
Випроводжала сестра свого брата

А сїрому сиротина  
Випроводжала сестра свого брата,  
До зірницї із криницї,  
Виносила зброю: шаблю золотую  
І рушницю-гаківницю.  
Випроводжала три поля, три милї,  
Прощала ся при долині,  
Дарувала шиту шовками хустину,  
Щоб згадував на чужинї.  
Ой хустино, хустиночко,  
Мережана шита!  
Тїлько й слави козацької,  
Сїделечко вкрити.

Вернула ся, журила ся,  
На шлях битий дивила ся,  
Квітчала ся, прибиралась,  
Що день божий сподївалась,  
А в недїленьку ходила  
Виглядати на могилу.

Мина літо, мина й друге,  
А на третє линуть  
Преславній компанїїцї  
В свою Україну.  
Іде військо, іде й друге,  
А за третім з-тиха —  
Не диви ся, безталанна!  
Везуть тобі лихо:



Везуть труну мальовану,  
Китайкою вкриту,  
А за нею з старшиною  
Іде, в чорній свиті,  
Сам полковник компанійський,  
Характерник з Січи.  
За ним ідуть есаули,  
Та плачуть ідучи.  
Несуть пани есаули  
Козацькую зброю:  
Литий панцир порубаний,  
Шаблю золотую,  
Три рушниці-гаківниці  
І три самопали;  
А на зброї козацькая  
Кров позасихала.  
Ведуть коня вороного,  
Розбиті копита,  
А на йому сіделечко,  
Хустиною вкрите.  
[1847.]

---

## 41. Іван Підкова (В. І. Штернбергу).

I.

Ревіли гармати;  
Було колись — Запорожці  
Вміли панувати!  
Панували, добували

І славу, і волю;  
Минуло ся, остали ся  
Могили по полю!  
Високіі ті могили,  
Де лягло спочити  
Козацьке біле тіло,  
В китаїку повите.  
Високіі ті могили  
Чорніють як гори,  
Та про волю нишком в полі  
З вітрами говорять.  
Сьвідок слави дідівщини  
З вітром розмовляє,  
А внук косу несе в росу,  
За ними співає.

Було колись — в Україні  
Лихо танцювало,  
Журба в шинку мед, горілку  
Поставцем кружала.  
Було колись добре жити  
На тій Україні...  
А згадаймо! може серце  
Хоч трохи спочине.

## II.

Черна хмара з-за Лиману  
Небо, сонце криє.  
Синє море зв'ірюкою  
То стогне, то ви вие,

Дніпра гирло затопило.  
“Ануче, хлопята,  
На байдаки! море грає,  
Ходім погуляти!”

Висипали Запорожці,  
Лиман човни вкрили.  
“Граї же, море!” Заспівали,  
Запінились хвилі.  
Кругом хвилі, як ті гори:  
Ні землі, ні неба.  
Серце мліє, а козакам  
Того тільки й треба.  
Пливуть собі та співають;  
Рибалка літає,  
А попереду отаман  
Веде, куди знає.  
Похожає вздсвж байдака,  
Гасне люлька в роті;  
Поглядає сюди, туди —  
Де-то будь роботі?  
Закрутивши чорні уси,  
За ухо чуприну,  
Підняв шалку; човни стали.  
“Нехай ворог гине!  
Не в Синолу, отамани,  
Панове молодці,  
А у Царград, до султана  
Поїдемо в гості!”

— “Добре, батьку отамане!”

Кругом заревіло.

“Спасибіг вам!”

Надів шапку.

Зову закипіло

Синє море; вздовж байдака

Знову похожає

Пан отаман, та на хвилю

Мовчки поглядає.

[1838.]

## 42. На вічну пам'ять

### I. Котляревському.

Сонце гріє, вітер віє

З поля на долину,

Над водою гне з вербою

Червону калину;

На калині одиноке

Гніздечко гойдає.

А де-ж дів ся соловейко?

Не питай: не знає!

Згадай лихо, то й байдуже:

Минулось, пропало;

Згадай добре, серце вяне:

Чому не осталося?

Отто-ж гляну, тай згадаю:  
Було, як смеркає,

Защобече на калині, —

Ніхто не минає:

Чи багатий, кого доля,

Як мати дитину,

Убирає, доглядає,

Не мине калину;

Чи сирота, що до-світа

Мусить уставати,

Опинить ся, послухає,

Мов батько та мати

Розпитують, розмовляють:

Серце бєть ся любо,

І свїт божий, як великдень,

І люде, як люде!

Чи дівчина, що милого

Що-день виглядає,

Вяне, сохне сиротою,

Де дітись не знає,

Пійде на шлях подивить ся,

Поплакати в лози:

Защобече соловейко,

Сохнуть дрібні сльози:

Послухає, усміхнеть ся,

Пійде темним гаєм,

Нїби з милим розмовляла.

А він знай співає,

Та дрібно, та рівно, як Бога благає.

Поки вийде злодій на шлях погулять

З ножем у халяві; пійде луна гаєм,

Пійде тай замовкне: на-що щебетать?  
Запеклюю душу злодія не спинить,  
Тільки стратить голос, добру не  
навчить;  
Нехай він лютує, поки сам загине,  
Поки безголова ворон прокричить

Засне долина, на калані  
І соловейко задріма.  
Повіє вітер по долині,  
Пішла дібровою луна;  
Луна гуляє, божа мова.  
Встануть сердеги працювать,  
Пійдуть корови на діброви,  
Вийдуть дівчата воду брать  
Вигляне сонце. Рай та й годі!  
Верба сьмієть-ся, сьвято скрізь!  
Злодій заплаче, дарма що злодій.  
Так було перш; тепер дивись:  
Сонце гріє вітер віє  
З поля на долину;  
Над водою гне з вербою  
Червону калину;  
На калині одиноке  
Гніздечко гойдає.  
А де дів ся соловейко?  
Не питай: не знає!

Недавно, недавно у нас в Україні  
Старий Котляревський оттак щебетав;

Замовк неборака, сиротами кинув  
І гори і море, де перше витає,  
Де ватагу пройдисьвіта  
Водив за собою.  
Все осталось, все сумує,  
Як руїни Трої.  
Все сумує, тільки слава  
Сонцем засіяла;  
Не вмере кобзар, бо на віки  
Його привитала.  
Будеш, батьку, панувати,  
Поки живуть люде;  
Поки сонце з неба сяє,  
Тебе не забудуть!

Праведная душе! приймиж мою мову,  
Немудру, та щиру, прийми, привитай!  
Не кинь сиротою, як кинув діброви,  
Прилини до мене хоч на одно слово,  
Та про Україну заспівай!  
Нехай усьміхнеть-ся душа на чужині,  
Хоч раз усьміхнеть-ся, дивлючись, як ти  
Всю славу козацьку за словом єдиним  
Переніс в убогу хату сироти.  
Прилинь, сизий орле! бо я одинокий  
Сирота на світі в чужому краю;  
Дивлюся на море широке, глибоке,  
Поплив би на той бік, човна не дають!  
Згадаю, Єнея, згадаю родину,  
Згадаю, заплачу, як тая дитина;

А хвилі на той бік ідуть та ревуть.  
А може я й темний, нічо не бачу,  
Може моя доля на тім боці плаче,  
Бо сироту всюди люде осьміють.  
Нехай би сьміялись, та там море грає,  
Там місяць, там сонце яснійше сия,  
І з вітром могила в степу розмовляє,  
Там не одинокий з нею був би я.  
Праведная душе! прийми, мою мѣву,  
Немудру та щиру, прийми, привитай!  
Не кинь сиротою, як кинув діброви,  
Прилини до мене хоч на одно слово,  
Та про Україну мені заспівай!

[1838.]

---

### 43. До Основяненка.

Бють пороги; місяць сходить  
Як і перше сходив.  
Нема Січи, пропав і той,  
Хто всім верховодив.  
Нема Січи! Очерети  
У Дніпра питають:  
Де-то наші діти ділись?  
Де вони гуляють?"  
Чайка скиглить літаючи,  
Мов за дітьми плаче;  
Сонце гріє, вітер віє  
На степу козачім.



На тім степу скрізь могили  
Стоять та сомують;  
Питають ся у буйного:  
“Де наші панують ?  
Де панують бенкетують?  
Де ви забарились?  
Верніте ся! Дивіте ся:  
Жита похилились,  
Де пасли ся ваші коні,  
Де Тирса шуміла,  
Де кров Ляха, Татарина  
Морем червоніла.  
Верніте ся!...”

“Не вернуть ся!”

Загуло, сказало  
Синє море; ”не вернуть ся,  
На віки пропали !”  
Правда море правда синє:  
Такая їх доля!  
Не вернуть ся сподівані,  
Не вернеть ся воля,  
Не вернеть ся козаччина,  
Не встануть гетьмани,  
Не покриють Україну  
Червоні жупани.  
Обідрана сиротою  
По-над Дніпром плаче;  
Тяжко, важко сиротині,  
А ніхто не бачить,

Тільки ворог, що сьмієть ся.  
Сьмій ся, лютий враже,  
Та не дуже, бо все гине,  
Слава не поляже;  
Не поляже, а роскаже,  
Що діялось в сьвіті,  
Чия правда, чия кривда,  
І чії ми діти.  
Наша дума, наша шісня  
Не вмере, не загине...  
От, де, люде, наша слава,  
Слава України!  
Без золота, без каменю,  
Без хитрої мови,  
А голосна та правдива,  
Як Господа слово.

Чи так батьку отамане?  
Чи правду співаю?  
Ех, як би то!... Та що й казати,  
Кебети не маю.  
А до того в Московщині  
Кругом чужі люде.  
“Не потурай!” може скажеш;  
Та що з того буде?  
Насьміють ся на псалом той,  
Що вилью сльозами;  
Насьміють ся! — Тяжко, батьку,  
Жити з ворогами!

Поборов ся б з Москалями,  
Як би малось сили;  
Заспівав би, — був голосок,  
Та позички з'їли.  
Оттаке-то лихо тяжке,  
Батьку ти мій, друже!  
Блужу в снігах та сам собі:  
“Ой не шуми луже!”  
Не втну більше. А ти, батьку,  
Як сам здоров знаєш,  
Тебе люде поважають,  
Добрий голос маєш.  
Співай же їм, мій голубе,  
Про Січ, про могили,  
Коли яку насипали,  
Кого положили;  
Про старину, про те диво,  
Що було, минуло...  
Утни, батьку! щоб нехотя  
На весь сьвіт почули:  
Що діялось в Україні,  
За-що погібала,  
За-що слава козацькая  
На всім сьвітї стала!  
Утни, батьку, орле сизий!  
Нехай я заплачу,  
Нехай свою Україну  
Я ще раз побачу;  
Нехай ще раз послухаю.

Як те море грас,  
Як дівчина під вербою  
“Гриця” заспіває;  
Нехай ще раз усміхнеться  
Серце на чужині,  
Поки ляже в чужу землю,  
В чужій домовині.

[1839.]

---

## 44. Гамалія

“Ой нема, нема ні вітру, ні хвилі  
Із нашої України!

Чи там раду радять, як на Турка стати,  
Не чуємо на чужині.

“Ой повій, повій, вітре, через море  
Та з Великого Лугу,

Суши наші сльози, заглуши кайдани,  
Розвій нашу тугу!

“Ой заграй, заграй, синесеньке море,  
Та під тими байдаками,

Що пливуть козаки, тільки мріють шапки,  
Та на сей бік за нами!

“Ой Боже наш, Боже! хоч і не за нами,  
Неси ти їх з України;

Почуємо славу, козацьку славу,  
Почуємо, та й загинем!”

Оттак у Скутарі козаки співали;  
Співали сердеги, а сльози лились,  
Лили ся козацькі, тугу домовляли.  
Босфор аж затряс ся, бо з-роду не чув  
Козацького плачу; застогнав широкий,  
І шкурою, с рий бугай, стрепенув,  
І хвилю, ревучи, далеко-далеко  
У синєє море на ребрах послав.  
І море ревнуло Босфорову мову,  
У Лиман погнало, а Лиман Дніпрові  
Тую журбу-мову на філі подав.

Зареготав ся дід наш дужий,  
Аж піна з вуса потекла.  
“Чи спиш, чи чуєш, брате Луже,  
Хортице, сестро?”

Загула

Хортиця з лугом: “Чую, чую!”  
І Дніпр укрили байдаки,  
І заспівали козаки:

“У Туркині, по тім боці,  
Хата на помості.  
Гай, гай! море грай!  
Реви, скелі ламай!  
Поїдемо в гості.

“У Туркині у кишені  
Таляри, дукати.

Не кишені трусить,  
Ідем різать, палитя,  
Братів визволяти!

“У Туркині яничари  
І баша на лаві.  
Гой ги, вороги!  
Ми не маєм ваги!  
Наша воля й слава!”

Пливуть собі співаючи,  
Море вітер чує.  
Попереду Гамалія  
Байдаком керує.  
— Гамаліє! серце мліє:  
Сказило ся море.  
— Не злякає! І сховались  
За хвилі, за гори.

Дрімає в гаремі — в раю Византія  
І Скутар дрімає; Босфор клетотить,  
Неначе сказжений; то стогне, то вие:  
Йому Византію хочеть ся збудить.  
“Не буди, Босфоре: буде тобі горе!  
Твої білі ребра піском занесу,  
У мул поховаю!” реве снє море.  
“Хиба ти не знаєш, яких я несу  
Гостий до султана.

Так море спиняло  
(Любило завзятих чубатих Славян).

Босфор схаменував ся. Туркиня дрімала,  
Дрімав у гаремі ледачий султан.  
Тільки у Скутарі, в склепу, не дрімають  
Козаки сердеги. Чого вони ждуть?  
По своєму Бога в кайданах благають,  
А хвилі на той бік ідуть та ревуть.

“О милий Боже України!  
Не дай пропасти на чужині,  
В неволі вольним козакам!  
І сором тут, і сором там:  
Вставать з чужої домовини,  
На суд Твій праведний прийти,  
В залізах руки принести,  
І перед всіма у кайданах  
Стать козакові!....”

Ріж і бий!  
Мордуй невіру бусурмана!”  
Кричать за муром. Хто такий?

Гамаліє! серце мліє:  
Скутар скаженіє!  
“Ріжте, бийте!” на фортеці  
Кричить Гамалія.

Реве гарматами Скутара,  
Ревуть, лютують вороги;  
Козацтво преть ся без ваги —  
І покотились яничари.  
Гамалія по Скутарі —  
По пеклу гуляє,

Сам хурдигу розбиває,  
Кайдани ламає.  
“Вилітайте, сірі птахи,  
На базар до паю!”  
Стрепенулись соколята,  
Бо давно не чули  
Хрещеної тії мови,  
І ніч стрепенулась:  
Не бачила стара мати,  
Козацької плати.  
Не лякай ся, подиви ся  
На бенкет козачий!  
Темно всюди, як у будень,  
А сьвято чимале.  
Не злоді з Гамалієм  
Їдять мачки сало  
Без шашлика. “Засьвітимо  
До самої хмари  
З щоглистими кораблями  
Палає Скутара.  
Византія пробуркалась,  
Витріщає очи,  
Переплива на помогу,  
Зубами скрегоче.

Реве, лютує Византія,  
Руками берег достає;  
Достала, зикнула, встає —  
І на ножах в крові німіє.



Скутар, мов пекло те, палає;  
Через базари кров тече,  
Босфор широкий доливає.  
Неначе птахи чорні в гаї,  
Козацтво сьміливо літає.  
Ніхто на сьвіті не втече,  
Огонь запеклих не пече.  
Руйнують мури, срібло, злото  
Несуть шапками козаки  
І насипають байдаки.  
Горить Скутар, стиха робота,  
І хлопці сходять ся; зійшлись,  
Люльки з пожару закурили,  
На байдаки, тай потягли,  
Рвучи червоні гори-хвилі.

Пливуть собі, ніби з дому,  
Так буцім гуляють,  
Та, звичайне Запорожці,  
Пливучи співають:

“Наш отаман Гамалія,  
Отаман завзятий,  
Забрав хлопців тай поїхав  
По морю гуляти, —  
По морю гуляти,  
Слави добувати,  
Із турецької неволі  
Братів визволяти.

Ой приїхав Гамалія  
Аж у ту Скутару;  
Сидять брати Запорожці,  
Дожидають кари.  
Ой як крикнув Гамалія:  
“Брати, будем жити,  
Будем жити, вино пити,  
Яничара бити,  
А курені килимами,  
Оксамитом крити!”  
Вилітали Запорожці  
На лан жито жати;  
Жито жали, в копи клали,  
Гуртом заспівали:  
“Слава тобі, Гамаліє,  
На весь сьвіт великий,  
На всю Україну,  
Що не дав ти товариству  
Згинуть на чужині!”

Пливуть співаючи; пливе  
Позад завзятий Гамалія,  
Орел орлят мов стереже.  
Із Дарданелів вітер віє,  
А не женеть ся Византія.  
Вона боїть ся, щоб Чернець  
Не засьвітив Галату знову,  
Або гетьман Іван Підкова  
Не кликнув в море на ралець.

Пливуть собі, а із-за хвилі  
Сонце хвилю червонить;  
Перед ними море миле  
Гомонить і клекотить.

Гамаліє, вітер віє,  
Ось-ось наше море!..  
І сховали ся за хвилі,  
За рожеві гори.

(1843)

---

## 45. Чигирин

Чигирине, Чигирине!  
Все на сьвітї гине,  
І сьвятая твоя слава,  
Як пилина, лине  
За вітрами холодними,  
В хмарі пропадає.  
Над землею летять літа,  
Дніпро висихає,  
Розсипають ся могили,  
Високі могили,  
Твоя слава і; про тебе,  
Старче малосилий,  
Ніхто й слова не промовить,  
Ніхто й не покаже,  
Де ти стояв, чого стояв,  
І на сьміх не скаже!

За що ж боролись ми з Ляхами?  
За що ми різались з ордами?  
За що скородили списами  
Московські ребра? Засївали,  
І рудою поливали,  
І шаблями скородили,  
Щож на ниві уродило?  
Уродила рута, рута,  
Волі нашої отрута.

А я, юродивий, на твоїх рйїнах  
Марно сльзи трачу. Заснула Україна,  
Буряном укрилась, цвївілью зацвїла.  
В калюжі, в болоті серце прогноїла  
І в дупло холодне гадюк напустила,  
А дітям надію в степу оддала.

А надію

Вітер по полю розвіяв,  
Хвиля морем рознесла.  
Нехай же вітер все розносить  
На неокраянім крилі,  
Нехай же серце плаче, просить  
Сьвятої правди на землі!

Чигрине, Чигрине,

Мій друже єдиний!

Прослав єси степи, ліси

І всю Україну!

Спи ж, повитий жидовою,

Поки сонце встане,

Поки тиї недолітки /

Поростуть гетьмани.  
Помолившись, і я б заснув...

Так думи прокляті  
Рвуть ся в душу запалити,  
Серце розірвати.

Не рвіть, думи, не паліте!

Може верну знову  
Мою правду безталанну,  
Моє тихе слово.

Може викую я з його

До старого плуга  
Новий леміш і чересло,

І в тяжкі упруги  
Може з'орю переліг той,

А на перелозі

Я посію мої сльози,

Мої щирі сльози.

Може зійдуть і виростуть

Ножі обоюдні,

Гниле серце, трудне,

І вицідять сукровату,

І нальють живої

Козацької тії крові,

Чистої, сьвятої.

Може, може... а між тими,

Між ножами рута

І барвінок розіветь ся,

І слово забуте,

Моє слово тихе, сумне,  
Богобоязливе  
Згадаєть ся, і дівоче  
Серце боязливе  
Стрепенеть ся, як рибонька,  
І мене згадає...  
Слово моє, сльози мої,  
Раю ти мій, раю!

Спи Чигрине! Нехай гинуть  
У ворога діти!  
Спи, гетьмане, поки встане  
Правда на сїм сьвіті!

Москва, 19. II. 1844.

## 46. Розрита могила.

Сьвіте тихий, краю милий,  
Моя Україно!  
За що тебе сплюндровано,  
За що, мамо, гинеш?  
Чи ти рано до схід сонця  
Богу не молилась?  
Чи ти діточок непевних  
Звичаю не вчила?  
— “Молилась я, турбувалась,  
День і ніч не спала,  
Моїх дїток доглядала,  
Звичаю навчала.

Виростали мої діти,  
Мої добрі квіти, —  
Панувала і я колись  
На широкому світі.  
Панувала! О Богдане,  
Нерозумний сину!  
Подивись тепер на матір,  
На свою Вкраїну,  
Що колишучи співала  
Про свою долю,  
Що співаючи ридала,  
Виглядала волю!...  
Ой Богдане, Богданочку!  
Як би була знала,  
У колысці б придушила,  
Під серцем приспала!  
Степи мої запродані  
Жидовій, Німоті;  
Сини мої на чужині,  
На чужій роботі;  
Дніпро, брат мій, висихає,  
Мене покидає,  
А могили мої милі  
Москаль розриває.  
Нехай риє, розкопує,  
Не своє шукає;  
А тим часом перевертні  
Нехай підростають,  
Та допоможуть Москалеві

Господарювати,  
Та з матери полатану  
Сорочкуздіймати!  
Помагайте, недолюдки,  
Матір катувати!”

На четверо розкопана  
Розрита могила.  
Чого вони там шукали?  
Що там схоронили  
Старі батьки? — Ех як би то,  
Як би то знайти те,  
Що там поховали,  
Не плакали б діти,  
Мати б не ридала.

---

## 47. Холодний яр.

У всякого своє лихо,  
І в мене те лихо;  
Хоть не своє, позичене,  
А все таки лихо.  
На що б, бач ся, те згадувать,  
Що давно минуло?  
Будить Бог-знає колишнє?  
Добре, що заснуло!...

Хоть і яр той! Вже до його  
І стежки малої



Не осталось, і здаєть ся,  
Що ніхто й ногою  
Не ступив там, — а згадаєш,  
То було й дорога  
З монастиря Мотринова  
До яру страшного.  
В яру колись Гайдамаки  
Табором стояли,  
Лагодили самопали,  
Ратища стругали.  
У яр тогді сходили ся,  
Мов із хреста зняті,  
Батько з сином і брат з братом,  
Одностайне стати  
На ворога лукавого,  
На лютого Ляха.

Деж ти дів ся, в яр глибокий  
Протоптаний шляху?  
Чи сам заріс темним лісом?  
Чи то засадили  
Нові кати, щоб до тебе  
Люде не ходили  
На пораду: що їм діять  
З добрими панами,  
Людоїдами лихими,  
Невими Ляхами?  
Не гатіте! бо над яром  
Залізняк витає,

І на Умань позирає,  
Гонту виглядає.  
Не ховайте, не топчіте  
Сьвятого закона!  
Не зовіте преподобним  
Лютого Нерона!  
Не славте ся царевою  
Сьвятою війною,  
Бо ви самі не знаєте,  
Що царики коять!  
А кричите, що несете  
І душу і шкуру  
За отечество! Йй Богу,  
Свеча натура!  
Дурний шию підставляє  
І не знає за-що,  
Та ще й Гонту зневажає,  
Ледаче ледащо:  
“Гайдамаки — не воины,  
Разбійники, воры,  
Пятно въ нашей исторіи!”  
Брешеш людоморе!  
За сьвятую правду, волю  
Розбійник не стане;  
Не розкує закований  
У ваші кайдани  
Народ темний; не заріже  
Лукавого сина;  
Не розібе живе серце

За свою Україну!  
Ви — розбійники неситі,  
Голодні ворони!  
По якому правдивому  
Сьвятому закону  
І землею всім даною,  
І сердешним людом  
Торгуєте? Стережіть ся-ж,  
Бо лихо вам буде,  
Тяжке лихо! Дурить дітей,  
І брата сліпого,  
Дурить себе, чужих людей  
Та не дурить Бога!  
Бо в день радости над вами  
Розпадеться кара,  
І повіє новий огонь  
З Холодного яра!

Вюнице, 17. XII. 1845.

---

48.

За байраком байрак,  
А там степ та могила.  
Із могили козак  
Встає сивий, похилий.  
Встає сам у-ночи,  
Іде встеп, а йдучи  
Співає, сумно співає:  
— “Наносили землі,

Та й до дому пішли,  
І ніхто не згадає.  
Нас тут триста, як скло,  
Товариства лягло,  
І земля не приймає.  
Як запродав гетьман  
У ярмо християн,  
Нас послав поганяти:  
По своїй по землі  
Свою кров розлили  
І зарізали брата;  
Крови брата впились,  
І в степу полягли  
У могилі заклятій.”  
Та й замсвк, зажурився,  
І на спис похилився,  
Став на самій могилі;  
На Дніпро позирав,  
Тяжко, тяжко ридав,  
Сині хвилі голосили.  
З-за Дніпра, із села  
Луна степом пішла,  
Треті півні співали.  
Провалив ся козак,  
Затрусив ся байрак,  
А могила застогнала.

## 49. Моїм союзникам.

Згадайте, братія моя  
(Бодай те лихо не верталось!)  
Як ви гарнесенько і я  
Із-за решотки визирали  
І певне думали: “Коли —  
На раду тиху, на розмову —  
Коли ми зійдемо ся знову  
На сій з’убоженій землі!”  
— Ніколи, братія, ніколи!...  
З Дніпра у купі не пемо,  
Розійдемося, рознесемо  
В степи, в ліси свою недолю,  
Повіруєм ще трохи в волю,  
А потім жити почнемо  
Між людьми як люде...

А поки те буде,  
Любіте ся, брати мої,  
Україну любіте,  
І за неї безталанну  
Господа моліте!  
Ворогів забудьте, други,  
І не проклинайте,  
І мене в неволі лютій  
Інколи згадайте!....

## 50. Сон

Гори мої високиї!  
Не так і високі,  
Як хороші, хорошіі,  
Блакитні з-далека —  
З Переяслава старого,  
З Виблої могили,  
Ще старшої мов ті хмари,  
Що за Дніпром сіли.

Іду я тихою ходою,  
Дивлюсь, аж он передо мною  
Неначе дива виринають:  
Із хмари тихо виступають  
Обрив високий, гай, байрак;  
Хатки біленькі виглядають,  
Мов діти в білих сорочках  
У піжмурки в яру гуляють;  
А долі сивий наш козак  
Дніпро з лугами виграває;  
А он-де, он-де, за Дніпром,  
На пригорі, ніби капличка,  
Козацька церква невеличка  
Стоїть з похиленням хрестом.

Давно соїть виглядає  
Запорожця з Лугу,  
З Дніпром своїм розмбвляє,  
Розважає тугу.

Оболонками старими,  
Мов мертвець очима  
Зеленими, позирає  
На сьвіт з домовини.  
Може чаєш оновленья?  
Не жди тії слави!  
Твої люде окрадені,  
А панам лукавим  
На-що здалась козацькая  
Великая слава?

І Трахтемирів геть горою  
Нечепурні свої хатки  
Розкидав з долею лихою,  
Мов п'яний старець торбинки.  
А он старе Монастирище,  
Колись козацьке село.  
Чи те воно тогді було?  
Та все пішло царям на грище:  
І запороже, і село,  
І монастир сьвятий, скрабниця —  
Все, все неситі рознесли,  
А ви, ви гори оддали!...  
Бодай ніколи не дивить ся  
На вас, прокляті! Ні, ні!  
Не ви прокляті, а гетьмани,  
Усобники, Ляхи погані...

## 51. Ляхам

Ще як були ми козаками,  
А унії не чуть було,  
Оттам-то весело жилось:  
Братались з вольними Ляхами  
Пишались вольними степами;  
В садах кохали ся, цвіли,  
Неначе лілії, дівчата;  
Пишала ся синами мати,  
Росли сини і веселили  
Старії скорбнії літа.  
Аж поки іменем Христа  
Прийшли ксьондзи і запалили  
Наш тихий рай, і розлили  
Широке море сліз і крови,  
А сиріт іменем Христовим  
Замордували, розпяли.

Поникли голдві козачі,  
Неначе стоптана трава;  
Україна плаче, стогне-плаче,  
За головою голова  
До долу пада. Кат лютує,  
А ксьондз скаженим язиком  
Кричить: Те Деум! Аллелюя!

Оттак-то, Ляше, друже, брате,  
Неситії ксьондзи, маґнати  
Нас порізнили, розвели,



А ми б і досі так жили!  
Подай же руку козакові,  
І серце чистее подай!  
І знову іменем Христовим  
Воз'обновим наш тихий рай!

14. III. 1958.

## 52. Катерина

)Василю Андрієвичу Жуковському на пам-  
ять 22. квітня 1838 р.)

### I.

Кохайте ся чорнобриві,  
Та не з москалями,  
Бо москалі — чужі люде,  
Роблять лихо з вами.  
Москаль любить жартуючи,  
Жартуючи кине;  
Піде в свою Москвщину,  
А дівчина гине.  
Як-би сама, ще б нічого,  
А то й стара мати,  
Що родила на сьвіт божий,  
Мусить погибати.  
Серце вяне співаючи,  
Коли знає за-що;  
Люде серця не питають,

А скажуть: “ледащо!”  
Кохайте ся ж чорнобриві,  
Та не з москалями,  
Бо москалі чужі люде,  
Сьміють ся над вами.

Не слухала Катерина  
Ні батька ні неньки,  
Полюбила москалика,  
Як знало серденько.  
Полюбила молодого,  
В садочок ходила,  
Поки себе, свою долю  
Там занастила.  
Кличе мати вечеряти,  
А донька не чує:  
Де жартує з москаликом,  
Там і заночує.  
Не дві ночі карі очи  
Любо цілувала,  
Поки слава на все село  
Недобрая стала.  
Нехай собі злиї люде,  
Що хотять, говорять:  
Вона любить, то й не чує,  
Що вкрато ся горе.

Прийшли вісти недобрії,  
В поход затрубили;

Пішов москаль в Туреччину;  
Катрусю накрили.  
Не чула ся, та й байдуже,  
Що коса покрита:  
За милого, як співати,  
Любо й потужити.  
Обіщав ся чорнобривий,  
Коли не загине,  
Обіщав ся вернути ся.  
Тогді Катирина  
Буде собі московкою,  
Забудеть-ся горе;  
А поки-що, нехай люде  
Що хотять говорять.  
Не журить ся Катерина —  
Слізоньки втирає,  
Що дівчата на улиці  
Без неї співають.  
Не журить ся Катерина ,  
Вмиєть-ся сльозою,  
Візьме відра о-півночи,  
Піде за водою,  
Щоб вороги не бачили;  
Прийде до криниці,  
Стане собі під калину,  
Заспіває "Гриця".  
Виспівує, вимовляє,  
Аж калина плаче.

Вернула ся — і раденька,  
Що ніхто не бачив.

Не журить ся Катерина,  
І гадки не має,  
У новенькій хустиночці  
В вікно виглядає.  
Виглядає Катерина ...  
Минуло пів року;  
Занудило коло серця,  
Заколело в боку.  
Нездужає Катерина,  
Ледве-ледве дише,  
Вичуняла, та в запічку  
Дитину колише.  
А жіночки лихо дзвонять,  
Матери глузують,  
Що москалі вертають ся  
Та в неї ночують:  
—”В тебе дочка чорнобрива,  
Та ще й не єдина,  
А муштрує у запічку  
Московського сина.  
Чорнобривого придбала...  
Мабуть, сама вчила...”  
Бодай же вас, цокотухи,  
Та злидні побили!  
Як ту матір, що вам на сьміх  
Сина породила.

Простіть, високиї, мені,  
Високиї і голубиї,  
Найкращі в світі, найсвятіі!  
Простіть! Я Богу помолюсь..  
Я так її, я так люблю  
Мою Україну убогу,  
Що прокляну сьвятого Бога,  
За неї й душу погублю!

Над Трахтемироовим високо  
На кручі, ніби сирота  
Прийшла топити ся в глибокім,  
В Дніпрі широкому, оттак  
Стоїть одним-одна хатина.  
З хатини видно Україну  
І всю гетьманщину кругом.  
Під хатою дідусь сивенький  
Сидить, і сонечко низенько.  
Уже спустилось над Дніпром.  
Сидить, і дивить ся, і дума,  
А сльози капають. "Гай-гай!"  
Старий промовив: "Недоуми!  
Занапали божий рай!

Гетьманщина!..." І думнеє  
Чоло похмаріло:  
Мабуть щось тяжке, тяжкеє  
Вимовить хотілось,  
Та не вимовив...

"Блукав я по світу чимало,  
Носив і свиту і жупан.

На-що вже лихо за Уралом  
Оттим Киргізам!..Отже й там,  
Йй-же Богу, лучше жити,  
Ніж нам на Україні!  
А можи тим, що Киргізи  
Ще не християне?...  
Наробив Ти, Христе, лиха,  
А переіначив  
Людей божих?... Котили ся  
І наші козачі  
Дурні голови за правду,  
За віру Христову,  
Упивались і чужої  
І своєї крови ;  
А получщали? Ба, де то!  
Ще гіршими стали!  
Без ножа і авто-да-фе  
Людей закували,  
Та й мордують... Ой, ой, пани,  
Пани християне! “

Затих мій сивий, битий тугою,  
Поник старою бую-головою.  
Вечірнє сонце гай золотило,  
Дніпро і поле золотом крило;  
Собор Мазепин сяє-біліє,  
Батька Богдана могила мріє;  
Київським шляхом верби похилі  
Трибратні давні могили вкрили;

З Трубайлом Алта між осокою  
Зійшлись, з'єднались, мов брат з сес-  
трою.

І все те, все те радує очи,  
А серце плаче, глянуть не хоче!

Попрощалось ясне сонце  
З чорною землею;  
Виступає круглий місяць  
З сестрою зорею,  
Виступають із-за хмари;  
Хмари звеселіли;  
А старий мій подивив ся,  
Сльози покотились.

”Молюсь Тобі, Боже милий,  
Господи великий,  
Що не дав мені загинуть,  
Небесний владико!  
Що дав мені добру силу  
Пересилить горе,  
І привів мене, старого,  
На сі сьвяті гори,  
Одинокий вік дожити,  
Тебе восхвалити,  
І Твоєю красотою  
Серце веселити,  
І поховать побитеє  
На горах отсих високих,  
І витать над ними!  
Утер слъози нехолодні,

Хоч не молодії,  
І згадував літа свої,  
Давнії ,благії:  
Де, як, коли і що робилось?  
Було що справді, а що снилось?  
Які моря перепливав?  
І темний гайок зелененький,  
І чорнобривка молоденька,  
І місяць з зорями сияв,  
І соловейко на калині  
То затихав, то щебетав,  
Сьвятого Бога вихваляв.  
І все то, все то в Україні!  
І усміхнув ся сивий дід:  
Бо може — нігде правди діть —  
Було таке, що й женихались,  
Та розійшли ся, не побрались;  
Покинула самого жить,  
В хатині віку доживати.  
Ходив довгенько коло хати,  
А потім Богу помоливсь,  
Пішов у хату ночувати,  
А місяць хмарою повивсь.

Оттакий-то на чужині  
Сон мені приснив ся!  
Нїби знов я на волю,  
На сьвіт народив ся.  
Дай же, Боже, коли-небудь,



Хоч на старість, стати  
На тих горах окрадених,  
У маленькій хаті;  
Хоча серце замучене,  
Поточене горем,  
Принести і положити  
На Дніпрових горах !

Катерино, серце моє!  
Лишенько з тобою!  
Де ти в світі подінеш ся  
З малим сиротою?  
Хто питає, привитає  
Без милого в світі?  
Батько-мати — чужі люде,  
Тяжко з ними жити!

Вичуняла Катерина,  
Одсуне кватирку,  
Поглядає на улицю,  
Колише дитинку;  
Поглядає — нема, нема!  
Чи то-ж і не буде?  
Пішла б в садок поплакати,  
Так дивлять ся люде.  
Зайде сонце, Катерина  
По садочку ходить,  
На рученьках носить сина,  
Очиці поводить:  
”Оттут з муштри виглядала,

Отгуг розмовляла.  
А там... а там... сину, сину!“  
Та и не доказала.

Зеленіють по садочку  
Черешні та вишні,  
Як і перше виходила,  
Катерина вийшла.  
Вийшла, та вже не співає,  
Як перше співала,  
Як москаля молодго  
В вишник дожидала.  
Не співає чорнобрива,  
Кляне свою долю.  
А тим часом вороженьки  
Чинять свою волю,  
Кують річи недобрії.  
Що має робити?  
Як би милий чорнобривий  
Умів би спинити...  
Так далеко чорнобривий,  
Не чує, не бачить,  
Як вороги сьміють ся їй,  
Як Катруся плаче.  
Може вбитий чорнобривий  
За тихим Дунаєм;  
А може — вже в Московщині  
Другую кохає!  
Ні, чорнявий не убитий,  
Він живий, здоровий...

А деж найде такі очі,  
Такі чорні брови?  
На край світа, в Московщині  
По тім боці моря,  
Нема нігде Катерини;  
Та здалась на горе! ....  
Вміла мати брови дати,  
Карі оченята,  
Та не вміла на сїм світі  
Щастя-долі дати.  
А без долі біле личко —  
Як квітка на полі:  
Пече сонце, гойда вітер,  
Рве всякий по волі.  
Умивай же біле личко  
Дрібними сльозами!  
Бо вернулись москалики  
Іншими шляхами.

## II.

Сидить батько кінець стола,  
На руки схилив ся,  
Не дивить ся на світ божий:  
Тяжко зажурив ся.  
Коло його стара мати  
Сидить на ослоні,  
За сльозами ледве, ледве  
Вимовляє доні:

“Що, весілля, доню моя!  
А де-ж твоя пара?  
Де світилки з друженьками,  
Старости, бояре?  
В Московщині, доню моя!  
Ідиж їх шукати!  
Та не кажи добрим людям,  
Що є в тебе мати.  
Проклятий час-годинонька,  
Що ти народилась!  
Як би знала, до схід сонця  
Була-б утопила.  
Здалась тогді б ти гадині,  
Тепер — москалеві....  
Доню моя, доню моя,  
Цьвіте мій рожевий!  
Як ягідку, як пташечку,  
Кохала, ростила  
На лишенько.. Доню моя!  
Що ти наробила?....  
Одячила!... Іди ж, шукай  
У Москві свекрухи!  
Не слухала моїх річей,  
То її послухай!  
Іди, доню, знайди її,  
Найди, привитай ся,  
Будь щаслива в чужих людях,  
До нас не вертай ся!  
Не вертай ся, дитя моє,  
З далекого краю!...

А хто ж мою головоньку  
Без тебе сховає?  
Хто заплаче надо мною,  
Як рідна дитина?  
Хто посадить на могилі  
Червону калину?  
Хто без тебе грішну душу  
Поминати буде?  
Доню моя, доню моя,  
Дитя моє любе!  
Іди од нас!”

Ледве, ледве

Поблагословила:  
“Бог з тобою!” та, як мертва,  
На діл повалилась.

Обізвав ся старий батько:  
“Чого ждеш небого?”  
Заридала Катерина,  
Тай бух йому в ноги:  
“Прости мені, мій батечку,  
Що я наробила!  
Прости мені, мій голубе,  
Мій соколе милий!,,  
— “Нехай тебе Бог прощає  
Та добрії люди;  
Молись Богу та йди собі —  
Мені лекше буде”.

Ледви встала, поклонилась,  
Вийшла мовчки з хати,

Остали ся сиротами  
Старий батько й мати.  
Пішла в садок, у вишневий,  
Богу помолилась,  
Взяла землі під вишнею,  
На хрест почепила;  
Промовила: “Не верну ся!  
В далекому краю  
В чужу землю чужі люде  
Мене заховують;  
А своєї ся крихотка  
Надо мною ляже,  
Та про долю, моє горе,  
Чужим людям скаже...  
Не розкажуй, голубонько,  
Де б ні заховали,  
Щоб грішної на сїм сьвітї  
Люде не займали!  
Ти не скажеш... ось хто скаже,  
Що я його мати!  
Боже Ти мій! лихо моє!  
Де менї сховатись?  
Заховаюсь, дитя моє,  
Сама під водою,  
А ти гріх мій спокутуєш  
В людях сиротою,  
Безбатьченком!....”

Пішла селом,  
Плаче Катерина;

На голові хустиночка,  
На руках дитина.  
Вийшла з села — серце ние;  
Назад подивилась,  
Покивала головою,  
Тай заголосила.  
Як тополя стала в полі  
При битій дорозі;  
Як роса та до схід сонця,  
Покапали сльози.  
За сльозами за гіркими  
І сьвіта не бачить,  
Тільки сина пригортає,  
Цілує та плаче.  
А воно як янголятко,  
Нічого не знає,  
Маленькими ручицями  
Пазухи шукає.  
Сіло сонце, з-за діброви  
Небо червоніє;  
Утерла ся, повернулась,  
Пішла... тільки мріє.

В селі довго говорили  
Де-чого багато,  
Та не чули вже тих річий  
Ні батько ні мати....

Оттаке то на сім сьвіті  
Роблять людям люде!

Того вяжуть, того ріжуть,  
Той сам себе губить.  
А за віщо? Сьвятий знає!  
Сьвіт, бач-ся, широкий,  
Та нема де прихилитись  
В сьвіті одиноким.  
Тому доля запродала  
Од краю до краю,  
А другому оставила  
Те, де заховують.  
Де-ж ті люде, де-ж ті добрі.  
Що серце збиралось  
З ними жити, їх любити?  
Пропали, пропали!

Єсть на сьвіті доля,  
А хто її знає?  
Єсть на сьвіті воля,  
А хто її має?  
Єсть люди на сьвіті,  
Сріблом, злотом сяють,  
Здаєть ся, панують,  
А долі не знають,  
Ні долі, ні волі!  
З нудьгою та з горем  
Жупан надівають,  
А плакати — сором.  
Возміть срібло, злото,  
Та будьте богаті,



А я візьму сльози —  
Лихо виливати;  
Затоплю недолю  
Дрібними сльозами,  
Затопчу неволю  
Босими ногами!  
Тогді я веселий,  
Тогді я багатий,  
Як буде серденько  
По волі гуляти!

### III.

Кричать сови, спить діброва,  
Зіроньки сияють,  
По-над шляхом ширицею,  
Ховрашки гуляють.  
Спочивають добрі люде;  
Що кого втомило:  
Кого щастє, кого сльози,  
Все нічка покрила.  
Всіх покрила темнісінька,  
Як діточок мати.  
Де-ж Катрусю пригорнула?  
Чи в лісі, чи в хаті?  
Чи на полю під копою  
Сина забавляє,  
Чи в діброві з-під колоди  
Вовка виглядає?  
Бодай же вас, чорні брови,

Нікому не мати,  
Коли за вас таке лихо  
Треба одбувати!  
А що дальше спіткаєть-ся?  
Буде лихо, буде!  
Зострінуть ся жовті піски  
І чужий люде,  
Зострінеть ся зима люта.  
А той чи зостріне,  
Що пізнає Катерину,  
Привитає сина?  
З ним забулаб чорнобрива  
Шляхи, піски, горе:  
Він як мати привитає,  
Як брат заговорить...

Побачимо, почуємэ...  
А поки — спочину,  
Та тим часом розпитаю  
Шлях на Московщину.  
Далекий шлях, пани брати,  
Знаю його, знаю!  
Аж на серці похолоне,  
Як його згадаю.  
Попоміряв і я колись —  
Щоб його не мірять!...  
Розказав би про те лихо,  
Та чи тож повірять?  
“Бреше”, скажуть, “сякий-такий!”  
(Звичайно не в очи)

А так тільки псує мову  
Та людей морочить.”  
Правда ваша, правда люде!  
Тай на-що те знати,  
Що сльозами перед вами  
Буду виливати?  
На що воно? У всякого  
І свого чимало.  
Цур же йому!.. А тим часом  
Кете лиш кресало  
Та тютюну, щоб, знаєте,  
Дома не журились;  
А то лихо розказувать,  
Щоб бридке приснилось!  
Нехай його лихий візьме!  
Лучше ж поміркую,  
Де то моя Катерина  
З Івасем мандрує.

За Києвом та за Дніпром,  
По-під темним гаєм,  
Ідуть шляхом чумаченьки,  
“Пугача” співають.  
Іде шляхом молодиця,  
Мусить бути з прощі.  
Чого-ж смутна, невесела,  
Заплакані очі?  
У латаній свитиночці,  
На плечах торбина,

В руці ціпок, а на другій  
Заснула дитина.  
Зостріла ся з чумаками,  
Закрила дитину,  
Питаєть ся: “Люде добрі!  
Де шлях в Московщину?”  
— “В Московщину? отсей самий.  
Далеко небого?”  
— “В саму Москву. Христа ради  
Дайте на дорогу!”  
Бере шага, аж трусить ся:  
Тяжко його брати!  
Та й на віщо... А дитина?  
Вона ж його мати!  
Заплакала, пішла шляхом,  
В Броварях спочила,  
Та синові за гіркого  
Медяник купила.  
Довго-довго сердешная  
Все йшла та питала;  
Було й таке, що під тином  
З сином ночувала....

Бач, на-що здали ся карі оченята:  
Щоб під чужим тином сльози виливать!  
Ото ж то дивіть ся та кайтесь, дівчата,  
Щоб не довело ся москаля шукать,  
Щоб не довело ся, як Катря шукає...  
Тогді не питайте, за що люде лають.

За що не пускають в хату ночувать.

Не питайте, чорнобриві,  
Бо люди не знають;  
Кого Бог кара на сьвітї,  
То й вони карають...  
Люде гнуть ся, як ті лози,  
Жуди вітер віє.

Сиротинї сонце сьвітить  
(Сьвітить та не гріє) —  
Люде б сонце заступили,  
Як би мали силу,  
Щоб сиротї не сьвітило,  
Сльози не сушило.

А за віщо, Боже милий!  
За що сьвітом нудить?  
Що зробила вона людям,  
Чого хотять люде?  
Щоб плакала!... Серце моє!  
Не плач Катерино!  
Не показуй людям сльози,  
Терпи до загину!

А щоб личко не марніло  
З чорними бровами,  
До схід сонця, в темнім лісі  
Умий ся сльозами!

Умиєш ся, не побачать,  
То й не засьміють ся;  
А серденько одпочине,  
Поки сльози льлють ся.

Оттаке то лихо, бачите, дівчата!  
Жартуючи кинув Катрусю москаль,  
Недоля не бачить, з ким їй жартувати,  
А люде хоч бачать, та людам не жаль.  
“Нехай” кажуть “гине ледача дитина,  
Коли не зуміла себе шанувать!”

Попід тиньню ночувала,  
Раненько вставала,  
Поспішала в Московщину;  
Аж гульк — зима впала.  
Свище полем заверуха,  
Іде Катерина  
У личаках — лихо тяжке! —  
І в одній свитині.  
Іде Катря, шкандибає;  
Дивить ся — щось мрів...  
Либонь ідуть москалики..  
Лихо!... серце млів...  
Полетіла, зостріла ся,  
Пита: ”Чи немає  
Мого йвана чорнявого?“  
А ті: “Ми не знаєм.”  
І, звичайно, як москалі,  
Сьміють ся, жартують:  
”Ай да баба! ай да наші!  
Каво нє надуют!“  
Подивилась Катерина:  
”І ви бачу, люде!

Не плач, сину, моє лихо!  
Що буде, то й буде!  
Піду дальше, — бiльш ходила..  
А може й зострiну;  
Оддам тебе, мiй голубе,  
А сама — загину!“

Реве, стогне хуртовина,  
Котить, верне полем;  
Стоїть Катря серед поля,  
Дала сльозам волю.  
Утомилась заверюха,  
Де-де позiхає;  
Ще б плакала Катерина,  
Та сльоз бiльш не має.  
Подивилась на дитину:  
Умите сльозою  
Червонiє, як квіточка  
В-ранці під росою.  
Усьмiхнулась Катерина,  
Тяжко усьмiхнулась:  
Коло серця — як гадина  
Чорна повернулась.  
Кругом мовчки подивилась;  
Бачить: лiс чорнiє,  
А під лiсом, край дороги,  
Либонь курiнь мрiє.  
”Ходiм, сину! смеркаєть-ся,  
Коли пустять в хату;  
А не пустять, то й на дворi

Будем ночувати.  
Під хатою заночуєм,  
Сину мій, Іване!  
Де-ж ти будеш ночувати,  
Як мене не стане?  
З собаками, мій синочку,  
Кохай ся на дворі!  
Собаки злі, покусують,  
Та не заговорять,  
Не розкажуть сьміючи ся..  
З псами їсти й пити —  
Бідна моя головонько!  
Що мені робити?“

Сирота собака має свою долю,  
Має добре слово в сьвітї сирота;  
Його бють і лають, закують в неволю,  
Та ніхто про матір на сьміх не спита.  
А йвася спитають, заранья спитають,  
Не дадуть до мови дитині дожити.  
На кого собаки на улиці лають?  
Хто голий, голодний під тином сидить?  
Хто лобуря водить? Чорняві байстрята..  
Одна його доля — чорні бровенята,  
Та й тих люде заздрі не дають носити.

#### IV.

Попід горою яром, долом,  
Мов ті діди високочолі,



Дуби з гетьманщини стоять;  
У яру гребля, верби в ряд,  
Ставок під кригою в неволі,  
І ополонка — воду брать.  
Мов покотило червоніє,  
Крізь хмару сонце занялось,  
Надув ся вітер; як повіє,  
Нема нічого, скрізь біліє,  
Та тільки лісом загуло;

Реве, свище заверюха,  
По лісу завило;  
Як те море, біле поле  
Снігом покотилось.

Вийшов з хати карбівничий,  
Щоб ліс оглядіти,  
Та де тобі! таке лихо,  
Що не видно й сьвіта.

“Еге, бачу, яка фуга!

Цур же йому з лісом!

Піти в хату... Що там таке?

От їх до-сто-біса!

Недобра їх розносила,

Мов справді за ділом.

Ничипере! дивись лишень,

Які побілілі!”

—”Що, москалі? де москалі?”

—”Що ти? схамени ся!

— “Де москалі-лебедики?”

—”Та он, подиви ся!”

Полетіла Катерина

І не одягла ся.  
"Мабуць добре Московщина  
В тямку їй дала ся!  
Бо у-ночи тільки й знає,  
Що москаля кличе."  
Через пеньки, заметами,  
Летить, ледве дише.  
Боса стала серед шляху.  
Втерлась рукавами.  
А москалі їй на-зустріч,  
Як оден, верхами.  
"Лихо моє! доле моя!"  
До їх... коли гляне:  
Попереду старший їде.  
"Любий мій Іване!  
Серце мое коханее!  
Де ти так барив ся?"  
Та до його за стремена...  
А він — подивив ся,  
Та шпорами коня в боки.  
"Чого-ж утікаєш?  
Хиба забув Катерину?  
Хиба не пізнаєш?  
Подиви ся, мій голубе,  
Подивись на мене:  
Я Катруся твоя люба!  
На-що рвеш стремена?  
А він коня поганяє,  
Ніби-то й не бачить.

”Постривай же мій голубе!

Дивись я не плачу.

Ти не пізнав мене, йване?

Серце, подиви ся!

Їй же Богу, я Катруся!“

— „Дура, атвяжіся!

Вазьміте проч! безумною!“

—”Боже мій! Івасю!

І ти мене покидаєш?!

А ти ж присягав ся!“

-„Вазьміте проч! Что-ж ви сталі?“

-”Кого? мене взяти?

За-що ж? скажи, мій голубе!

Кому хоч оддати

Свою Катрю, що до тебе

В садочок ходила,

Свою Катрю, що для тебе

Сина породила?

Мій батечку, мій братіку!

Хоч ти не цурай ся,

Наймичкою тобі стану...

З другою кохай ся,

З цілим сьвітом!.. Я забуду,

Що колись кохалась,

Що од тебе сина мала,

Покриткою стала...

Покриткою — який сором!

І за-що я гину!

Покинь мене, забудь мене,

Та не кидай сина!  
Не покинеш? Серце моє,  
Не втікай од мене!...  
Я винесу тобі сина.“  
Кинула стремена  
Та в хатину.

Вертаєть-ся,  
Несе йому сина;  
Несповита, заплакана  
Сердешна дитина  
”Ось-де воно, подиви ся!  
Де ж ти? заховав ся?  
Утік! нема!... Сина сина  
Батько одцурав ся?  
Боже ти мій!... Дитя моє!  
Де дінусь з тобою?  
Москалики! голубчики!  
Возьміть за собою;  
Не цурайтесь, лебедики!  
Воно сиротина;  
Возьміть його та оддайте  
Старшому за сина!  
Возьміть його!... бо покину,  
Як батько покинув, —  
Бодай його не кидала  
Лихая година!  
Гріхом тебе на світ божий  
Мати породила;

Виростай же на сьміх людям!“  
На шлях пожила;  
”Оставай ся шукать батька!  
А я вже шукала.“  
Та в ліс з шляху, як навісна!  
А дитя осталося,  
Плаче бідне... А москалям  
Байдуже, минули.  
Воно й добре, та на лихо  
Лісничі почули.

Біга Катря боса лісом,  
Біга та голосить;  
То проклина свого Йвана,  
То плаче то просить.  
Вибігає на возлісься;  
Кругом подивилась,  
Та в яр... біжить — серед ставу  
Мовчки опинилась.  
“Прийми, Боже, мою душу,  
А ти — мое тіло!“  
Шубовсть в воду!... По-під льодом  
Геть загуркотіло.

Чорнобрива Катерина  
Найшла, що шукала.  
Дунув вітер по-над ставсм —  
І сліду не стало.

То не вітер, то не буйний,  
Що дуба ламає;  
То не лихо, то не тяжке,  
Що мати вмирає;  
Не сироти малі діти, —  
Що неньку сховали:  
Їм зосталась добра слава,  
Могила зосталась.  
Засьміють ся злії люде  
Малій сиротині;  
Вильє сльози на могилу —  
Серденько спочине,  
А тому, тому на сьвітї,  
Що йому зосталось,  
Кого батько і не бачив,  
Мати одцуралась?  
Що зосталось байстриюкові?  
Хто з ним заговорить?  
Нї родини, нї хатини;  
Шляхи, піски, горе...  
Панське личко, чорні брови —  
На-що ? Щоб пізнали!  
Змалювала, не сховала...  
Бодай полиняли!

V.

Ішов кобзар до Києва  
Та сїв спочивати:

Торбинками обвішаний  
 Його повожатий.  
 Мале дитя коло його  
 На сонці вуняє,  
 А тим часом старий кобзар  
 "Ісуса" співає.  
 Хто йде, їде, не минає;  
 Хто бублик, хто гроші;  
 Хто старому, а дівчата  
 Шажок міхонюші.  
 Задивлять ся чорнобриві:  
 І босе і голе.  
 "Дала," кажуть, "бровенята,  
 Та не дала долі!"

Їде шляхом до Києва  
 Берлин шестернею,  
 А в берлині господиня  
 З паном і семєю.  
 Опинив ся против старців,  
 Курява лягає.  
 Побіг Івась, бо з віконця  
 Рукою махає.  
 Дає гроші Івасеві,  
 Дивуєть-ся пані.  
 А пан глянув — одвернув ся...  
 Пізнав препоганий,  
 Пізнав тії карі очи,  
 Чорні бровенята,

Пізнав батько свого сина,  
Та не хоче взяти.  
Пита пані: як зоветь-ся?  
"Івась" — „Какой мілай!“  
Берлин рушив, а Івася  
Курява покрила..  
Полічили, що достали,  
Встали с ромахи,  
Помолились на схід сонця,  
Пішли по-над шляхом.

[1838.]

## 53. Гайдамаки

(Василію Івановичу Григоровичу на пам'ять  
22. квітня, 1838. р.).

Все йде, все минає і краю не має...  
Кудиж воно ділось- відкіля взялось?  
І дурень і мудрий нічого не знає.  
Живе, умирає; одно зацьвіло,  
А друге завяло, на віки завяло,  
І листя пожовкле вітри рознесли.  
А сонечко встане, як перше вставало;  
І зорі червоні, як перше пили,  
Попливуть і потім; і ти, білолиций,  
По синьому небу вийдеш погулять,  
Вийдеш подивить ся в жолобок, криницю,



І в море безкрає і будеш сиять,  
Як над Вавилоном, над його садами.  
І над тим, що буде, з нашими синами.  
"Ти вічний без краю. Люблю розмовлять,  
Як з братом, з сестрою розмовлять з тобою.  
Співать тобі думу, що тиж нашептав.  
Порай мені ще раз: де дітись з журбою?  
Я не одинокий, я не сирота:  
Єсть у мене діти, та де їх подіти?  
Заховать з собою? Гріх, душа жива!  
А може їй легше буде на тім сьвіті,  
Як хто прочетає ті сльози-слова,  
Що так вона нишком над ними ридала.  
Що так вона щиро колись виливала,  
Ні, не заховаю, бо душа жива!  
Як небо блакитне, нема йому краю,  
Так душі почину і краю немає;  
А де вона буде? Химерні слова!  
Згадай же хто-небудь її на сім сьвії, —  
Безславному тяжко сей сьвіт покидать.  
Згадайте, дівчата, вам треба згадать!  
Вона вас любила, рожевії квіти,  
І про вашу долю любила співать.

Поки сонце встане, спочивайте, діти,  
А я поміркую, ватажка де взять.

Сини мої гайдамаки!  
Сьвіт широкий, воля, —

Ідїть, сини, погуляйте,  
Пошукайте долі!  
Сини мої невеликі,  
Нерозумні діти!  
Хто вас щиро без матери  
Привітає в сьвітї?  
Сини мої! орли мої!  
Летїть в Україну!  
Хоч і лихо зострінеть ся  
Так не на чужині.  
Там найдеть-ся душа щира,  
Не дасть погибати;  
А тут, а тут... тяжко діти!  
Коли пустять в хату,  
То зострівши насьміють ся.  
Такі, бачте, люде:  
Все письменні, друковані,  
Сонце навіть гудять.  
"Не відтіля, каже, сходить,  
Та не так і сьвітить;  
Оттак, каже, було б треба."  
Що маєш робити?  
Треба слухать, може й справді  
Не так сонце сходить,  
Як письменні начитали.  
Розумні та й годі!  
А щож на вас вони скажуть?  
Знаю вашу славу!  
Поглузують, покепкують,

Та й кинуть під лаву.  
"Нехай, скажуть, спочивають,  
Поки батько встане  
Та розкаже по нашому  
Про свої гетьмани;  
А то дурень розкажує  
Мертвими словами,  
Та якогось-то Ярему  
Веде перед нами  
У постолах. Дурень! дурень!  
Били, а не вчили:  
Од козацтва, од гетьманства  
Високі могили,  
Більш нічого не осталось,  
Та й ті розривають;  
А він хоче, щоб слухали,  
Як старці співають.  
Дарма праця, пане брате:  
Коли хочеш грошей,  
Та ще й слави, тог дива,  
Співай про Матрйощу,  
Про Парашу, радість нашу,  
Султан, паркет, шпори, —  
От-де слава! А то співа:  
"Грає синє море",  
А сам плаче за тобою  
І твоя громада..."  
Усіряках..."

— Правда, мудрі!

Спасибі за раду!  
Теплий кожух, тільки, шкода,  
Не на мене шитий,  
А розумне ваше слово  
Брехнею підбите.  
Вибачайте! кричіть собі!  
Я слухать не буду,  
Та й до себе не покличу:  
Ви розумні люде,  
А я дурень; один собі  
У моїй хатині  
Заспіваю, заридаю,  
Як мала дитина .  
Заспіваю — море грає,  
Вітер повіває,  
Степ чорніє, і могила  
З вітром розмовляє.  
Заспіваю — розвернулась  
Висока могила;  
Аж до моря Запорожці ,  
Степ широкий вкрили;  
Отамани на вороних  
Перед бунчуками  
Вигравають, а пороги  
Меж очеретами  
Ревуть, стогнуть, розсердились, —  
Щось страшне співають!  
Послухаю, пожурю ся,

У старих питаю:  
Чого, батьки, сумуєте?  
"Не весело, сину!  
Дніпро на нас розсердив ся,  
Плаче Україна."

І я плачу, а тим часом  
Пишними рядами  
Виступають отамани,  
Сотники з панами,  
І гетьмани, всі в золоті.  
У мою хатину  
Прийшли, сіли коло мене,  
І про Україну  
Розмовляють, розказують:  
Як Січ будували;  
Як козаки на байдаках  
Пороги минали;  
Як гуляли по синьому,  
Гріли ся в Скутарі,  
Та як, люльки закуривши  
В Польщі на пожарі,  
В Україну вертали ся;  
Як бенкетували:  
"Грай, кобзарю! лий, шинкарю!"  
Козаки гукали.  
Шинкар знає, наливає  
І не схаменеть-ся;  
Кобзар вшкварив, а козаки,  
Аж Хортиця гнет-ся,

Метелиці та гопака  
Гуртом оддирають;  
Кухоль ходить, переходить,  
Так і висихає.

—”Гуляй, пане без жупана!

Гуляй, вітре, полем!

Грай кобзарю, лий шинкарю.

Поки встане доля!“

Взявшись в боки, на-вприсїдки

Парубки з дідами:

”Оттак, діти, добре, діти!

Будете панами!“

Отамани на бенкеті,

Неначе на радї,

Похожають, розмовляють...

Вельможна громада

Не втерпіла, ударила

Старими ногами.

А я дивлюсь, поглядаю,

Сьмію ся сьязолами.

Дивлю ся, сьмію ся, дрібні утираю:

Я не одинокий, є з ким в сьвітї жити!

У моїй хатинї, як в степу безкраїм,

Козацтво гуляє, байрак гомонить,

У моїй хатинї синє море грає,

Могила сумує, тополя шумить,

Тихесенько ”Гриця“ дївчина співає —

Я не одинокий, є з ким вік дожить!

От-де моє добро, гроші,

От-де моя слава!  
А за раду — спасибі вам,  
За раду лукаву!  
Буде з мене, поки живу,  
І мертвого слова,  
Щоб виливать журбу, сльози.  
Бувайте здорові!  
Піду синів випровожать  
В далеку дорогу.  
Нехай ідуть; може найдуть  
Козака старого,  
Що привіта моїх діток  
Старими сльозами.  
Буде з мене. Скажу ще раз:  
Пан я над панами!

Оттак сидя кінці стола,  
Міркую, гадаю:  
Кого просить? хто поведе?  
На дворі сьвітає,  
Погас місяць, горить сонце.  
Гайдамаки встали,  
Помолились, одягли ся,  
Кругом мене стали.  
Сумно, сумно, як сироти  
Мовчки похилились.  
"Благослови кажуть, батьку,  
Поки маєш силу,  
Благослови шукать долю

На широкім сьвіті!“  
—”Постривайте! Сьвіт не хата,  
А ви малі діти,  
Нерозумні. Хто ватажком  
Піде перед вами?  
Хто проведе? Лихо, діти,  
Лихо мені з вами!  
Викохав вас, вигодував,  
Виросли чималі,  
Йдете в люди, а там тепер  
Все письменне стало.  
Вибачайте, що не вивчив,  
Бо й мене, хоч били,  
Добре били, а багато  
Де-чому навчили.  
Тма, мна знаю, а оксію  
Не втну таки й досі.  
Що-ж вам скажуть? Ходім, сини,  
Ходімо, попросим!  
Єсть у мене щирий батько  
(Рідного не має),  
Дасть він мені раду з вами,  
Бо сам здоров знає,  
Як то тяжко блукать в сьвіті  
Сироті без роду.  
А до того душа щира,  
Козацького роду,  
Не одцуравсь того слова,  
Що мати співала,



Як малого повивала,  
З малим розмовляла;  
Не одцуравсь того слова,  
Що про Україну  
Сліпий старець сумуючи  
Співає під тином.

Любить її, думу правди,  
Козацькую славу,  
Любить її! Ходім, сини,  
На раду ласкаву!  
Як-би не він спіткав мене  
При лихій годині,  
Давно б досі заховали  
В снігу на чужині, —  
Заховали б та й сказали.  
“Так-якесь ледащо”.

Тяжко, важко нудить сьвітом,  
Не знаючи, за-що.  
Минуло ся, щоб не снилось!...  
Ходімо, хлопята!  
Коли мені на чужині  
Не дав погібати,  
То й вас прийме, привитає  
Як свою дитину.  
А од його, помолившись,  
Гайда в Україну!”

Добрий-день же, тату, в хату!  
На твоім порогу

Благослови моїх діток  
В далеку дорогу!

[7.IV. 1841.]

[1] ІНТРОДУКЦІЯ.

Була колись шляхетчина,  
Вельможная пані;  
Міряла ся з Москалями,  
З Ордою, з султаном,  
З Німотою. Було колись...  
Та що не минає?  
Було, шляхта знай чванить ся,  
День і ніч гуляє,  
Та королем коверзув —  
Не кажу Степаном  
Або Яном Собієским,  
Ті два незвичайні,  
А иншими. Небораки  
Мовчки панували,  
Сейми, сеймики ревіли,  
Сусіди мовчали,  
Дивили ся, як королі  
Із Польщі втікають,  
Та слухали, як шляхетство  
Навісне гукає:  
“Непозвалям! непозвалям!”  
Шляхта репетув,  
А магнати палять хати,  
Шабельки гартують.

Довго таке творило ся,  
Поки не в Варшаві  
Запанував над Ляхами  
Понятовський жвавий.

Запанував, та й думав шляхту  
Приборкать трошки; не з'умів.  
Хотів добра, як дітям мати,  
А може й ще чого хотів.  
Єдине слово “недозвалям”  
Хотів у шляхти одібрать,  
А потім... Польща запалала,  
Шляхта сказала ся; кричать:  
“Слово гонору, дарма праця!  
Поганець, наймит Москаля!,,  
На гвалт Пулавського і Паца  
Встає шляхетська земля,  
І — разом сто конфедерацій.<sup>1)</sup>)

Розбрелись конфедерати  
По Польщі, Волині,  
По Литві, по Молдованах  
І по Україні;  
Розбрели ся, тай забули  
Волю ратувати,  
Полигали ся з жидами,  
Та й ну руйнувати.  
Руйнували, мордували.  
Церквами топили...

А тим часом гайдамаки  
Ножі осьвятили.

[II.] ЯРЕМА.

“Яremo, герш-ту? хамів сину!  
Піди кобилу приведи!  
Подай патинки господині,  
Та принеси мені води!  
Вимети хату! внеси дрова!  
Посип індікам! гусям дай!  
Піди до льоху, до корови,  
Та швидче, хаме!... Пострівай!  
Підеш, упоравшись, в Вільшану;<sup>2)</sup>  
Їмості треба. Не барись!”  
Пішов Ярема, похиливсь.

Оттак у ранці жид поганкї  
Над козаком коверзував.  
Ярема гнув ся, бо не знав,  
Не знав сіромаха, що вирости крила,  
Що неба достане, коли полетить,  
Не знав, нагинав ся.

О Боже мій милий!  
Тяжко жить на сьвітї, а хочеть ся жить:  
Хочеть ся дивитись, як сонечко сяє,  
Хочеть ся послухать, як море заграє,  
Як пташка шебече, байрак гомонить,

Або чорнобрива в гаю заспіває...  
О Боже мій милий, як весело жить!

Сирота Ярема, сирота убогий:  
Ні сестри, ні брата, нікого нема!  
Попихач жидівський, виріс у порогу;  
А не кине долі, людей не займа.  
Та й за що їх лаять? хиба вони знають,  
Кого треба гладить, кого катувать?  
Нехай бенкетують! У їх доля дбає,  
А сироті треба самому придбать.  
Трапляєть ся, часом тихенько заплаче,  
Та й то не от того, що серце болить:  
Що-небудь згадає, або що побачить....  
Та й знову до праці. Оттак треба жить!  
На-що батько, мати, високі палати,  
Коли нема серця з серцем розмовлять?  
Сирота Ярема — сирота багатий,  
Бо є з ким заплакати, є з ким заспівать:  
Єсть карії очи, як зіроньки сяють,  
Білі рученята мліють, обнимають,  
Єсть серце єдине, серденько дівоче,  
Що плаче, сьмієть ся, як він того хоче.

Оттакий то мій Ярема,  
Сирота багатий.  
Таким і я колись то був!  
Минуло дівчата,  
Минуло ся, розійшло ся,

І сліду не стало.

Серце мліє, як згадаю...

Чому не осталось?

Чому не осталось, чому не вітало?

Легше було б сльози, журбу виливати.

Люде одібрали, бо їм було мало.

“На що йому доля? треба закопати;

Він і так багатий”.

Багатий на лати

Та на дрібні сльози — бодай не втираль!

Доле моя, доле! де тебе шукать?

Верни ся до мене, до моєї хати,

Або хоч присни ся... не хочеть ся спать!

Вибачайте, добрі люди!

Може не до ладу,

Та прокляте лихо, злидні

Кому не завадить?

Може ще раз зустрінемось

Поки шкандибаю

За Яремою по сьвіту,

А може... й не знаю.

Лихо, люде, всюди лихо,

Нігде пругорнуть ся:

Куди, каже, хилить доля,

Туди й треба гнуть ся;

Гнуть ся мовчки, усьміхать ся,

Щоб люде не знали,

Що на серці заховано,

Щоб не привітали,  
Бо їх ласка — нехай снить ся  
Тому, в кого доля,  
А сироті щоб не снилась,  
Не снилась ніколи!  
Тяжко, нудно роказувать,  
А мовчать не вмію.  
Виливай ся ж слово-сльози:  
Сонечко не гріє,  
Не висушить. Поділю ся  
Моїми сльозами,  
Та не з братом, не з сестрою,  
З німими стінами  
На чужині... А поки що —  
До корчми верну ся:  
Що там робить ся?

Жидюга

Дріжить, ізгнувшись  
Над каганцем, лічить гроші  
Коло ліжка, клятий.  
А на ліжку... ох, аж душно!  
Білі рученята  
Розкидала, розкрила ся,  
Як квіточка в гаю  
Червоніє; а пазуха...  
Пазухи не має,  
Розірвана. Мабуть душно  
На перині спати

Одинокій, молоденькій;  
Ні з ким розмовляти, —  
Одна шепче. Несказано  
Гарна нехрещена!  
Отто дочка, а то батько,  
Чортова кишенья.  
Стара Хайка лежить долі,  
В перинах поганих.  
Де ж Ярема? Взявши торбу,  
Потяг у Вільшану.

[III.] КОНФЕДЕРАТИ.

“Одчиняй, проклятий жиде!  
Бо будеш битий! одчиняй!  
Ламайте двері, поки вийде  
Старий паскуда!”

“Пострівай!

Стрівайте, зараз!”

“Нагаями

Свиняче ухо! Жартувать,  
Чи що ти хочеш?”

— “Я? з панами?

Крий Боже! Зараз, дайте встать,  
Ясновельможні! (нишком — свині!)”

— Пане полковнику, ламай!”

Упали двері, а нагай

Малює вдовж жидівську спину.

“Здоров, свине! здоров, жиде!



Здоров, чортів сину!”

Та нагаєм, та нагаєм.

А жид зогнув спину:

“Не жартуйте, мості-пане!”

— “Добрий вечір, в хату!

Ще раз шельму! ще раз!... годі

Вибачай, проклятий!

Добрий вечір! а де дочка?”

— “Умерла панове!”

— “Лжеш Іудо! нагаями!”

Посипались знову...

“Ой паночки, голубчики,

їй -Богу, немає!”

— “Брешеш, шельмо!”

— ”Коли брешу.

Нехай Бог карає!”

— “Не Бог, а ми. Признавай ся!”

— “На що б мав ховати,

Як би жива? Нехай, Боже,

Щоб я був проклятий!....”

Ха, ха, ха, ха! Чорт, панове,

Літанью співає.

Перехрестись!”

— “Як же воно?

Далєбі не знаю.”

— “Оттак, дивись!”

Лях хрестить ся,

А за ним Іуда.

“Браво! браво! охрестили.

Ну, за таке чудо  
Могоричу, мості-пане!  
Чуєш, охрещений?  
Могоричу!”

“Зараз, зараз!”

Ревуть, мов скажені,  
Ревуть ляхи, а поставець  
По столу гуляє.

“Єще Польща не згінела!”

Хто куди гукає.

“Давай, жиде!”

Охрещений

Із льоху та в хату

Знай шмигає, наливає;

А конфедерати

Знай гукають: “Жиде! меду!”

Жид не схаменеть ся.

“Де цимбали? грай, псявіро!”

Аж корчма трясеть ся,

Кракавяка оддирають,

Вальса та мазура.

А жид гляне та нищечком:

“Шляхетська натура!”

— “Добре, годі! тепер співай!”

— “Не вмію, їй-Богу!”

— “Не божись собача шкуро!”

— Яку-ж вам? “Небогу”?

“Була собі Гандзя,

“Каліка небога,  
Божила ся, молила ся,  
Що боліли ноги;  
На панщину не ходила,  
А за парубками  
Тихесенько, гарнесенько  
Поміж бурянами.”

— “Годі, годі! се погана:  
Схизмати<sup>3</sup>) співають.”

— “Якої-ж вам? хиба отсю:  
Стривайте, згадаю.

“Перед паном Хведором  
Ходить жид ходором,  
І задком  
І передком  
Перед паном Хведірком.”

— “Добре, годі! тепер плати!”

— “Жартуєте, пане!

За що платить?”

— “Що слухали.

Не кривись, поганий!

Не жартуєм. Давай гроші!”

— “Де мені їх взяти?

Ні шеляга; я панською

Ласкою багатий.”

— “Лжеш, собако! признавай ся!

А нуते, панове,

Батогами!”

Засвистіли,

Хрестять Лейбу знову.

Періщили, періщили,

Аж піре летіло...

— “Єй же Богу, ні шеляга!

Їжте моє тіло!

Ні шеляга! гвалт! ратуйте!”

— “Ось ми пожартуєм!”

— “Постривайте! я щось скажу.”

— “Почуєм, почуєм.

Та не бреши, бо, хоч здохни,

Брехня не pomoже.”

— “Ні, в Вільшаній...”

—”Твої гроші?”

—”Мої ховай Боже!

Ні, я кажу, що в Вільшаній...

Вільшанські схизмати

По три сімі, по чотири

Живуть в одній хаті.“

—”Ми се знаєм бо ми самі

Їх так очухрали.“

—”Та ні, не те... вибачайте!....

Щоб лиха не знали,

Щоб вам гроші приснили ся!...

Бачте, у Вільшаній

У костьолі, у титаря...

А дочка Оксана!

Ховай Боже, як панночка!

Що-то за хороше!  
А червінців! хоч не його,  
Так що? аби гроші!“  
—”Аби гроші, однаково!  
Правду Лейба каже;  
А щоб певна була правда,  
Нехай шлях покаже.  
Одягай ся!“

Поїхали

Ляхи у Вільшану.  
Один тільки під лавою  
Конфедерат п'яний  
Нездужа встать, а курника,  
П'яний і веселий.  
“Єще, кеди ми жиєми,  
Польска не згінела!”

#### [IV.] ТИТАР.

“У гаю, гаю  
Вітру немає;  
Місяць високо,  
Зіроньки сяють.  
Вийди, серденько!  
Я виглядаю;  
Хоч на годину,  
Моя рибчино!  
Виглянь, голубко!  
Та поворкуєм,  
Та посумуєм:

Бо я далеко  
Сю ніч мандрую.  
Виглянь же, пташко,  
Моє серденько,  
Поки близенько,  
Та поверкуєм...  
Ох тяжко, важко!“

Оттак, ходя по-під гаєм,  
Ярема співає,  
Виглядає, а Оксани  
Немає, немає.  
Зорі сяють, серед неба  
Сьвітить білолиций;  
Верба слуха соловейка,  
Дивить ся в криницю;  
На калині, над водою,  
Так і виливає,  
Неначе зна, що дівчину  
Козак виглядає.  
А Ярема по долині  
Ледве, ледве ходить,  
Не дивить ся, не слухає.

”На-що мені врода,  
Коли нема щастя, коли нема долі?  
Літа молодії марно пропадуть.  
Один я на сьвіті — стебло серед поля,  
Його буйні вітри полем рознесуть:

Так і мене люде не знають, де діти,  
За-що ж одцурались? що я сирота!  
Одно було серце, одно на всім світі,  
Одна душа щира, та бачу, що й та,  
Що й та одцуралась!”

І хлинули сльози.

Поплакав сердега, утер рукавом.  
”Оставайсь здорова! В далекій дорозі  
Найду або долю, або за Дніпром  
Ляжу головою. А ти не заплачеш,  
А ти не побачиш, як ворон клює  
Ті карії очи, ті очи козачі,  
Що ти цілювала, серденько моє!  
Забудь мої сльози, забудь сиротину,  
Забудь, що кляла ся, другого шукай!  
Я тобі не пара; я в сірій свитині,  
А ти титарівна. Красчого витай!  
Витай, кого знаєш. Така моя доля!  
Забудь мене пташко, забудь, не журись:  
А коли почувєш, що на чужім полі  
Сховали Ярему, нишком помолись.

Одна, серце, на сім світі

Хоч ти помоли ся!”

Та й заплакав сіромаха,

На кий похилив ся.

Плаче собі тихесенько...

Шелесть!... коли гляне:

По-під гаєм, мов ласочка,

Крадеть-ся Оксана.

Забув, побіг, обняли ся...

“Серце!” та й зомліли.

Довго, довго тільки — ”серце!”

Та й знову німіли.

”Годі, пташко!”

— ”Ще трошечки,

Ще, ще, сизоклий!

Вийми душу! Ще раз, ще раз...

Ох, як я втомилась!”

— ”Одпочинь, моя ти зоре!

Ти з неба злетіла!”

Послав свитку. Як ясочка,

Усьміхнулась, сіла.

”Сідай же й ти коломене!”

Сів тай обняли ся.

— “Серце моє, крихто моя!”

Знову по[кля]ли ся.

“Ти сьогодні забарилась!”

— “Батько занедужав,

Коло його все поралась.”

— ”А мене й байдуже?”

— ”Який бо ти, їй-же Богу!”

І сльози блиснули.

— ”Не плач, серце, я жартую.”

— ”Жарти!”

Усьміхнулась.

Прихилилась головою,

Та й ніби заснула.

— ”Бач, Оксано, я жартую,



А ти й справді плачеш!  
Ну, не плач же, глянь на мене:  
Завтра не побачиш;  
Завтра буду я далеко,  
Далеко, Оксано!  
Завтра в-ночі у Чигрині  
Свячений достану;  
Дасть він мені срібло, злото,  
Дасть він мені славу.  
Одягну тебе, обую,  
Посажу, як паву,  
На дзиґлику, як гетьманшу,  
Та й дивитись буду;  
Поки не вмру, дивити-мусь.“  
— ”А може й забудеш?  
Цілувались, обнимались  
Поїдеш з панами,  
Найдеш собі шляхтяночку,  
Забудеш Оксану!“  
— ”Хиба красча є за тебе?“  
— ”Може й є не знаю.“  
— ”Гнівиш Бога, моє серце:  
Красчої немає  
Ні на небі, ні за небом,  
Ні за синім морем  
Нема красчої од тебе!“  
— ”Що се ти говориш?  
Схамени ся!“

— Правду, рибко!“

Та й знову, та й знову.  
Довго вони, як бачите,  
Вели таку мову;  
Мої чорноброві,  
З усієї сили;  
То плакали, то божились,  
То ще раз божились.  
Йй Ярема розказував,  
Як жить вони будугь,  
Як окує всю в золото,  
Як долю добуде,  
Як виріжуть гайдамаки  
Ляхів в Україні,  
Як він буде панувати,  
Коли не загине.  
Аж обридло слухаючи,  
Далебі, дівчата!  
”Ото який! мов і справді  
Обридло!“

А мати

Або батько як побачать.  
Що ви, мої любі,  
Таке диво читаєте, —  
Гріха на всю губу!  
Тогді, тогді — та цур йому!  
А дуже цікаве!  
А надто вам розказать би,  
Як козак чорнявий

Під вербою над водою  
Обнявшись сумує;  
А Оксана, як голубка,  
Воркує, цілує,  
То заплаче, то зомліє;  
Головоньку схилить:  
”Серце моє, доле моя!  
Соколе мій милий!  
Мій!...“ Аж верби нагинались  
Слухати таку мову.  
Отто мсва! Не розкажу,  
Мої чорнобріві,  
Не розкажу против ночі,  
А то ще присниться ся.  
Нехай собі розійдуться  
Так, як і зійшли ся,  
Тихесенько, гарнесенько,  
Щоб ніхто не бачив  
Ні дівочі дрібні сльози,  
Ні щирі козачі.  
Нехай собі! Може ще раз  
Вони на сім світі  
Зострінуться. Побачимо...

А тим часом світить  
З усіх вікон у титаря.  
Що-то там творить ся?  
Треба глянуть, та розказать...  
Бодай не дивить ся!

Бодай не дивитись, бодай не казати!  
Бо за людей сором, бо серце болить.  
Гляньте, подивіть ся: то конфедерати,  
Люде, що зібрались волю боронить!  
Боронять прокляті!<sup>4</sup>) Будь проклята мати,  
І день і година, коли понесла,  
Коли породила, на сьвіт принвела!  
Дивіть ся, що роблять у титаря в хаті  
Пекельнії діти!

У печи пала

Огонь і сьвітить на всю хату;  
В кутку собакою дροжить  
Проклятий жид; конфедерати  
Кричать до титаря: "Хоч жить?  
Скажи, де гроші!

Той мовчить.

Налигачем скрутили руки,  
Об землю вдарили: нема,  
Нема ні слова.

"Мало муки,

Давайте приску! де смола?  
Кропи його! оттак! холоне?  
Мерщій же приском посипай!  
Що? скажеш, шельмо?... І не стогне!  
Завзята бестія! Стривай!"  
Насипали в халяви жару...  
"У тімя цвьяшок закатай!"  
Не витерпів сьвятої кари,  
Упав сердега. Пропадай

Душа без сповіди сьвятої!  
“Оксано, дочко!” та й умер.  
Ляхи задумали ся стоя,  
Хоч і запеклі.

”Що-ж тепер?

Панове, ради! Поміркуйте!”  
Тепер з ним нічого робить.  
Запалим церкву!“

—”Гвалт! ратуйте!

Хто в Бога вірує!“ кричить  
На дворі голос, що є сили.  
Ляхи зомліли. “Хто такий?”  
Оксана в двері: ”Вбили! вбили!“  
Та й пада крижем. А старший  
Махнув рукою на громаду.  
Понура шляхта, мов хорти,  
За двері вийшла. Сам по-заду  
Бере зомлілую...

Де-ж ти,

Яremo, де ти? подиви ся!  
А він мандруючи співа,  
Як Наливайко з Ляхом бив ся.

Ляхи пропали; нежива  
Пропала з ними і Оксана.  
Собаки де-де по Вільшаній  
Загавкають, та й замовчать.  
Біліє місяць; люде сплять,  
І титар спить... Не рано встане:

На віки, праведний, заснув.  
Горіло світло, погасало,  
Погасло... Мертвий мов здригнув,  
І сумно, сумно в хаті стало<sup>5</sup>)

### [V.] СВЯТО В ЧИГИРИНІ.

Гетьмане, гетьмане! як-би то ви встали,  
Встали, подивились на той Чигирин,  
Що ви будували, де ви панували!  
Заплакали б тяжко, бо ви б не пізнали  
Козацької слави убогих руїн.

Базари, де військо, як море червоне,  
Перед бунчуками бувало горить,  
А ясновельможний, на воронім коні,  
Блисне булавою — море закипить,

Закипить і розлило ся

Степами, ярами;

Лихо мліє перед нами...

А за козаками —

Та що й казати?...минуло ся;

А те, що минуло,

Не згадуйте, пани брати!

. . . . .

Тай о з того, що згадаєш?

Згадаєш, заплачеш.

Бо щоб не почувли...

Тай що з того, що згадаєш.

Ну, хоч глянем на Чигирин.

Колись то козачий.

Із-за лісу, з-за туману,  
Місяць випливає,  
Червоніє крутілиций,  
Горить а не сяє.  
Людам його світу,  
Що пожари Україну  
Нагріють, освітять.  
І смеркло ся, а в Чигрині,  
Як у домовині,  
Сумно, сумно. (Оттак було  
По всій Україні  
Против ночі Маковія,  
Як ножі святили.)  
Людей не чуть; через базар  
Кажан костокрилий  
Перелетить; на вигоні  
Сова завиває,  
А де-ж люде? Над Тясмином,  
У темному гаї  
Зібрали ся: старий, малий,  
Убогий, багатий  
Поєднались, дожидають  
Великого свята.

У темному гаю, в зеленій діброві,  
На припоні коні отаву скубуть;  
Осідлані коні, вороні готові.  
Куди-то пойдуть? кого повезуть?

Он кого, дивіть ся! Лягли по долині,  
Неначе побиті, ні слова не чуть.  
Отто Гайдамаки. На гвалт України  
Орли налетіли; вони рознесуть  
Ляхам, жидам кару;  
За кров і пожари  
Пеклом Гайдамаки Ляхам оддадуть.

По-під дібровою стоять  
Вози залізної тарані:  
То щедрої гостинець пані;  
Уміла що кому давать,  
Нівроку їй, нехай царствує;  
Нехай не вадить, як не чує!  
Поміж возами нігде стать:  
Неначе в ірій налетіло  
З Сьмілянщини, з Читирина,  
Просте козацтво, старшина,  
На певне діло налетіли.  
Козацьке пансто похожає  
В киреях чорних, як один,  
Тихенько ходя розмовляє  
І поглядає на Чигрин.

**Старшина перший.**

Старий Головатий щось дуже коверзує.

**Старшина другий.**

Мудра голова! сидить собі в хуторі, ніби  
не знає нічого, а дивиш ся — скізь Голова-



тий. "Коли сам," каже, "не повершу, то синові передам."

### Старшина третій.

Та й син же штука! Я вчора зострів ся з Залізняком; таке розказує про його, що цур йому! "Кошовим," каже, "буде, та й годь ді; а може ще і гетьманом, коли тее..."

### Старшина другий.

А Гонта на-що? а Залізняк? До Гонти сама... сама писала: "Коли," каже...

### Старшина первий.

Цитьте лишень! здасть-ся дзвонять.

### Старшина другий.

Та ні, то люде гомонять.

### Старшина первий.

Гомонять, поки ляхи почують. Ох, старі голови та розумні; химерять, химерять, та й зроблять з лемеша швайку. Де можна лантух, там торби не треба. Купили хріну, треба з'їсти; плачте, очи, хоч повилазьте: бачили, що купували; грошам не пропадать! А то думають, думають, ні в-голос ні мовчки а Ляхи догадають ся — от тобі й пшик! Що там за рада? чом вони не дзвонять? Чим

спиниш народ, щоб не гомонів? Не десять душ, а слава Богу вся Сьмілянщина, коли не вся Україна. Он, чуєте? співають.

**Старшина третій.**

Справді співа щось; піду, спиню.

**Старшина первий.**

Не спиняй, нехай собі співає, аби не голосно!

**Старшина другий.**

Ото мабуть Волох!<sup>6)</sup> Не витерпів таки старий дурень; треба, та й годі!

**Старшина третій.**

А мудро співає! коли ні послухаєш, усе иншу. Підкрадьмось, братці, та послухаєм; а тим часом задзвонять.

**Старшина первий і другий.**

А що-ж? то й ходімо!

**Старшина третій.**

Добре, ходімо!

(Старшини нишком стали за дубом, а під дубом сидить сліпий кобзар; кругом його Запорожці і гайдамаки. Кобзар співає з повагою і не голосно.)

### Кобзар.

”Ой Волохи, Волохи!  
Вас остало ся трохи;  
І ви Молдавани,  
Тепер ви не пани:  
Ваші господарі  
Наймити Татарам,  
Турецьким султанам,  
В кайданах, в кайданах!  
Годі ж, не журіть ся,  
Гарно помоліть ся,  
Братайте ся з нами,  
З нами козаками;  
Згадайте Богдана,  
Старого гетьмана!  
Будете панами,  
Та, як ми з ножами,  
З ножами сьвятими,  
Та з батьком Максимом  
Сю ніч погуляєм,  
Ляхів погойдаєм,  
Та так погуляєм,  
Що аж пекло засьмієть-ся,  
Земля затрясєть-ся,  
Небо запалає...  
Добре погуляєм!“

### Запорожець.

Добре, погуляєм! Правду старий співа,

як не бреше. А що б то з його за кобзар був, як-би не Волох!

### Кобзар.

Та я й не Волох, так тільки: був колись у Волощині, а люде й зовуть Волохом, сам не знаю, за-що.

### Запорожець.

Ну, та дарма; утни ще яку-небудь! Ану лишень, про батька Максима ушквар!

### Гайдамана.

Та не голосно, щоб не почула старшина

### Запорожець.

А що нам ваша старшина? Почує, так послуха, коли має чим слухати, та й годі! У нас один старший — батько Максим: а він як почує, що ще карбованця дасть. Співай. старче божий, не слухай його!

### Гайдамана.

Та воно так, чоловіче; я се й сам знаю, та ось що: не так пани, як підпанки, або — поки сонце зійде, то роса очи виїсть.

### Запорожець.

Брехня! Співай, старче божий, яку знаєш, а то й дзвона не діжлемо: поснемо.

Гуртом.

Справді поснемо; співай яку-небудь!

Кобзар (співає).

”Літа орел, літа сизий  
По-під небесами:  
Гуля Максим, гуля батько,  
Степами, лісами.  
Ой літає орел сизий,  
А за ним орлята;  
Гуля Максим, гуля батько,  
А за ним хлопята.  
Запорожці ті хлопята,  
Сини його, діти.  
Поміркує, загадає,  
Чи бити, чи пити,  
Чи танцювать, то й ушкварять,  
Аж земля трясеть-ся.  
Заспіває, заспівають,  
Аж лихо сьмієть-ся.  
Горілку, мед не чаркою,  
Поставцем черкає,  
А ворога, заплющившись,  
Ката не минає.  
Оттакий-то наш отаман,  
Орел сизокрилий!  
І воює, і гарцює  
З усієї сили —  
Нема в його ні оселі,

Ні саду, ні ставу...  
Степ і море; скрізь битий шлях,  
Скрізь золото, слава.  
Шануйте ся ж, вражі Ляхи,  
Скажені собаки:  
Йде Залізник Чорним шляхом,  
За ним гайдамаки.“

### Запорожець.

Отсе то так! вчистив, нічого сказати:  
і до ладу, і правда. Добре, далебі добре! Що  
хоче, то так і втне. Спасибіг, спасибіг!

### Гайдамана.

Я щось не второпав, що він співав про  
гайдамаків.

### Запорожець.

Який бо ти бевзь і справді! Бачиш, ось  
що він співав: щоб Ляхи погані, скажені со-  
баки, каялись, бо йде Залізник Чорним шля-  
охм з гайдамаками, щоб Ляхів, бачиш, різа-  
ти...

### Гайдамана.

І вішати, і мордувати! Добре, їй-Богу,  
добре! Ну, се так! Далєбі, дав би карбованця  
як-би був не пропив учора! Шкода! Ну, не-  
хай стара вязне, більше мяса буде. Побор-  
гуй, будь ласкав, завтра оддам. Утни ще  
що-небудь про гайдамаків!

### Кобзар.

До грошей я не дуже ласий. Аби була ласка слухати, поки не охрип, співати-му; а охрипну, чарочку, другу тії ледащині-живиці, як то кажуть, та й знову. Слухайте ж, панове громадо!

”Ночували гайдамаки  
В зеленій діброві,  
На припоні пасли коні,  
Сідлані, готові.  
Ночували Ляшки-панки  
В будинках з жидами,  
Напили ся, простягли ся,  
Та й... “не повставам”.

### Громада.

Цить лишень! здаєть-ся, дзвонять.  
Чуєш?... ще раз... о!

### Кобзар.

Задзвонили, задзвонили!  
Пішла луна гаєм.  
Ідїть же ви та молїтесь,  
А я доспіваю.

Повалили гайдамаки,  
Аж стогне діброва;  
Не псвезли, а на плечах  
Чумацькі волові

Несуть вози. А за ними  
Сліпий Волох знову:  
”Ночували гайдамаки  
В Зеленій діброві.“  
Шкандибає, курникає,  
І гич не до речи.  
”Ну лиш иншу, стагче божий!“  
З возами на плечах  
Кричать йому гайдамаки.  
— ”Добре, хлопці, нате!  
Оттак! оттак! добре, хлопці!  
А нуте, хлопята,  
Ушкваримо!“

Земля гнеть-ся,  
А вони з возами  
Так і ріжуть. Кобзар грає,  
Додає словами:

”Ой гоп! таки так!  
Кличе Гандзю козак:  
”Ходи, Гандзю, пожартую,  
”Ходи, Гандзю, поцілую;  
”Ходім, Гандзю, до попа  
”Богу помолить-ся;  
”Нема жита ні снопа,  
”Вари варениці!“  
Оженив ся, зажурился,  
Нічого немає;  
У ряднині ростуть діти,



А козак співає;

“І по хаті ти-ни-ни,

”І по сніях ти-ни-ни,

”Вари, жінко, лини!

”Ти-ни-ни, ти-ни-ни!“

”Добре! добре! ще раз! ще раз!“

Їричать гайдамаки.

— ”Ой гоп того дива!

Наварили Ляхи пива,

А ми будем шинкувать,

Ляшків-панків частувать.

Ляшків-панів почастиуєм,

З панянками пожартуєм.

Ой гоп таки так!

Їличе панну козак:

”Панно, пташко моя!

”Панно, доле моя!

”Не сором ся, дай рученьку,

”Ходім погуляймо;

”Нехай людям лихо снить ся,

”А ми заспіваймо!

”А ми заспіваймо,

”А ми посідаймо,

”Панно, пташко моя,

”Панно, доле моя!“

— ”Ще раз, ще раз!“

— ”Як-би таки, або так, або сяє,

Як-би таки запорожський козак.

Як-би таки молодий, молодий,  
Хоч по хаті б поводив, поводив.  
Страх мені не хочеть-ся  
З старим дідом морочить ся!  
Як-би таки...“

— ”Цу-цу, скажені, схаменіть ся!  
Бач, розходили ся! А ти,  
Стара собако, де б молить ся,  
Верзеш тут погань! От чорти!“  
Кричить отаман. Опинились;  
Аж церков бачать. Дяк співа,  
Поли з кадилами, з кропилом; 3  
Громада — ніби нежива,  
Ані телень... По-між возами  
Поли з кропилами пішли;  
За ними корогви несли,  
Як на великдень над пасками.

“Молітесь, братія, молітесь!”  
Так благочинний почина;  
”Кругом сьвятого Чигрина  
Сторожка стане з того сьвіту,  
Не дасть сьвятого розпинать.  
А ви Україну ховайте:  
Не дайте матери, не дайте  
В руках у ката пропадать!  
Од Конашевича і досі  
Пожар не гасне, люде мруть,  
Конають в тюрмах, голі, босі..

Діти нехрещені ростуть,  
Козацькі діти ; а дівчата,  
Землі козацької краса,  
У Ляха вяне, як перш мати,  
І непокрита коса  
Стидом січень-ся; карі очи  
В неволі гаснуть; розковать  
Козак сестру свою не хоче,  
Сам не соромить ся конать  
В ярмі у Ляха... горе, горе!  
Мол тесь, діти! Страшний суд  
Ляхи в Україну несуть,  
І заривають чорні гори.  
Згадайте праведних гетьманів:  
Де їх могили? де лежить  
Останок славного Богдана?  
Де Острянищина стоїть  
Хочби убогая могила?  
Де Наливайко? нема!  
Живого й мертвого спалили.<sup>7)</sup>  
Де той Богун, де та зима?  
Ігуль, що зиму замерзає,  
Богун не встане загатить  
Шляхетським трупом. Лях гуляє!  
Нема Богдана червонить  
І Жовті Води й Рось зелену.  
Сумує Корсунь староденний:  
Нема журбу з ким поділить.  
І Альта плаче: “Тяжко жити!

Я сохну, сохну... “Де Тарас?<sup>8)</sup>  
Нема, не чуть, не в батька діти!  
Не плачте, братія: за нас  
І душі праведних, і сила  
Архистратиґа Михаїла.  
Не за горами кари час.  
Молітесь, братія!”

Молились,

Молились щиро козаки,  
Щиро, як діти; не журились,  
Гадали тее... а зробилось —  
Над козаками хусточки!

Одно добро, одна слава —  
Біліє хустина,  
Та й ту знимуть...

А діякон:

“Нехай ворог гине!  
Беріть ножі! осьвятили.”  
Ударили в дзвони,  
Реве гаєм: “осьвятили!”  
Аж серце холоне.  
Осьвятили, осьвятили!  
Гине шляхта, гине!  
Розібрали, заблишали,  
По всій Україні. <sup>9)</sup>

[VI.] ТРЕТІ ПІВНІ. <sup>10)</sup>

Ще день Україну катували  
Ляхи скажені; ще один,

Один останній сумовали  
І Україна і Чигрин.  
І той минув, день Маковія,  
Велике сьвято в Україні,  
Минув, — і Лях і жидовин  
Горілки, крови упивались,  
Кляли схизмата, розпинали,  
Кляли, що нічого вже взять.  
А гайдамаки мовчки ждали,  
Поки поганці ляжуть спать.  
Лягли, і в голови не клали,  
Що вже їм завтра не вставать.  
Ляхи заснули, а Іуди  
Ще лічать гроші у-ночі,  
Без сьвітла лічать бариші,  
Щоб не побачили “злі” люде.  
І ті на золото лягли,  
І сном нечистим задрімали.

Дмірають, на віки бодай задрімали!  
А тим часом місяць пливе оглядять  
І небо, і зорі, і землю, і море,  
Та глянуть на люди, що вони моторять,  
Щоб Богові з-ранці про те розказать.  
Сьвітить білолиций на всю Україну,  
Сьвітить, — а чи бачить мою сиротину,  
Оксану з Вільшани, мою сирету?  
Де її мордують, де вона воркує?  
Чи знає Ярема? чи знає, чи чує?  
Побачимо потім, а тепер не ту,

Не ту заспіваю, иншої заграю;  
Лихо, не дівчата, буде танцювать.  
Недолю співаю козацького краю;  
Слухайте ж, щоб дітям потім розказать,  
Щоб і діти знали, внукам розказали,  
Як козаки шляхту тяжко покарали  
За те, що не вмiла в добрі панувать.

Гомонiла Україна,  
Довго гомонiла,  
Довго, довго кров степами  
Текла, червонiла.  
Текла, текла, та й висохла.  
Степи зеленiють;  
Дiди лежать, а над ними  
Могили синiють.  
Та що з того, що високi?  
Нiхто їх не знає,  
Нi хто щиро не заплаче,  
Нiхто не згадає.  
Тiльки вiтер тихесенько  
Повiє над ними,  
Тiльки роси ранесенько  
Сльозами дрiбними  
iх умиють. Зiйде сонце,  
Осушить, пригрiє;  
А унуки? iм байдуже,  
Жито собi сiють!  
Богато iх, а хто скаже.  
Де Гонти могила,

Мученика праведного  
Де похоронили?  
Де Залізняк, душа щира,  
Де одпочиває?  
Тяжко, важко! Кат панує,  
А їх не згадають.

Гомоніла Україна.

Довго гомоніла,  
Довго, довго кров степами  
Текла, червоніла.  
І день і ніч гвалт гармати,  
Земля стогне, гнеть-ся;  
Серце усьміхнеться.  
Серце усьміхнеться.

Місяцю мій ясний! З високого неба  
Сховайся за гору, бо світлу не треба;  
Страшно тобі буде, хоч ти й бачив Рось,  
І Альту, і Сену<sup>11</sup>): і там розлилось, ,  
Не знать за-що, крові широке море.  
А тепер що буде? Сховайся ж за гору;  
Сховайся мій друже, щоб не довелось  
На старість заплакати.

Сумно, сумно серед неба  
Сяє білолиций.  
По-над Дніпром козак іде,  
Може з вечорниці.

Іде смутний, невеселий,  
Ледве несуть ноги.  
Може дівчина не любить  
За те, що убогий?  
І дівчина його любить,  
Хоч лата на латі.  
Чорнобривий, а не згине,  
То буде й багатий.  
Чогож смутний чорнобривий  
Іде, чуть не плаче  
Якусь тяжку недоленьку  
Віщує козаче  
Чує серце, що не скаже,  
Яке лихо буде.  
Мине лихо ... Кругом його  
Мов вимерли люде .  
Ані півня ні собаки,  
Тільки із-за гаю  
Десь далеко сіроманці  
Вовки завивають.

Байдуже! іде Ярема,  
Та не до Оксани,  
Не в Вільшану на досьвідки, —  
До Ляхів поганих  
У Черкаси. А там третій  
Півень заспіває.  
А там, а там... Йде Ярема,  
На Дніпр поглядає.



”Ой Дніпре мій, Дніпре широкий та дужий  
Богато ти, батьку, у море носив  
Козацької крові; ще понесеш, друже!  
Червонив ти синє, та не напоїв;  
А сю ніч упеть-ся. Пекельнее сьвято  
По всій Україні сю ніч зареве;  
Потече багато, багато, багато  
Шляхетської крові. Козак оживе,  
Оживуть гетьмани в золотім жупані,  
Прокинуть-ся доля козак заспіва:  
“Ні жида ні Ляха!” а в степах України —  
Дай то Боже милий — блисне булава!”

Так думав, ідучи в латаній свитині,  
Сердега Ярема з сьвяченим в руках.  
А Дніпр мов підслухав: широкий та синій  
Підняв гори-хвилі, а в очеретах  
Реве, стогне, завиває,  
Лози нагинає;  
Грім гогоче, а блискавка  
Хмару роздирає.  
Іде собі наш Ярема,  
Нічого не бачить;  
Одна думка усміхнет-ся,  
А друга заплаче.  
”Там Оксана, там весело  
І в сірій свитині;  
А тут, а тут... що ще буде?  
Може ще загину!”

А тим часом з-за байраку  
Півень "кукуруіку!"  
"А Черкаси! Боже милий,  
Не всероти віку!"

[VII.] ЧЕРВОНИЙ БЕНКЕТ.

Задзвонили в усі дзвони  
По всій Україні;  
Закричали гайдамаки:  
"Гине шляхта, гине!  
Гине шляхта! Погуляєм  
Та хмару нагрієм!"  
Заняла ся Сьмілянщина,  
Хмара червоніє;  
А найперша Медведівка<sup>11)</sup>  
Хмари нагріває.  
Горить сьміла Сьмілянщина  
Кровю підливає.  
Горить Корсунь, горить Канів,  
Чигирин, Черкаси;  
Чорним шляхом<sup>12)</sup> запалало,  
І кров полила ся  
Аж у Умань. По Поділью  
Гонта бенкетує  
А Залізняк в Сьмілянщині  
Дамаску гартує  
У Черкасах, де й Ярема  
Пробує сьвячений.

”Отак, отак! добре діти!  
Мордуйте скажених!  
Добре, хлопці!“ на базарі  
Залізник гукає.  
Кругом пекло; гайдамаки  
По пеклу гуляють.  
А Ярема — страшно глянуть —  
По три, по чотири  
Так і кладе. ”Добре, сину!  
Матері їх хиря!  
Мордуй, мордуй! В раю будеш,  
Або есаулом.  
Гуляй, сину! нуте, діти!“  
І дти майнули  
По горищах, по коморах,  
По льохах, усюди;  
Всіх уклали, все забрали.  
”Тепер, хлопці, буде!  
Утомились, одпочиньте!“

Улиці, базари  
Крились трупом, плили кровю.  
“Мало клятим карі!”  
Ще раз треба перемучить,  
Щоб не повставали  
Нехрещені, клятї душі!“  
На базар збирались  
Гайдамаки. Йде Ярема,  
Залізник гукає;

”Чуєш, хлопче? ходи сюди!

Не бійсь, не злякаю.”

— ”Не бою ся! Знявши шалку,

Став, мов перед паном.

— ”Відкіля ти? хто ти такий?”

— ”Я пане, з Вільшани.”

— ”З Вільшаної, де титаря

Пси замордували?”

— ”Де? якого?”

— ”У Вільшаній;

І кажуть, що вкрали

Дочку його, коли знаєш.”

— ”Дочку у Вільшаній?”

— ”У титаря, коли знавав.”

— ”Оксано! Оксано!”

Ледве вимовив Ярема,

Та й упав до-долу.

”Еге! ось що... Шкода хлопця;

Провітри, Миколо! ‘

Провітрив ся. ”Батьку! брате!

Чом я не сторукий?

Дайте ножа дайте силу!

Муки Ляхам, муки!

Муки страшної, щоб пекло

Трясло ся та мліло!”

— ”Добре, сину, ножі будуть

На сьвятеє діло.

Ходім з нами у Лисянку

Ножі гартувати!”

— “Ходім, ходім, отамане!  
Батьку ти мій, брате  
Мій єдиний! На край світа  
Полечу, достану,  
З пекла вирву, отамане....  
На край світа, пане...  
На край світа, та не найду,  
Не найду Оксани!”

— “Може й найдеш. А як тебе  
Зовуть? я не знаю.”

— “Яремою”

— “А прізвище?”

— “Прізвища не маю!”

— “Хиба байстрюк? без прізвища?

Запиши, Миколо,  
У реєстер! Нехай буде...  
Нехай буде Голий!  
Так іпиши!”

— “Ні, погано!”

— “Ну, хиба Бідою?”

— “І се не так.”

— “Стривай лишень,

Пиби Галайдою!”

Записали.

— “Ну, Галайдо,

Поїдем гуляти!

Найдеш долю; а не найдеш —

Рушайте, хлопята!

І Яремі дали коня

Зайвого з обозу.

Усьміхнув ся на воронім,

Та й знову у сльози.

Виїхали за царину;

Палають Черкаси...

— ”Чи всі, діти?”

— ”Усі батьку!”

— ”Гайда!”

Простягла ся

По діброві по-над Діпром

Козацька ватага.

А за ними кобзар Волох

”Переваги-ваги

Шкандибає на конику,

Козакам співає.

’Гайдамаки, гайдамаки!

Залізняк гуляє.”

Поїхали. А Черкаси

Палають, палають.

Байдуже, ніхто й не гляне!

Сьміють ся та лають

Кляту шляхту; хто балака,

Хто кобзаря слуха.

А Залізняк по-переду

Нашерошив уха,

Їде собі, люльку курить,

Нікому ні слова:

А заним німий Ярема.

Зелена діброва  
І темний гай, і Дніпр дужий,  
І високі гори,  
Небо, зорі, добро, люде  
І лютеє горе —  
Все пропало, все! Нічого  
Не знає, не бачить,  
Як убитий. Тяжко йому,  
Тяжко, а не плаче.  
Ні, не плаче: змія люта  
Жадно випиває  
Його сльози, давить душу,  
Серце роздирає.  
"Ой ви сльози, дрібні сльози!  
Ви змиєте горе;  
Змийте його! Тяжко! нудно!  
І синього моря,  
І Дніпра, щоб вилить люте,  
І Дніпра не стане!  
Заналастить хиба душу?  
Оксано, Оксано!  
Де ти, де ти? Подиви ся,  
Моя ти єдина!  
Подиви ся на Ярему!  
Де ти? Може гине,  
Може тяжко клене долю,  
Клене, умирає,  
Або в пана у кайданах  
У склепу конає!

Може згадує Ярему,  
Згадує Вільшану,  
Кличе його: “Серце моє,  
Обніми Оксану!  
Обнімемось, мій соколе!  
На віки зомлієм!  
Нехай Ляхи знущають ся —  
Не почуєм!“ Віє,  
Віє вітер з-за Лиману,  
Гне тополю в полі,  
І дівчина похилить ся,  
Куди гне недолю.  
Посумує, пожурить ся,  
Забуде, і може...  
У жупані сама пані;  
А Лях... Боже, Боже!  
Карай пеклом мою душу,  
Вилий муки море,  
Розбий кару надо мною!  
Та не таким горем  
Карай серце! розірветь-ся,  
Хоч-би було камінь.  
Доле моя, серце моє!  
Оксано, Оксано!  
Де ти діла ся, поділась? “

І хлинули сльози;  
Дрібні дрібні полили ся.  
Де вони взяли ся!  
А Залізняка гайдамакам



Каже опинить ся:  
— “У ліс, хлопці! вже сьвітає,  
І коні пристали;  
Понасемо!” І тихенько  
У лісі сховались.

[VIII.] ГУПАЛІВЩИНА.

Зійшло сонце; Україна —  
Де палала, тліла,  
А де шляхта, заперши ся,  
У будинках мліла.  
Скрізь по селах шибениці:  
Навішано трупу —  
Тільки старших, а так шляхта —  
Купою на купі.  
На улицах, на розпуттях  
Собаки, ворони  
Їдять шляхту, клюють очи;  
Ніхто не боронить.  
Та й нікому: остали ся  
Діти та собаки;  
Жінки навіть з рогачами  
Пішли в гайдамаки.

Оттаке-то було лихо  
По всій Україні!  
Гірше пекла ... А та-віщо,  
За-що люде гинуть?

Того-ж батька, такі-ж діти, —  
Жити б та браталь ся!  
Ні не вміли, не хотіли,  
Треба роз'єднать ся!  
Треба крови, брата крови,  
Бо заздро, що в брата  
Є в коморі і на дворі,  
І весело в хаті.  
"Убем брата! спалим хату!"  
Сказали, і сталось.  
Все-б, здаєть ся; ні, на кару  
Сироти остались.  
В сльозах росли, та й виресли;  
Замучені руки!  
Розв'язались, і кров за кров,  
І муки за муки!  
Болить серце, як згадаєш:  
Старих Славян діти  
Впились кровю, а хто винен?  
Ксьондзи, езуїти. <sup>13)</sup>

Мандрували гайдамаки  
Лісами, ярами,  
А за ними і Галайда  
З дрібними сльозами.  
Вже минули Воронівку,  
Вербівку, в Вільшану  
Приїхали. "Хиба спитать,  
Спитать про Оксану?"

Не питаю, щоб не знали,  
За-що пропадаю.  
А тим часом гайдамаки  
Й Вільшану минають.  
Питаєть-ся у хлопчика:  
”Що, титаря вбили?  
— “Ба ні, дядьку; батько казав,  
Що його спалили  
Отті Ляхи, що там лежать,  
І Оксану вкрали;  
А титаря на цвинтарі  
Вчора поховали.  
Не дослухав... ”Неси, коню!  
І поводи кинув.  
”Чом я вчора, поки не знав,  
Вчора не загинув!  
А сьогодні, коли й умру,  
З домовини встану  
Ляхів мучить. Серце моє!  
Оксано, Оксано!  
Де ти?

Замовк, зажурился,  
Поїхав ходою.  
Тяжко йому сіромасі  
Боротись з нудьгою.  
Догнав своїх. Боровиків  
Вже хутір минають.  
Корчма тліє з стодолю,

А Лейби немає.  
Усьміхнув ся мій Ярема,  
Тяжко усьміхнув ся.  
”Оттут, оттут позавчора  
Перед жидом гнув ся.  
А сьогодні... та й жаль стало,  
Що лихо минуло.

Гайдамаки по-над яром  
З шляху повернули.  
Наганяють півпарубка.  
Хлопець у свитині  
Полатаній, у постолах,  
На плечах торбина.  
”Гей, старченя! стрівай лишень!  
— ”Я не старець, пане!  
Я, як бачте, гайдамака.  
— ”Який же поганий!  
Відкіля ти?

— “З Кирилівки. 14)

— “А Будища 15) знаєш?  
І озеро коло Будищ?  
— ”І озеро знаю,  
Оттам воно; отсим яром  
Втрапите до його.  
— ”Що, сьогодні Ляхів бачив?  
— ”Нігде ні одного;  
А вчора було богато,  
Вінки не сьвятили,  
Не дали Ляхи прокляті.

За-те ж їх і били!  
І я, й батько сьвятим ножем;  
А мати не здужа,  
А то й вона б.

— ”Добре, хлопче!

Ось на-ж тобі, друже,  
Сей дужачик, та не згуби!  
Узяв золотого,  
Подивив ся: “Спасибі вам!  
— ”Ну, хлопці, в дорогу!  
Та чуєте? без гомону!  
Галайдо, за мною!

В отсім яру є озеро  
Й ліс по-під горою,  
А в лісі скарб. Як приїдем,  
То щоб кругом стали,  
Скажи хлопцям! Може льохи  
Стерегти осьталась  
- Яка погань.

Приїхали,

Стали кругом лїса;  
Дивлять ся: нема нікого.  
”Ту їх до-сто-біса!  
Які груші уродили!  
Збивайте, хлопята!  
Швидче, швидче! Оттак, оттак!  
І конфедерати  
Носипали ся до-долу,  
Груші гнилобокї.

Позбивали, упорались;  
Козакам нівроку:  
Найшли льохи, скарб забрали.  
У Ляхів кишені  
Потрусили, та й потягли  
Ще карать мерзених.

### ІХ. БЕНКЕТ У ЛИСЯНЦІ.

Смеркло ся. Із Лисянки <sup>16)</sup>  
Кругом засьвітило;  
Отто Гонта з Залізнякам  
Люльки закурили.  
Страшно, сртрашно закурили!  
І в пеклі не вміють  
Оттак курить. Гнилий Тикич  
Кровю червоніє  
Шляхетською, жидівською;  
А над ним палають  
І хатина і будинок:  
Мов доля карає  
Вельможного й неможного.  
А серед базару  
Стоїть Гонта з Залізнякам,  
Кричать: "Ляхам кари!  
Кари Ляхам, щоб каялись!"  
І діти карають.  
Стогнуть, плачуть; один просить,  
Другий проклинає;

Той молитъ ся, сповідає  
Гріхи перед братом,  
Уже вбитим. Не милують,  
Карають завзяті.  
Як смерть люта, не вважають  
На літа, на вроду:  
Шляхтяночки й жидівки  
Тече кров у воду;  
Ні каліка, ані старий,  
Ні мала дитина  
Не остались, не вблагали  
Лихої години.  
Всі полягли, всі покотом;  
Ні душі живої  
Шляхетської й жидівської.  
А пожар у-двоє  
Розгорів ся, розпалив ся  
До самої хмари.

А Галайда знай гукає:  
"Кари Ляхам, кари!"  
Мов скажений, мертвих ріже,  
Мертвих віша, палить.  
"Дайте Ляха, дайте жида!  
Мало мені, мало!  
Дайте Ляха, дайте крови  
Наточить з поганих!  
Крови море... мало моря!...  
Оксано, Оксано!

Де ти?“ крикне й сховаєть-ся  
В полемі, в пожарі.  
А тим часом гайдамаки  
Столи вздвж базару  
Поставили, несуть страву,  
Де що запопали,  
Щоб за-світла повечерять.ь  
“Гуляй!” загукали.

Вечеряють, а кругом їх  
Пекло червоніє.  
У полемі повішані  
На кроквах чорніють  
Панські трупи. Горять крокви  
І падають з ними.  
”Пийте, діти! пийте, лийте!  
З панами такими  
Може ще раз зострінемось,  
Ще раз погуляєм!“  
І поставець одним духом  
Залізник черкає.  
За прокляті ваші трупи,  
”За душі прокляті  
Ще раз випю. Пийте, діти!  
Випєм, Гонто брате!“  
— ”Постривай, я дожидаю,  
Що Ляхи прокляті...“  
Ярема встав: ”які Ляхи?“  
— ”Отто бо завзятий!



Пий горілку, мій голубе!“  
— ”Які Ляхи, брате?“  
— “По тім боці у будинку  
Заперлись, прокляті.”  
— “Розвіємо!” — “Шкода муру,  
Старосьвітська штука!  
А ще гірше, Богданові  
Мурували руки!”  
— “Богданові? шкода, шкода  
Гетьманської праці!”  
— “Я послав сказати проклятим,  
Щоб видали Паца:  
Помилую! Не видадуть —  
Перох засипаю...  
Потайники вже зроблені...”  
— “І Ляхи гуляють?  
Лічать зорі? Добре брате!  
А поки що буде,  
Вип'єм чарку!” — “Добре, вип'єм!”  
— “Пийте, добрі люде!  
Та не дуже, бо ще може  
Не кончили кари!”  
— ”Не кончили!... Пийте, бийте!  
Грайте, співайте, кобзарю!  
Й ми Ляхів караємо;  
Не про лихо, бо ми його  
Не знали й не знаємо.  
Веселої утні, старче,  
Щоб земля ломилась, —

Про вдовицю-молодицю,  
Як вона журилась.”

Кобзар (грає й приспівує):

“Од села до села  
Танці та музики:  
Курку, яйця продала,  
Куплю черевики.  
Од села села до села  
Буду танцювати;  
Ні корови, ні вола,  
Остала ся хата.  
Я оддам, я продам  
Кумові хатину,  
Я куплю, я зроблю  
Яточку під тином;  
Торгувать, шинкувать  
Буду чарочками,  
Танцювать та гулять  
Таки з парубками.  
Ох ви дітки мої,  
Мої голубята!  
Не журіть ся, подивіть ся,  
Як танцює мати!  
Сама в найми піду  
Діток в школу оддам,  
А червоним черевичкам  
Таки дам, таки дам!”

— “Добре! добре! Ну, до танців,  
До танців, кобзарю!”

Сліпий вшкварив, навприсюдки

Пішли по базару.

Земля гнеть-ся... “Нумо, Гонто!”

— „Нум, брате Максиме!

Ушкваримо, мій голубе,

Поки не загинем!

”Не дивуйте ся дівчата,

”Що я обідрав ся;

”Бо мій батько робив гладко,

”То й я в його вдав ся.

— ”Добре, брате! їй-же Богу!”

— ”Ану ти, Максими!”

— ”Пострівай лиш!”

”Оттак чини, як я чиню,

”Люби дочку аби-чию,

— ”Хоч попову, хоч дякову,

”Хоч хорошу мужикову!

Всі танцюють, а Галайда

Не чує не бачить.

Сидить собі кінець стола,

Тяжко, важко плаче,

Як дитина. Чого б, бач-ся?

В червонім жупані,

І золото і слава б...

Та нема Оксани,

Ні з ким долю поділити,  
Ні з ким заспівати;  
Один, один сиротою  
Мусить пропадати!  
А того, того й не знає,  
Що його Оксана  
По тім боці за Тикичем  
В будинку з панами,  
З тими самими Ляхами,  
Що замордували  
Її батька. Недолюди!  
Тепер заховались  
За мурами, та дивитись,  
Як жиди конають,  
Брати ваші! А Оксана  
В вікно поглядає  
На Лисянку засьвічену.  
”Де-то мій Ярема?  
Сама думає. Не знає,  
Що він коло неї,  
У Лисянці, не в свитині,  
В червонім жупані,  
Сидить один та думає:  
”Де вона, моя голубка  
Приборкана, плаче?  
Тяжко йому!

А із яру

В киреї козачій  
Хтось крадеть-ся.

”Хто ти такий?

Галайда питає.

”Я посланець пана Гонти.

Нехай погуляє,

Я підожду.”

— ”Ні, не діждеш,

Жидівська собако!

— ”Хсвай Боже! який я жид?

Бачиш? гайдамака!

Ось царицина копійка!“

— ”Не брєши, проклятий!

Признавай ся! я Ярема,

Ти конфедератів

Із хутора до титаря

Пєвів у Вільшану.

Признавай ся: я все знаю:

Де діли Оксану?“

Махнув ножем. — ”Ховай Боже!“

— ”Я тебе сховаю.“

— ”У будинку на тїм боці —“

— ”Виручай, як знаєш!

На золото!“ Сипле йому

Жменею з кишені.

— ”Треба Гонту...“ — ”Потім, потім.

А не, то сьвяченим.“

— ”Добре, добре! постривай!“

— ”Нїколи, проклятий!

”Добре, добре! постривайте!”

”Нїколи, проклятий!

Ходім вкупі!“ — ”Які-ж бо ви,  
Яremo, завзяті!

Вам не треба, один піду:

Гроші мур ламають,

Скажу Ляхам : замість Паца...“

— ”Добре, добре! знаю.

Іди швидче?“

— ”Зараз, зараз!

Гонту забавляйте

З пів-упруга, а там нехай!

Ідїть же, гуляйте!...

Куди везти?“

— ”В Майданівку!

В Майданівку, чуєш?“

— ”Чую, чую.“

— ”І Галайда

З Гонтою танцює.

А Залізняк бере кобзу:

”Потанцюй, кобзарю!

Я заграю.“

Навприсїдки

Сліпий по базару

Оддирає постоломи,

Додає славами:

”На городі постирнак, постирнак;

Чи я ж тобі не козак, не козак?

Чи я ж тебе не люблю, не люблю?

Чи я ж тобі черевичків не куплю?

Куплю, куплю, чорнобрива,  
Куплю, куплю того дива.  
Буду, серце, ходити.“  
Буду, серце, любити.“  
„Ой гоп гопака,  
Полюбила козака,  
Та рудого, та старого —  
Лиха доля така!  
Іди ж, доле за журбою,  
А ти, старий, за водою!  
А я — так до шинку.  
Випю чарку, випю другу,  
Випю третю на потугу.  
Пяту, шосту, та й кінець.  
Викрутасом, вихилясом...  
Молодець горобець!  
Пішла баба у танець,  
А за нею горобець,  
Старий рудий бабу кличе,  
А та йому дулю тиче:  
„Оженив ся, сатано,  
Заробляй же на пшоно!  
Треба діток годувать,  
Треба діток одягать.  
А я буду добувать;  
А ти старий не гріши,  
Та в залічку колиши,  
Та мовчи, не диши!“

”Як була я молодою  
Преподобницею,  
Повісила хвартушину  
Над віконницею;  
Хто йде, не мине,  
То кивне, то моргне.  
А я шовком вишиваю,  
В кватирочку виглядаю:  
Семени, Івани!  
Надівайте жупани,  
Та ходімо погуляймо,  
Та сядемо заспіваймо!“

”Заганяйте квочку в бочку,  
А курчата в вершу!  
Скажи, скажи, стара суко:

*Коту дала сирівець . . .* “

”І... гу!

Загнув батько дугу,  
Тягне мати супоню,  
А ти завяжи, доню!“

”Чи ще? чи годі?“

— ”Ще, ще, хоч погану! самі ноги носять.“

”Ой сип сирівець  
Та криши опеньки!  
Дід та баба, то й до ладу,  
Обоє раденькі.

”Ой сип сирівець  
Та криши петрушку!



Ой”сип сирівець  
Та накриши хрину!  
Як дід бабі *бєадрив з зачу*

”Ой сип воду, воду  
Та пошукай броду, броду!“...

— ”Годі! годі!“ кричить Гонта:

”Годі! погасає.

Сьвітла, діти!... А де Лейба?

Ще його немає?

Найти його та повісить!

Петелька свиняча!

Гайда діти! погасає

Каганець козачий!“

А Галайда: ”Отамане!

Погуляймо, батьку!

Дивись: горить; на базарі

І видко і гладко.

Потанцюєм. Грай, кобзарю!“

— ”Не хочу гуляти!

Огню діти! дьогтю, клоччя!

Давайте гармати;

В потайники пустіть огонь!

Думають: жартую!“

Заревіли гайдамаки:

”Добре, батьку! чуєм!“

Через греблю повалили,  
Гукають, співають.  
А Галайда кричить: "Батьку  
Стійте! пропадаю  
Постривайте, не вбивайте:  
Там моя Оксана!  
Годиночку. батьки мої!  
Я її достану!"  
— "Добре, добре! Залізничче,  
Гукни, щоб палили!  
Преподобить ся з Ляхами...  
А ти, сизокрилий,  
Найдеш иншу!"  
Оглянув ся —  
Галайди немає.

Ревуть гори, і будинок  
З Ляхами гуляє  
Коло хмари. Що осталось,  
Пеклом запалало...  
"Де Галайда?" Максим кличе.  
І сліду не стало.

[X.] ЛЕБЕДИН.<sup>17)</sup>

"Я сирота з Вільшаної,  
Сирота, бабусю!  
Батька Ляхи замучили,  
А мене — бою ся,

Боюсь згадати, моя сиза! —  
Узяли з собою.  
Не розпитуй, бабусенько,  
Що було зо мною.  
Я молилась, я плакала,  
Серце розривалось,  
Сльози сохли, душа мерла...  
Ох, як-би я знала,  
Що побачу його ще раз,  
Що побачу знову, —  
В-двоє, в-троє б витерпіла  
За єдине слово!  
Вибачай, моя голубко!  
Може я грішила,  
Може Бог за те й карає,  
Що я полюбила,  
Полюбила стан високий  
І карії очи,  
Полюбила, як уміла,  
Як серденько хоче.  
Не за себе, не за батька  
Молилась в неволі, —  
Ні, бабусю, а за його,  
За милого долю.  
Карай, Боже! Твою правду  
Я витерпіть мушу.  
Страшно сказати: я думала  
Запастити дубу.  
Як-би не він, може б...може

І занастила.  
Тяжко було! я думала:  
”О Боже мій милий!  
Він сирота, — хто без мене.  
Його привітає?  
Хто про долю, про недолю,  
Як я, розпитає?  
Хто обійме, як я, його?  
Хто душу покаже?  
Хто сироті убогому  
Добре слово скаже?“  
Я так думала, бабусу,  
І серце сьміялось:  
”Я сирота, без матери,  
Без батька осталась,  
І він один на всім сьвіті  
Мене вірно любить  
А почує що я вбилась,  
То й себе погубить.“  
Так я думала, молилась,  
Ждала, виглядала:  
Нема його, не прибуде!  
Одна я осталась...”

Та й заплакала. Черниця,  
Стоя коло неї,  
Зажурилась.

— ”Бабусенько!  
Скажи мені: де я?“

— ”В Лебидині, моя пташко!

Не вставай: ти хвора.“

— ”Лебидині? чи давно я?“

— ”Ба ні, позавчора.“

— ”Позавчора?... Стривай, стривай!..

Пожар над водою...

Жид, будинок, Майданівка...<sup>18)</sup>

Зовуть Галайдою...“

— ”Галайдою Яремою

Себе називає

Той, що привіз.“

— ”Де він, де він?

Тепер же я знаю!“

— ”Через тиждень обітцяв ся

Прийти за тобою.“

— ”Через тиждень? через тиждинь!

Раю мій, покою!

Бабусенько, минула ся

Лихая година!

Той Галайда — мій Ярема!...

По всій Україні

Його знають. Я бачила,

Як села горіли;

Я бачила: кати Ляхи

Трусили ся, мліли,

Як хто скаже про Галайду.

Знають вони, знають,

Хто такий і відкіля він,

І кого шукає!

Мене шукав, мене найшов,  
Орел сизокрилий!  
Прилітай же, мій орлику,  
Мій соколе милий!  
Ох, як весело на сьвітї,  
Як весело стало!  
Через тиждень, бабусенько!...  
Ще три дні осталось.  
Ох, як довго!...  
”Загрібай, мамо, жар, жар,  
”Буде тобі дочки жаль, жаль...“  
Ох, як весело на сьвітї!  
А тобі, бабуся,  
Чи весело?“

— ”Я тобою,

Пташко веселю ся.”

— “А чом же ти не співаєш?”

— ”Я вже одспівала...

Піду, дзвонять до вечерні!“

Оксана осталась,

Пожурилась, усьміхнулась,

Пала на колїна,

І молить ся за Ярему

Щиро як дитина.

Через тиждень в Лебединї  
У церкві співала:  
”Ісаїя ликуй!“ В-ранці  
Ярему вінчали;

А в-вечері мій Ярема  
(От хлопець звичайний!),  
Щоб не сердить отамана,  
Покинув Оксану:  
Ляхів кінча; з Залізняком  
Весільля справляє  
В Уманщині, на пожарах.  
Вона виглядає,  
Виглядає, чи не їде  
З боярами в гості —  
Перевезти із келії  
В хату на помості.

Не жури ся, сподівай ся  
Та Богу моли ся!  
А мені тепер на Умань<sup>19)</sup>  
Треба подивить ся.

### [XI.] ГОНТА В УМАНІ.

Хвалили ся гайдамаки.  
На Умань ідучи:  
"Будем драти. пане брате.  
З китайки онучі!"

Минають дні, минає літо,  
А Україна знай горить;  
По селах плачуть малі діти:  
Батьків немає. Шелестить

Пожовкле листя по діброві,  
Гуляють хмари, сонце спить;  
Нігде не чуť людської мови;  
Зьвір тільки вие, йде в село,  
Де чує трупи. Не ховали,  
Вовків Ляхами годували,  
Поки їх снігом занесло.

Не спинила хуртовина  
Пекельної кари:  
Ляхи мерзли, а козаки  
Грілись на пожарі.  
Встала й вона, чорну землю  
Сонну розбудила,  
Уквітчала її рястом,  
Барвінком покрила;  
І на полі жайворонок,  
Соловейко в гаю  
Землю, убрану весною,  
В-ранці зустрічають...  
Рай та й годі! А для кого?  
Для людей. А люде?  
Не хотять на його й глянуть,  
А глянуть — огудять.  
Треба кровю домалювать,  
Осьвітить пожаром;  
Сонця мало, рясту мало  
І багато хмари.  
Пекла мало!... Люде люде!  
Коли-то з вас буде



Того добра, що маєте?  
Чудні, чудні люде!

Не спинила весна крови,  
Ні злоти людської.  
Тяжко глянуть; а згадаєм —  
Так було і в Трої,  
Так і буде.

### Гайдамаки

Гуляють, карають;  
Де проїдуть, земля горить,  
Кровю підпливає.  
Придбав Максим собі сина  
На всю Україну;  
Хоч не рідний син Ярема  
А щира дитина.  
Максим ріже, а Ярема  
Не ріже, лютує:  
З ножем в руках, на пожарах  
І днює й ночує.  
Немилує, не минає  
Нігде ні одного;  
За титаря Ляхам платить,  
За батька сьвятого,  
За Оксану — та й зомліє,  
Згадавши Оксану.  
А Залізник: "Гуляй, сину!  
Поки доля встане,  
Цогуляєм!"

Потуляли:

Жупою на купі  
Од Києва до Умані  
Лягли Ляхи трупом.

Як та хмара, гайдамаки  
Умань обступили  
О-півночи; до схід сонця  
Умань затопили.  
Затопили, закричали:  
"Карай Ляха знову!"  
Покотились по базару  
Кінні народові 2);  
Покотились малі діти  
І каліки хворі.  
Гвалт і галас. На базарі,  
Як посеред моря  
Кровавого, стоїть Гонта  
З Максимом завзятим.  
Кричать у-двох: "Добре, діти!  
Оттак їм проклятим!"

Аж ось ведуть гайдамаки  
Ксьондза єзуїта  
І двох хлопців. "Гонто, Гонто!  
Отсе твої діти!  
Ти нас ріжеш, заріж і їх :  
Вони католики!  
Чого-ж ти став? Чом не ріжеш?

Поки не великі,  
Заріж і їх, бо виростуть,  
То тебе заріжуть!...“  
— ”Убийте пса! а собачат  
Свобю заріжу.  
Клич громаду! Признавайтесь:  
Що ви? католики?“  
— ”Католики... бо нас мати...“  
— ”Боже мій великий!  
Мовчіть мовчіть! знаю, знаю!“  
Зібрлась громада.  
”Мої дітч католики...  
Щоб не було зради,  
Щоб не було поговору,  
Панове громадо...  
Я присягав, брав сьвячений  
Різать католика.  
Сини мої, сини мої!  
Чом ви не великі?  
Чом ви Ляха не ріжете?  
— ”Будем різать, тату!“  
— ”Не будете! не будете!  
Будь проклята мати,  
Та проклята католичка,  
Що вас породила!  
Чом вона вас до схід сонця  
Була не втопила?  
Менше б гріха: ви б умерли  
Не католиками;

А сьогодні, сини мої,  
Горе мені з вами!  
Поцілуйте мене діти,  
Бо не я вбиваю,  
А присяга!“

Махнув ножем —

І дітей немає!  
Попадали зарізані.  
”Тату!“ белькотали:  
”Тату, тату! ми не Ляхи!  
Ми...“ та й замовкли.  
— ”Поховать хиба?“

— ”Не треба!

Вони католики.  
Сини мої, сини мої!  
Чом ви не великі?  
Чом ворога не різали?  
Чом матір не вбили,  
Ту прокляту католичку,  
Що вас породила?...<sup>2)</sup>  
Ходім, брате!“

Взяв Максима,  
Пішли вздовж базару,  
І обидва закричали:  
”Кари Ляхам, кари!“  
І карали. Страшно, страшно  
Умань залалала; ,

Ні в будинку, ні в костьолі,  
Нігде не осталось,  
Всі полягли. Того лиха  
Не було ніколи,  
Що в Умані робило ся!  
Базиліян школу,  
Де учились Гонти діти,  
Сам Гонта руйнує.  
”Ти поїла невеликих,  
Добру не навчила...  
Валіть стіни!“

#### Гайдамаки

Стіни розвалили;  
Розвалили, об каміньня  
Ксьондзів розбивали,  
А школярів у криниці  
Живих поховали.

До самої ночі Ляхів мордували;  
Душі не осталось. А Гонта кричить:  
”Де ви, людоїди? де ви поховались?  
З’їли моїх діток, тяжко мені жить!  
Тяжко мені плакати! ні з ким говорити!  
Сини мої любі, мої чорнобриві!  
Де ви поховались? Крови мені, крові,  
Шляхетської крові, бо хочеть-ся пити,  
Хочеть-ся дивитись, як вона чорніє,  
Хочеть-ся напиться! Чом вітер не віє,

Ляхів не навіє? Тяжко мені жить,  
Тяжко мені плакати! Праведнії зорі!  
Сховайтесь за хмару; я вас не займав,  
Я дітей зарізав!... Горе мені, горе!  
Де я прихилю ся?“

Так Гонта кричав,  
По Умані бігав. А серед базару,  
В крові, гайдамаки ставили столи;  
Де що запопали, страви нанесли  
І сіли вечерять. Остатня кара,  
Остатня вечеря!

— “Гуляйте, сини!

Пийте, поки петь-ся, бийте, поки беть-ся!”  
Залізник гукає. “А ну, навісний,  
Ушквар нам щонебудь, нехай земля гнеть ся,  
Нехай погуляють мої козаки!”

І кобзар ушкварив:

“А мій батько арендар,  
Чоботар;  
Моя мати пряха  
Та сваха;  
Братя мої, соколи,  
Привели  
І крову із діброви,  
І намаста нанесли.  
А я собі Христа  
В намисті;

А на лиштві листе  
Та листе,  
І чоботи і підкови.  
Вийду в-ранці до корови,  
Я корову напою,  
Подою,  
З парубками постою,  
Постою.“

”Ой гоп по вечері,  
Замикайте, діти, двері.  
А ти, стара, не журись,  
Та до мене пригорнись!“

Всі гуляють. А де-ж Гонта?  
Чом він не гуляє?  
Чому не пе з козаками?  
Чому не співає?  
Нема його; тепер йому  
Мабуть не до неї,  
Не до співи.

А хто такий  
У чорній киреї  
Через базар переходить?  
Став, розрива купу  
Ляхів мертвих, шука когось.  
Нагнув ся, два трупи  
Невеликих взяв на плечі

І, по-зад базару,  
Через мертвих переступа,  
Криєть-ся в пожарі  
За костьолом. Хто-ж се такий?  
Гонта, горем битий,  
Несе дітей поховати,  
Землею накрити,  
Щоб козацьке мале тіло  
Собаки не їли.  
І темними улицями,  
Де менше горіло,  
Поніс Гонта дітей своїх,  
Щоб ніхто не бачив,  
Де він синів поховає,  
І як Гонта плаче.

Виніс в поле, геть од шляху;  
Сьвячений виймає,  
І сьвяченим копа яму.  
А Умань палає,  
Сьвітить Гонті до роботи  
І на дітей сьвітить.  
Неначе сплять одягнені.  
Чого-ж страшні діти?  
Чого Гонта нїби краде,  
Або скарб ховає?  
Аж трусить ся. Із Умані  
Де-де чуть, гукають  
Товариші гайдамаки.  
Гонта мов не чує.



Синам хату серед степу  
Глибоку буде.  
Та й збудував. Бере синів,  
Кладе в темну хату,  
Й не дивить ся, ніби чує:  
”Ми не Ляхи, тату!“  
Поклав обох; із кишені  
Китайку виймає;  
Поцілував мертвих в очи,  
Хрестить, накриває  
Червоною китайкою  
Голови козачі.  
Розкрив, ще раз подивив ся...  
Тяжко, важко плаче:  
”Сини мої, сини мої  
На ту Україну  
Подивіть ся: ви за неї  
Й я за неї гину.  
А хто мене поховає?  
На чужому поли  
Хто заплаче надо мною?  
Доле моя, доле!  
Доле моя нещаслива,  
Що ти наробила?  
На-що мені дітей дала?  
Чом мене не вбила?  
Нехай вони б поховали,  
А то я ховаю.“

Поцілував, перехрестив,  
Покрив, засипає:  
”Спочивайте, сини мої,  
В глибокій оселі!  
Сука мати не придбала  
Нової постелі.  
Без васильків і без рути  
Спочивайте, діти!  
Та благайте, просіть Бога,  
Нехай на сім сьвіті  
Мене за вас покарає,  
За гріх сей великий.  
Простіть, сини! я прощаю,  
Що ви католики.“

Зрівняв землю, покрив дерном  
Щоб ніхто не бачив,  
Де полягли Гонти діти,  
Голови козачі.  
”Спочивайте, виглядайте,  
Я швидко прибуду.  
Укоротив я вам віку,  
І мені те буде!  
І мене вбють... коли-б швидче!  
Та хто поховає?  
Гайдамаки!... Піду ще раз,  
Ще раз потуляю!“

Пішов Гонта похилившись;  
Іде, спотикнеться.

Пожар сьвітить; Гонта гляне,  
 Гляне, усьміхнеть-ся.  
 Страшно, страшно усьміхав ся,  
 На степ оглядав ся.  
 Утер очи... тільки мріє  
 В диму, та й сховав ся.

[X11.] ЕПІЛОГ.

Давно те минуло, як мала дитина,  
 Сирота в ряднині, я колись блукав  
 Без свити, без хліба, по тій Україні,  
 Де Залзняк, Гонта з сьвяченим гуляв.  
 Давно те минуло, як тими шляхами,  
 Де йшли гайдамаки, малими ногами  
 Ходив я та плакав, та людей шукав,  
 Щоб добру навчили. Я тепер згадав,  
 Згадав, та й жаль стало що лихо минуло.  
 Молодее лихо! як-би ти вернулось,  
 Проміняв би долю, що маю тепер.  
 Згадаю те лихо, степи ті безкраї,  
 І батька, і діда старого згадаю...  
 Дідусь ще гуляє, а батько вже вмер.  
 Бувало, в неділю, закривши Мінею;  
 По чарці з сусідом випивши тієї,  
 Батько діда просить, щоб той розказав  
 Про Коліївщину, як колись бувало,  
 Як Залізняк, Гонта Ляхів покарав.  
 Столітнії очи як зорі сияли,  
 А слово за словом сьміялось, лилось:

Як Ляхи конали, як Сьміла горіла.  
Сусіди од срагу, од жалю н.міли,  
І мені малому нераз довелось  
За титаря плакати. І ніхто не бачив,  
Що мала дитина у куточку плаче.  
Спасибі, дідусю, що ти заховав  
В голові столітній ту славу козачу...  
Я її онукам тепер розказав.

Вибачайте, люде добрі,  
Що козацьку славу  
Так навманя розказую,  
Без книжньої справи.  
Так дід колись розказував,  
Нехай здоров буде!  
А я за ним. Не знав старий,  
Що письменні люде  
Тії речі прочитають.  
Вибачай, дідусю, —  
Нехай лають! А я поки  
До своїх верну ся,  
Та доведу вже до краю,  
Доведу, — спочину,  
Та хоч крізь сон подивлю ся  
На ту Україну,  
Де ходили гайдамаки  
З сьвятими ножами,  
На ті шляхи, що я міряв  
Малими ногами.

Погуляли гайдамаки,  
Добре погуляли:  
Трохи не рік шляхетською  
Кровю напували  
Україну, та й замовкли,  
Ножі пощербили.  
Нема Гонти! нема йому  
Хреста ні могили,  
Буйні вітри розмахали  
Попіл гайдамаки,  
І нікому помолитись,  
Нікому заплакати!  
Один тільки брат названий  
Оставсь на всім світі:  
Та й той — почув, що так страшно  
Пекельнії діти  
Його брата замучили,  
Залізник заплакав  
В-перше зроду, слези не втер,  
Умер неборака.  
Нудьга його задавила  
На чужому полі,  
В чужу землю положила <sup>22)</sup> :  
Така його доля!  
Сумно, сумно гайдамаки  
Залізную силу  
Поховали, насипали  
Високу могилу;  
Заплакали, розійшли ся.

Відкіля взяли ся.  
Один тільки мій Ярема  
На кий похилив ся,  
Стояв довго. ”Спочинь, батьку,  
На чужому полі!  
Бо на своїм нема місця,  
Нема місця, волі...  
Спи козаче, душа щира!  
Хто-небудь згадає.“

Пішов степом сіромаха,  
Сльози утирає.  
Довго, довго оглядав ся,  
Та й невидко стало;  
Одна чорна серед степу  
Могила осталась.

Посіяли гайдамаки  
В Україні жито,  
Та не вони його жали.  
Що мусим робити?  
Нема правди, не виросла:  
Кривда повиває...  
Розійшли ся гайдамаки,  
Куди який знає:  
Хто до-дому, хто в діброву,  
З ножем у халяві,  
Жидів кончать. Така й досі  
Остала ся слава. 23)  
А тим часом стародавню

Січ розруйнували:  
Хто на Кубань, хто за Дунай;  
Тільки і остались,  
Що пороги серед степу,  
Ревуть, завивають:  
"Поховали дітей наших,  
І нас розривають!"  
Ревуть собі й ревіти-муть,  
Їх люде минули;  
А Україна на-віки,  
На-віки заснула.

З того часу в Україні  
Жито зеленіє;  
Не чуť плачу ні гармати,  
Тільки вітер віє,  
Нагинає верби в гаї,  
А тирсу на полі.  
Все замовкло. Нехай мовчить:  
Така божя воля.

Тільки часом у-вечері,  
По-над Дніпром, гаєм  
Ідуть старі гайдамаки,  
Ідучи співають:

"А в нашого Галайди  
Хата на помості!  
Грай, море! добре, море!  
~~Добре буде, Галайда!~~"

[1840.] *пордемо в гості.*

## ПЕРЕДМОВА.

По мові передмова, — можна б і без неї. Так ось бачте що: все, що я бачив надрукованого (тільки бачив, а прочитав дуже небагато), всюди є передслово, а в мене нема. Як-би я не друкував своїх "Гайдамаків" то воно б не треба й предсви, а коли вже пускаю в люди, то треба й з чим, щоб не сьмі-ялись на обірванців, щоб не сказали: "От який! хиба діти та батьки дурнійші були, що не пускали в люди навіть граматки без предисловія!" Так, далєбі так, вибачайте! треба предисловія! Так як-же його скомпонувать, щоб, знаєте, не було і кривди, щоб не було й правди, а так, як всі предисловія компонують ся? Хоч убий, не вмю; треба б хвалить, так сором, а гудить не хочеть-ся.

Начнем же уже начало книги сице: Весело подивить ся на старого кобзаря, як він собі сидить з хлопцем, сліпий, під тином, і весело послухать його, як він заспіває думу про те, що давно діялось, як бороли ся Ляхи з козаками. Весело, а все таки скажеш: "Слава Богу, що минуло!" А надто як згадаеш що ми одної матери діти, що всі ми Славяне. Серце болить, а розказувать треба: нехай бачать сини і внуки, що батьки їх помилялись, нехай братаяють ся знову з своїми воро-



гами, нехай житом-пшеницею, як золотом покрита, нерозмежованою останеть ся на віки од моря і до моря славянська земля!

Про те, що діялось на Україні 1768. року, розкакую так, як чув од старих людей: надрукованого і критикованого нічого не читав, бо здається, і нема нічого. Галайда в половину видуманий, а смерть вільшанського титаря — правдива, бо ще є люде, которі його знали. Гонта і Залізник, отамани того кровавого діла, може виведені в мене не так, як вони були, за се не ручаюсь. Дід мій, нехай здоров буде! коли зачина розказувать що-небудь таке, що не сам бачив а чув, то спершу скаже: "Коли старі люде брешуть, то й я з ними."

[1841.]

---

## 54 Черниця Маряна

[1.]

У неділю на вигоні.

Дівчата гуляли,

Жартували з парубками,

Де-які співали —

Про досвідки, вечорниці,

Та як била мати,

Щоб з козаком не стояла.

Звичайно, дівчата,

То про своє все й співають,  
Яка про що знає.  
Аж ось, з хлопцем старий сліпець  
В село шкандибає;  
В руках чоботи, на плечах  
Латана торбина  
У старого. А дитина,  
Сердешна дитина,  
Обідрана, ледве, ледве  
Несе ноженята...  
Безталанний син Катрусі!  
"Дивіть ся, дівчата,  
Кобзар іде! кобзар іде!"  
Та всі, яко мога,  
Хлопців кинули, побігли  
Зострічать сліпого.  
"Діду серце, голубчику!  
Заграй нам що-небудь!  
Я шага дам, я черешень,  
Я напою медом;  
А тим часом одпочинеш,  
А ми потанцюєм.  
Заграй же нам яку-небудь!"  
— "Чую, любі, чую!  
Спасибіг вам, мої квітки,  
За слово ласкаве!  
Заграв би вам, та, бачите  
Справи нема, справи.  
Учора був на базарі,  
Кобза зопсувалась,

Розвалила ся.“

”А струни?“

— ”Тільки три осталося.“

”Та хоч на трійох? яку-небудь!“

— ”На трійох? Ох дівчата!

І на одній колись-то грав,  
Та ба, вже не грати!

Постривайте ж, мої любі,  
Трошки одпочину...

Сядьмо, хлопче!“

Посідали.

Розв'язав торбину,

Вийняв кобзу, разів зо два

Ударив по рваних.

”Що б вам заграць? Постривайте!

Черницю Маряну...

Чи чували, чи не чули?...

Слухайте ж, дівчата,

Та кайте ся!“

[II.]

Давно колись

Була собі мати;

Був і батько, та не стало:

Осталась вдовою.

Ой осталась удовою,

Та й немолодою,

Із волами, із возами,

З малою дочкою.  
Росла дочка Маряночка,  
    Виросла, як панна —  
Чорнобрива, уродлива,  
    Хоч-би й за гетьмана!  
Стала мати міркувати  
    Та зятя єднати,  
    А Маряна не до пана  
    Ходила стояти,  
Не до пана усатого,  
    Сідого, старого,  
До Петруся що вечора,  
    Вечора сьвятого.  
Розмовляла, жартувала.  
    Обнімала. мліла,  
В раю жила, а іногді  
    Плакала, німіла.

”Чого плачеш, моя пташко?”  
    Петро запитає.  
Вона гляне, усміхнеть-ся:  
    ”І сама не знаю!”  
— ”Може, думаєш, покину? ь  
    Ні, моя рибчино!  
Буду ходити, буду любити,  
    Поки не загину.  
Хиба було коли в сьвіті.  
    Щоб ті, що кохались,  
Розійшли ся. не взяли ся,

Живими остались?“  
— ”Ти жартуєш. мій голубе!  
Ти чув, що співають:  
То кобзарі вигадують,  
Бо сліпі, не знають;  
Бо не бачать, що є брови,  
Чорні й карі очи,  
І високий стан козачий,  
І гнучкий дівочий. —  
Що є коси, чорні коси.  
Козацька чуприна.  
Що на мову на Петрову  
В глухій домовині  
Усміхну ся, скажу йому:  
”Орле сизокрилий!  
”Люблю тебе й на тім світі,  
”Як на сім любила:“  
Оттак, серце, обнимімось,  
Оттак поцілую!  
Нехай вкупі заховають...  
Умру — не почую...  
Не почую...“

Обняли ся,  
Обнялись, зомліли.  
Оттак вони любили ся,  
Оттак і хотіли,  
Щоб на той світ переступить.  
Та не по їх стало...

Що-вечора сходили ся,  
І мати не знала,  
Де Маряна до півночи,  
З ким вона гуляла.

”Воно мале, ще дитина,  
Нічого не знає.“

Угадала стара мати,  
Та не все вгадала:  
Знать забула, що колись-же  
Сама дівувала.

Угадала мати: Маряна — дитина,  
Не знала, як треба на сім сьвіті жить;

Думала, ні люде ані домовина  
З Петром не розлучать, уміла любить;  
Думала, що тільки кобзарі співають,  
Бо сліпі, не бачать карих оченят,  
Що тільки лякають молодих дівчат.

Лякають, дівчата, правдою лякають!  
І я вас лякаю, бо те лихо знаю —

Бодай на сім сьвіті ніколи не знать  
Того, що я знаю!...Минуло, дівчата;

Серце не заснуло, я вас не забуду;  
Люблю вас і досі, як діточок мати,  
Буду вам співати, поки не загину...  
Тогді, мої любі, як мене не стане,  
Згадайте про мене, про мою Маряну;  
Я вам з того сьвіта серцем усьміхнусь,  
Усьміхну ся...“

Та й заплакав.

Дивились дівчата,  
Не питали, чого плаче,  
Та й на-що питати?  
Минуло ся, помагало  
Ласкаве дівоче  
Щире слово,..

[Ш.]

”Вибачайте!“

Утер сліпі очи;  
”Вибачайте, мої любі!  
Нехотя журю ся.  
Так от, бачите, Маряна  
З убогим Петрусем  
Що-вечора розмовляла,  
А мати не знала.  
Дивувалась: ”Що се таке  
Маряну спіткало?  
Чи не пристріт? Сяде шити,  
Не те вишиває;  
Замість ”Гриця“, задумавшись,  
”Петруся“ співає;  
Часом сонна розмовляє,  
Подушку цілує...“  
Мати спершу сьміяла ся,  
Думала: жартує;  
Потім бачить, що не жарти,  
Та й каже Маряні:  
”Треба старостів нам ждати,

Та може й од пана.  
Ти вже виросла — нівроку,  
Уже й двувала;  
Я вже думаю, що бачиш  
(На-силу сказала),  
Що вже й за-між, коли тее...“  
— ”А за кого, мамо?“  
— ”Хто вподоба, то я й оддам.“  
Співає Маряна:  
”Минула ся твоя доля,  
На-віки минула!  
Чом ти вчора, як вернулась,  
На-вік не заснула?  
Було б легше в домовині  
Одинокій спати.  
Тогді може б над тобою  
Заплакала мати.  
А лиха ще буде, буде,  
Поки заховають!“  
Оттаке-то, мої люді,  
Бува на сім сьвітї:  
Одна дочка у матери,  
Та й тій тяжко жити!...  
По садочку похожає,  
Слізоньки втирає;  
Поглядає на сонечко:  
Пече, а не сяє;  
Стоїть собі серед неба,  
Мов сьмієть ся в неї.



Воно не зна, що Маряна  
Рада б під землею  
Заховать ся од матери,  
Щоб не почуть знову  
Тії мови, що вже чула,  
Проклятої мови.  
Воно не зна, що, як заїде  
Спочити за гаєм,  
Петрусь вийде на долину,  
Петрусь заспіває,  
Петрусь її розпитає,  
Як брат заговорить,  
Поцілує, розпитає  
Про лютеє горе.

Не знала Маряна, чого серце мліє,  
Чого плачуть очи. На-що його знать?  
Хилить ся тополя, куди вітер віє,  
Тяжко одинокій на степу стоять.  
Утомить ся вітер, тополя спочине:  
Оттак і дївоча мине хуртовина.  
Тяжко одинокій в степу зустрічать,  
А ще гірше любій по-переду знать,  
Де і як спіткає лихая година.  
Несподівано Маряна  
Зостріла недолю;  
Співа було, а іногді  
Дає сльозам волю.  
Сама не зна, чого плаче:

Може серце й чує,  
Та не вміє розказати  
Про те, що віщує.  
Раз у-вечері Маряна,  
Як мати заснула,  
Пішла слухать соловейка,  
Мов з-роду не чула.  
Вийшла в садок, послухала,  
Сама заспівала,  
Та й замовкла; під яблуню  
Тихесенько стала,  
Заплакала, як дитина  
Без матери плаче...  
Петро стоїть перед нею,  
Нічого не бачить.

ч

”Оддай мене, мая мамо,  
Та не за старого,  
Оддай мене, моє серце,  
Та за молодого!  
Нехай старий бурлакує,  
Гроші заробляє,  
А молодий мене любить,  
Долі не шукає.  
Не шукає, не блукає  
Чужими степами.  
Свої воли, свої вози,  
А між парубками,  
Як маківка на вгороді,

Нічого не схоче.

Цвіте, процвітає.

Має поле, має волю,

Та долі не має.

Його доля — мої брови,

Мої карі очи;

Моє слово — панство-царство,

Оттаке то, мої любі,

У кайданах, моя сиза,

Та не сиротою,

Тільки мамо, щоб плакати,

Щоб співать зо мною.

Оддай...“

— ”Дочко моя, Маряно!

Оддам тебе за пана,

За старого, багатого,

За сотника Йвана.“

— ”Умру, серце-мамо,

За сотником Йваном!“

— ”Не вмреш будеш панувати,

Будеш діток годувати!“

Мати галка, мати чорна

Літаючи краще;

Чорнобрива дівчинонька,

Ходя гаєм, плаче.

Летить галка через балку,

В степу погуляти,

А дівчина нудить сьвітом:

Ні з ким розмовляти.  
Не пускає її мати  
В-ранці до криниці,  
Ні жита жать, ні льону брять,  
Ні на вечорниці,  
Де дівчата з парубками  
Жартують, співають,  
Та про мене чорнобриву  
Нишком розмовляють:  
"Багатого дочка батька,  
Шляхетського роду..."  
Тяжко, мамо, важко, мамо!...  
На-що дала вроду?  
На-що брови змалювала,  
Дала карі очі?  
Усе дала, тільки долі,  
Долі дати не хочеш.  
На-що мене годувала,  
На-що доглядала,  
Поки лиха я не знала,  
Чом не заховала?

Не слухала стара мати,  
Лягла спочивати;  
А Маряна заплакала,  
Ледве пішла з хати.  
"Злякала ся," дума мати:  
"Нехай переплаче!"  
А Маряна за сльозами

І світу не бачить.  
Пішла в садок; серце мліє,  
Як згадає пана.  
Серце моє, рибко моя!  
Маряно, Маряно!  
Пострівайте!... заспівала —  
Пішла луна гаєм, —  
Не про "Гриця" про "Петруся"  
Так і виливала.  
Заспіває, опинить ся,  
Послуха, та знову  
Аж голосок утомив ся.  
Петрової мови  
Не чуть, нема, не гукає,  
Не кличе: "Маряно!  
Де ти, пташко? вилинь, серце,  
Серденько кохане!"  
Нема Петра, не чуть Петра...  
Не вже-ж то покинув  
Сиротою чорнобриву  
При лихій годині?  
Побачимо... А тим часом  
По-над темним гаєм,  
Як русалка жде місяця,  
Маряна блукає.  
Не співає чорнобрива,  
Тяжко, тяжко плаче!  
Ой верни ся, подиви ся,  
Зрадливий козаче!

Утомилась би Маряна,  
Утоми не чує;  
Без Петруся в гаю, в лузі  
Ходячи ночує.  
На схід сонця червоніє,  
Ховають ся зорі;  
Іде дівчина до хати,  
Несе своє горе.  
Прийшла в хату, спала мати;  
Глянула на неї:  
"Ой як-би ти, мамо, знала,  
Якою змією  
Окрутила моє серце,  
Рідної дитини!...  
Та й упала на постелю,  
Як у домовину!..."

[1841.]

---

## 55 Сон.

Дух истинни, егоже мір не  
может пріяти, яко не видит его  
ниже знает его.

Іоан. гл. XIV., ст. 17.

У всякого своя доля  
І свій шлях широкий:  
Той мурує, той руйнує,  
Той неситим оком

За край світа зазирає,  
Чи нема країни,  
Щоб загарбать і з собою  
Взять у домовину;  
Той тузами обирає  
Свата в його хаті,  
А той нишком у куточку  
Гострить ніж на брата;  
А той тихий та тверезий,  
Богобоязливий,  
Як кішечка підкрадеть-ся,  
Вижде нещасливий  
У тебе час, та й запустить  
Пазурі в печінки, —  
І не благай не вимолять  
Ні діти ні жінка;  
А той щедрий та розкішний,  
Все храми мурує,  
Та отечество так любить,  
Так за ним бідкує,  
Та так з його сердешного  
Кров, як воду, точить!...  
А братія мовчить собі,  
Витріщивши очи,  
Як ягнята: "Нехай!" каже,  
"Може так і треба."

— "Так і треба! бо немає  
Господа на небі!

А ви в ярмі падайте,  
Та якогось раю  
На сїм сьвітї бажаєте...  
Немає! немає!  
Шкода й праці! Схаменїть ся:  
Усі на сїм сьвітї,  
І царята і старчата,  
Адамові діти!  
І той. і той... А що-ж то я?  
— ”Ось-що, добрі люде:  
Я гуляю, бенкетую  
В неділю і вбудень;  
А вам нудно, жалуетесь — —  
Йй Богу, не чую!  
І не кричїть! — я свою пю,  
А не кров людськую.

[I.]

Оттак, ідучи по-під тиньню  
З бенкету п'яний у-ночи,  
Я міркував собі йдучи,  
Поки доплентавсь до хатини.  
А в мене діти не кричать  
І жінка не лає;  
Тихо, як у раю,  
Усюди божа благодать,  
І в серці і в хатї.  
Отто-ж я ліг і спати;  
А вже підпилий як засне,



То, хоч коти гармати,  
І усом не моргне.

Та й сон же, сон, на прочуд  
дивний

Мені приснив ся:

Найтверезійший би упив ся:

Скупий жидюга дав би гривню,

Щоб позирнуть на ті дива;

Так чорта з-два!

Дивлю ся: так буцім сова

Летить лугами, берегами,

Та тенетрями,

Та глибокими ярами,

Та широкими степами,

Та байраками;

А я за нею, та за нею,

Лечу й прощаю ся з землею.

— ”Прощай, сьвіте! прощай,  
земле,

Неприятний краю!

Мої муки, мої люті

В хмарі заховаю.

А ти, моя Україно,

Безталанна вдово!

Я до тебе літати му

З хмари на розмову,

На розмову тиху, сумну,

На раду з тобою:

О півночи падати-му  
З чистою росою.  
Порадимось, посумуєм,  
Поки сонце встане,  
Поки твої малі діти  
На ворога стануть.  
Прощай же ти, моя нене,  
Удово небого!  
Годуй діток! Жива правда  
У Господа Бога!“

Лечу, дивлю ся — аж сьвітає,  
Край неба палає;  
Соловейко в темнім гаї  
Сонце зустрічає.  
Тихесенько вітер віє,  
Степи, лани мріють,  
Між ярами над ставами  
Верби зеленіють.  
Сади рясні похилились,  
Тополі по волі  
Стоять собі мов сторожі,  
Розмовляють в полі.  
І усе те, вся країна  
Повита красою,  
Зеленіє, вмивається,  
Ранньою росою,  
Вмивається, красується,  
Сонце зустрічає.

І нема тому почину,  
І краю немає.  
Ніхто його не додбає,  
Ані розруйнує.  
І все-то те... Душе моя!  
Чого-ж ти сумуєш?  
Душе моя убогая!  
Чого марно плачеш?  
Чого тобі шкода?

Хиба ти не бачиш?  
Хиба ти не чуєш людського плачу?  
Та глянь, подиви ся! А я полечу  
Високо, високо за синії хмари:  
Немає там власти, немає там кари,  
Там сьміху людського і плачу не чуть.  
Он глянь! у тім раю, що ти покидаєш,  
Латану свитину з каліки здіймають,  
З шкурою здіймають, бо нічим обуть  
Панят недорослих. А он розпинають  
Вдову за подушне, а сина кують,  
Єдиного сина, єдину дитину,  
Єдину надію в військо оддають,  
Бо його, бач, трохи... А он-де під тином  
Опухла дитина голодная мре,  
А мати пшеницю на панщині жне.  
А он — бачиш? Очи, очи!  
На-що ви здали ся?  
Чом ви з-малку не висохли,

Слізьми не злили ся?  
То покритка по-під тиньню  
З байстрям шкандибає;  
Батько й мати одцурались,  
Й чужі не приймають;  
Старці навіть цурають ся...  
А панич не знає:  
З двадцятою, недолюдок,  
Душі пропиває.

Чи Бог бачить із-за хмари  
Наші сльози, горе?  
Може й бачить, та помога,  
Як і отті гори  
Предковічні, що політі  
Кровію людською!...

Душе моя убогая,  
Лишенько з тобою!  
Упемо ся отрутою,  
В кризі ляжем спати,  
Пошлем думу аж до Бога,  
Його розпитати:  
Чи довго ще на сїм сьвіті  
Катам панувати?

Лети-ж, моя думо, моя люта муко!  
Своє товариство; ти з ними росла,  
Забери з собою всі лиха, всі зла,  
Ти з ними кохалась; їх тяжкіі руки

Тебе повивали; бери ж їх, лети,  
Та повсьому небу орду розпусти!

Нехай чорніє, червоніє,  
Полум'ям повіє,  
Нехай знову рига змія,  
Трупом землю криє.  
А без тебе я де-небудь  
Серце заховаю.  
А тим часом пошукаю  
На край світа раю!

[II.]

І знов лечу по-над землю,  
І знов прощаю ся я з нею.

Тяжко матір покидати  
У безверхій хаті,  
А ще гірше дивити ся  
На сльози та лати.

Лечу, лечу, а вітер віє,  
Передо мною сніг біліє;  
Кругом бори та болота,  
Туман, туман та пустота,  
Людей не чуть, не знать і сліду  
Людської страшної ноги...

”І вороги й не-вороги,  
Прощайте! В гості не приїду.  
Упивайтесь, бенкетуйте!  
Я вже не почую;

Один собі на вік-віки  
В снігу заночую.  
І поки ви дознаєтесь,  
Що ще єсть країна  
Неполита слізьми, кровю,  
То я одпочину,  
Одпочину...“

Аж слухаю:

Загули кайдани  
Під землею. Подивлю ся...  
О люде поганий!  
Де ти взяв ся? що ти робиш?  
Чого ти шукаєш  
Під землею? Ні, вже мабуть  
Я не заховаюсь  
І на небі! За-що ж кара?  
За-що мені муки?  
Кому я що заподіяв?  
Чиї тяжкі руки  
В мені душу закували,  
Серце запалили  
І, ганячи силу,  
Думи розпустили?  
За що, не знаю, а карають,  
І тяжко карають!  
А коли я спокутую?  
Коли діжду краю?  
Не бачу й не знаю.

Заворушила ся пустиня,  
Мов із тісної домовини  
На той останній страшний суд  
Мерці за правдою встають.

То не вмерлі, не зариті,  
Не суда ідуть просити;  
Ні, то люде, живі люде,  
В кайданах забиті,  
Із нор золото виносять,  
Щоб пельку залити  
Неситому. То каторжні!...

А за-що? Те знає  
Вседержитель, а може ще  
Й він не добачає!  
Он-де злодій штепований  
Кайдани волочить;  
От розбійник катований  
Зубами скрегоче,  
Недобитка товариша  
Зарізати хоче.

А між ними, запеклими,  
В кайдани убраний,  
Цар всесвітній, цар волі, цар  
Штепом увінчаний,  
В муці, в каторзі — не просить,  
Не плаче, не стогне.  
Раз добром налите серце  
В-вік не прохолоне.

А де-ж твої думи, рожеві квіти?  
Доглядані, сьмілі, викохані діти?  
Кому-ж ти їх, друже, кому передав?  
Чи може на віки в серці заховав?  
Ой не ховай, брате! розсип їх, розкидуй!  
Зійдуть і рости-муть і у люде вийдуть.

Чи ще митарство, чи вже буде?  
Буде, буде, бо холодно;  
Мороз розум будить.

[III.]

І знов лечу, земля чорніє,  
Дрімає розум, серце мліє.  
Дивлю ся: хати над шляхами,  
То город із стома церквами;  
А в городі, мов журавлі,  
Замуштрували москалі.

Нагодовані, обуті  
І кайданами окуті,  
Муштрують ся. Далі гляну,  
У долині, мов у ямі,  
На багнищі город мріє.  
Над ним хмарою чорніє  
Туман тяжкий. Долітаю,  
То город без краю.

Чи то турецький?

Чи то німецький?

А може те, що й московський!



Церкви та палати,  
Та пани пузаті,  
І ні однісінької хати!  
Смеркало ся. Огонь-огнем  
Кругом запалало,  
Аж злякав ся. "Ура! ура!  
Ура!" закричали.

Цу-цу, дурні! схаменіть ся!  
Чого се ви раді?  
Що орете?" — «Єкой хохоль!  
Не знаєть параду!  
У нас парадъ. Сам ізволить  
Сегодня гуляти.»  
"Та де-ж вона, тая цяця?"  
— «Вонъ, видишь палаты?»  
Штовхаю ся, а землячок,  
Спасибіг, признав ся,  
З цинковими гудзиками:  
«Гдѣ ты здѣсь узявся?»  
— З України. — «Да какъ же ты  
Й гаварить не вмѣешь  
По здѣшнему?» — "Ба ні, кажу,  
Говорить я вмію,  
Та не хочу." — «Єкой чудаць!  
Я вси входы знаю;  
Я здѣсь служу; коли хочешь,  
Въ дворець попитаюсь  
Ввести тебя . Только, знаешь.

Мы, братъ, просвѣщенны,  
Не поскупись полтинкою!»  
— Цур, тобі, мерзенний  
Каламарю! ”

І зробив ся  
Я знову незримий,  
Та й пропхав ся у палату.  
Боже мій єдиний!  
Так от-де рай! Уже не-що  
Золотом облиті  
Блюдолизи! Аж ось і сам,  
Високий, сердитий,  
Виступає. Обік його  
Жіночка небога,  
Мов опеньок засушений,  
Тонка, довгонога,  
Та ще й на лихо сердешна  
Хита головою.  
“Так отсе-то та богиня?!  
Лишенько з тобою!  
А я, дурний, не бачивши  
Тебе, цяцю, й разу,  
Та й повірив тупорилим  
Твоім віршомазам!  
Отто дурний! а ще й битий!  
На квіток повірив  
Москалеві! От і читай,  
І йми ти їм віри!

За панами панства, панства  
У сріблї та златї!  
Мов кабани годованї,  
Пикатї, пузатї!  
Аж потїють та топлять ся,  
Щоб то ближе стати  
Коло самих: може вдарять,  
Або дулю дати  
Благоволять — хоч маленьку,  
Хоч пів дулі, аби тїлько  
Під самую пику.  
І всі у-ряд поставали,  
Нїби без'язики.  
Ані телень!... Цар цвенькає,  
А диво-цариця,  
Мов та чапля між птахами,  
Скаче, бадьорить ся.  
Довгенько в-двох похожали,  
Мов сичі надутї,  
Та щось нишком розмовляли  
(Здалека не чути) —  
Об отечествї, здаєть-ся,  
Та нових петлицях,  
Та об муштрах ще новїйших;  
А потїм цариця  
Сїла мовчки на дзиґлику.  
Дивлюсь: цар підходить  
До найстаршого, та в пику  
Його як ватопить!

Облизав ся неборака,  
Та меншого в пузо —  
Аж загуло!... А той собі  
Ще меншого туза  
Межи плечі; той меншого,  
А менший малого,  
А той дрібних; а дрібнота  
Уже за порогом  
Як кинеть-ся по улицях,  
Та й давай місити  
Недобитків православних,  
А ті голосити,  
Та верещать, та як ревнуть:  
"Гуля наш батюшка, гуля!  
Ура ! ура ! ура-а-а-а!"

#### IV.

Зареготав ся я, та й годі;  
А й мене давнули  
Таки добре. Перед сьвітом  
Усе те заснуло;  
Тільки де-де православні  
По кутках стогнали,  
Та стогнучи, за батюшку  
Господа благали.  
Сьміх і сльози! От пішов я  
Город озирати.  
Там ніч як день. Дивлю ся я:  
Палати, палати

По-над тихою рікою,  
А берег обшитий  
Ввесь камінем. Дивую ся,  
Мов несамовитий:  
Як то воно зробило ся  
З калюжі такої  
Таке диво! Оттут крови  
Полило людської  
І без ножа! По тім боці  
Твердиня й дзвіниця,  
Мов та швайка загострена,  
Аж чудно дивить ся,  
І дзигари теленькають.  
От я повертаюсь —  
Аж кінь летить, копитами  
Скелю розбиває.  
А на коні сидить охляп,  
У свиті — не свиті,  
І без шапки; якимсь листом  
Голова повита.  
Кінь басує, от-от річку,  
От-от перескочить.  
А він руки простягає,  
Мов сьвіт увесь хоче  
Загарбати. Хто-ж се такий?  
От собі й читаю,  
Що на скелі наковано:  
”Первому Вторая“  
Таке диво поставила.

Тепер же я знаю:  
Се той перший, що розпинав  
Нашу Україну,  
А Вторая доконала  
Вдову-сиротину.  
Кати, кати, людодіди!  
Наїлись обоє,  
Накрали ся, а що взяли  
На той сьвіт з собою?  
Тяжко, тяжко мені стало  
Так, мов я читаю  
Історію України.  
Стою, замираю.  
А тим часом тихо, тихо  
Та сумно співає  
Щось такеє невидиме:

”Із города, із Глухова  
Полки виступали  
З заступами на лїнію.  
А мене послали  
У столицю з козаками  
Наказним гетьманом.  
О Боже мій милосердний!  
О царю поганий!  
Царю проклятий, неситий,  
Гаспиде лукавий!  
Що ти зробив з козаками?  
Болота засипав  
Благородними кістками.

Поставив столицю  
На їх трупах катованих,  
І в темній темниці  
Мене, вольного татарина,  
Голодом замучив  
У кайданах... Царю, царю!  
І Бог не розлучить  
Нас з тобою. Кайданами  
Сковані зі мною  
На вік-віки. Тяжко мені  
Витать над Невою...  
України далекої  
Може вже немає;  
Полетів би, подивився,  
Так Бог не пускає.  
Може Москва випалила  
І Дніпро спустила  
В синє море, розкопала  
Високі могили,  
Нашу славу? Боже милий!  
Зжалься, Боже милий!“

Та й замовкло. Дивлюся я:  
Біла хмара криє  
Синє небо; а в тій хмарі  
Мов звір в гаї виє.  
То не хмара, біла пташка  
Хмарою спустилась  
Над царем тим мусьянжовим,  
І заголосила:

”І ми сковані з тобою,  
Людоїде, змію!  
На страшному на судищі  
Ми Бога закриєм  
Од очей тво х неситих.  
Ти нас з України  
Загнав голих і голодних  
У сніг на чужину,  
Та порізав із шкур наших  
Собі багряницю  
Пошив жилами твердими  
І заклав столицю  
В новій рясї. Подиви ся:  
Церкви та палати!  
Весели ся, лютий кате,  
Проклятий, проклятий!“

[V.]

Розлетілись, розсипались:  
Сонечко вставало;  
А я стоя, дивував ся  
Так, аж страшно стало.  
Уже вботі ворушились,  
На труд поспішали,  
І москалі на розпутьтях  
Уже муштрувались,  
По-край улиць поспішали  
Заспані дівчата,  
Та не з дому, а до дому:  
Посилала мати  
На цілу ніч працювати.



На хліб заробляти.  
А я стою похилившись.  
Думаю гадаю:  
”Як -то тяжко той насущий  
Люде заробляють!“

От і братія сишнула  
У сенат писати,  
Та підписувать, та драти  
Із батька і з брата.  
А між ними і землячки  
Де-де поглядають;  
По московськи так і чешуть,  
Сьміють ся та лають  
Батьків своїх що з-малечку  
Цвенькати не вчили  
По німецьки, а от тепер  
І кисне в чорнилі!...  
Пявки, пявки! Може батько  
Остатню корову  
Жидам продав, поки вивчив  
Московської мови.  
Україно, Україно!  
Отсе твої діти,  
Твої квіти молодії,  
Чорнилом політі,  
Московською блекотою,  
В німецьких петлицях  
Замучені. Плач, Україно,  
Бездітна вдовице!

Пійти лишень, подивить ся...  
До царя в палати:  
Що там робить ся? Прихожу:  
Саршина пазута  
Стоїть рядом, сопе, хропе  
Та понадувалась,  
Як індики, і на двері  
Косо поглядала.  
Аж ось вони й одчинились:  
Неначе з берлога  
Ведмідь виліз. Ледве-ледве  
Переносить ноги,  
Та одутий, аж посинів:  
Похмільля прокляте  
Його мучило. Як крикне  
На самих пузатих:  
Всі пузаті до одного  
В землю провалились.  
Він випучив баньки з лоба,  
І все затрусилось,  
Що осталось. Мов скажений  
На менших гукає,  
І ті в землю. Він до дрібних,  
І ті пропадають;  
Він до челяди сунеть-ся,  
І челядь пропала;  
До москалів, москалики  
Тяжко застогнали,  
Пішли в землю! Диво дивне

Стало ся на сьвітї!  
Дивлю ся я, що дальш буде,  
Що буде робити  
Мій ведмедик. Стоїть собі,  
Голову понурив  
Сїромаха . Де-ж діла ся  
Ведмежа натура?  
Мов кошениа — такий чудний!  
Я аж засьміяв ся!  
Він і почув, та як гикне, —  
Я перелякав ся,  
Та й прокинувсь.

Оттаке-то

Приснило ся диво!  
Чудне якесь! Таке тільки  
Снить ся юродивим  
Та п'яницям. Не здивуйте,  
Брати мої милі:  
Я не своє розказував,  
А те, що приснилось.

Петербург, 8. VI. 1844.

## 56. Наймичка

ПРОЛОГ.

У неділю в-ранці роно  
Поле крило ся туманом;

У тумані на могилі,  
Як тополя, похилилась  
Молодиця молодая.  
Щось до лона пригортає  
Та з туманом розмовляє:

’Ой тумане, тумане.  
Мій латаний талане!  
Чому мене не сховавш  
Оттут серед лану?  
Чому мене не задавиш.  
У землю не вдавиш?  
Чому мені злої долі,  
Чом віку не збавиш?  
Ні, не дави, туманочку!  
Сховай тільки в полі,  
Щоб ніхто не знав, не бачив  
Мові недолі!  
Я не одна, єсть у мене  
І батько і мати...  
Єсть у мене — туманочку,  
Туманочку, брате! —  
Дитя моє, мій синочку,  
Нехрещений сину!  
Не я тебе хрестити-му  
На лиху годину;  
Чужі люде хрестити-муть,  
Я не буду знати,  
Як і зовуть... Дитя моє!  
Я була багата...

Не лай мене! Молити-мусь,  
Із самого неба  
Долю виплачу сльозами  
І пошлю до тебе!“

Пішла полем ридаючи,  
В тумані ховалась,  
Та крізь сльози тихесенько  
Про вдову співала,  
Як удова в Дунаєві  
Синів поховала:

”Ой у полі могила;  
Там удова ходила,  
Там ходила, гуляла,  
Трути-зілля шукала.  
Трути зілля не найшла  
Та синів двох привела,  
В китаєчку повіла  
І на Дунай однесла:  
”Тихий, тихий Дунай!  
”Моїх діток забавляй.  
”Ти, жовтенький пісок!  
”Нагодуй моїх діток,  
”Іскупай, ісповий,  
”І собою укрий!“ “

I.

Був собі дід та баба,  
З давнього давна, у таї над ставом,

У-двох собі на хуторі жили,  
Як діточок двов,  
Усюди обов.

Ще з-малечку у-двох ягнята пасли,  
А потім побрали ся,  
Худоби діждали ся,  
Придбали хутір, став і млин,  
Садок у гаї розвели  
І пасіку чималу,  
Всього надбали.  
Та діточок у їх Біг-ма,  
А смерть з косою за плечима.

Хто-ж їх старість привитає,  
За дитину стане?  
Хто заплаче, поховає?  
Хто душу спомяне?  
Хто поживе добро чесно  
В добрую годину,  
І згадає дякуючи,  
Як своя дитина?  
Тяжко дітей годувати  
У безверхій хаті,  
А ще гірше старіти ся  
У білих палатах,  
Старіти ся, умирати,  
Добро покидати  
Чужим людям, чужим дітям  
На сьміх, на розтрату.

II.

І дід і баба у неділю  
На приспі в-двох собі сиділи  
Гарненько, в білих сорочках.  
Сіяло сонце в небесах,  
Ані хмариночки, та тихо,  
Та любо, як у раї.  
Сховало ся у серці лихо,  
Як звір у темнім гаї.

В такім раї чого б, бач-ся,  
Старим сумувати?  
Чи то давнє яке лихо  
Прокинулось в хаті?  
Чи вчорашнє, задавлене  
Знов заворушилось,  
Чи ще тільки заклюнулось,  
І рай запалило?

Не знаю, що і після чого  
Старі сумують. Може вже  
Отсе збирають ся до Бога,  
Та хто в далекую дорогу  
Їм добре коней запряже?  
"А хто нас, Насте, поховає,  
Як помremo?"

— "Сама не знаю!  
Я все отсе міркувала,  
Та аж сумно стало:

Одинокі зостарілись...  
Кому понадбали  
Добра сього?“

— ”Стривай лишень!

Чи чуєш? щось плаче  
За ворітьми, мов дитина!  
Побіжім лиш! Бачиш?  
Я вгадував, що щось буде!“

І разом схопились,  
Та до воріт. Прибігають,  
Мовчки зупинились:  
Перед самим перелазом —  
Дитина сповита,  
Та й не туго, й новенькою  
Свитиною вкрита;  
Бо то мати сповивала,  
І літом укрила  
Останньою свитиною!...  
Дивились, молились  
Старі мої. А сердешне  
Неначе благає:  
Випручало рученята  
Й до їх простягає  
Манюсінькі... І замовкло,  
Неначе не плаче,  
Тільки пхика.

”А що, Насте?

Я й казав! От бачиш!



От і талан, от і доля!  
І не одинокі!  
Бери ж лишень та сповивай!...  
Ач яке, нівроку!  
Неси ж в хату, а я верхи  
Кинусь за кумами  
В Городище.“

Чудно якось  
Дієть-ся між нами!  
Один сина проклинає,  
З хати виганяє;  
Другий свічечку, сердешний,  
Потом заробляє  
Та ридаючи становить  
Перед образами:  
Нема дітей!... Чудно якось  
Дієть-ся між нами!

III.

Аж три пари на radoщах  
Кумів назбирали,  
Та в-вечері й охрестили  
І Марком назвали.  
Росте Марко. Старі мої  
Не знають, де діти,  
Де посадить, де положить  
І що з ним робити.  
Минає рік. Росте Марко,

І дїйна корова  
У роскоші купаєть-ся.  
Аж ось чорноброва  
Та молода, білолиця  
Прийшла молодиця  
На той хутір благодатний  
У найми просить ся.

”А що-ж?“ каже, ”возьмім, Насте!“

— ”Возьмімо, Трохиме,  
Бо ми старі, нездужаєм,  
Та таки й дитина,  
Хоча воно вже й підросло,  
То все-ж таки треба  
Коло його піклуватись.“

— ”Та воно-то треба,  
Бо й я свою вже часточку  
Прожив, слава Богу,  
Підтоптав ся. Так що-ж тепер,  
Що візьмеш, небого?  
За рік, чи як?“

— ”А що дасте.“

— ”Е ні! треба знати,  
Треба, дочко, лічить плату,  
Зароблену плату;  
Бо сказано: хто не лічить,  
То той і не має.  
Так оттак хиба, небого:  
Ні ти нас не знаєш,

Ні ми тебе; а поживеш,  
Роздивиш ся в хаті,  
Та й ми тебе побачимо, —  
Оттогді й за плату.  
Чи так, дочко?“

— ”Добре, дядьку!“

— ”Просимо ж у хату!“

Поєднались. Молодиця  
Рада та весела,  
Нїби з паном повінчалась,  
Закупила села.  
І у хаті, і на дворі,  
І коло скотини,  
У-вечері і в-досвіта;  
А коло дитини,  
Так і пада, лїби мати!  
В будень і в неділю  
Головоньку йому змиє,  
Й сорочечку білу  
Що день божий надїває.  
Граєть-ся, співає,  
Робить возики, а в сьвято  
То й з рук не спускає.  
Дивують ся старі мої  
Та молять ся Богу.  
А наймичка невсипуща  
Що-вечір, небога,  
Свою долю проклинає,

Тяжко, важко плаче;  
І ніхто того не чує,  
Не знає й не бачить,  
Опріч Марка маленького.  
Так воно не знає,  
Чого наймичка сльозами  
Його умиває;  
Не зна Марко, чого вона  
Так його цілує, —  
Сама не з'їсть і не допе,  
Його нагодує.  
Не зна Марко, як в колисці  
Часом серед ночі  
Прокинуть-ся, ворухнуть-ся,  
То вона вже скочить,  
І укриє й перехрестить,  
Тихо заколише:  
Вона чує з тії хати,  
Як дитина дише.  
В-ранці Марко до наймички  
Ручки простягає,  
І мамою невсипущу  
Ганну величає.  
Не зна Марко, росте собі.  
Росте, виростає.

IV.

Чимало літ перевернулось,  
Води чимало утекло:

І в хутір лихо завернуло,  
І сліз чимало принесло.  
Бабусю Настю поховали  
І ледве, ледве одволали  
Трохима діда. Прогуло  
Прокляте лихо, та й заснуло.  
На хутір знову благодать  
З-за гаю темного вернулась  
До діда в хату спочивать.

Уже Марко чумакує  
І в осени не ночує  
Ні під хатою, ні в хаті.  
Кого-небудь треба сватать.  
"Кого-ж би тут?" старий дума  
І просить поради  
У наймички. А наймичка  
До царівни б рада  
Слать старости: "Треба Марка  
Самого спитати."  
— "Добре, дочко! спитаємо,  
Та й будемо сватать."  
Розпитали, порадились,  
Та й за старостами  
Пішсв Марко. Вернули ся  
Люде з рушниками,  
З сьвятим хлібом обміненим.  
Панну у жупані,  
Таку кралою висватали,  
Що хоч за гетьмана,

То не сором. Оттаке-то  
Диво запопали!

”Спасибіг вам!“ старий каже.  
”Тепер, щоб ви знали,  
Треба краю доводити,  
Коли й де вінчати,  
Та й весільє! Та ще ось-що:  
Хто в нас буде мати?  
Не дожила моя настя!...“  
Та й заливсь сльозами.  
А наймичка у порогу  
Вхопилась руками  
За одвірок, та й зомліла.  
Тихо стало в хаті;  
Тільки наймичка шептала:  
”Мати... мати... мати!“

V.

Через тиждень молодиці  
Коровай місили  
На хуторі. Старий батько  
З усієї сили  
З молодицями танцює  
Та двір вимітає;  
Та прохожих, проїзжачих  
У двір закликає,  
Та вареною частує,  
На весільє просить.

Знай бігає, а самого  
Ледве ноги носять.  
Скрізь гармідер та реготья  
В хаті і на дворі,  
І жолоби викотили  
З нової комори.  
Скрізь пораньне: печуть, варять,  
Вимітають, миють...  
Та все чужі. Де-ж наймичка?  
На прощу у Київ  
Пішла Ганна. Благов старий,  
А Марко аж плакав,  
Що́ була вона за матір.  
”Ні, Марку! ніяко  
Мені матірю сидіти:  
То багаті люде,  
А я наймичка; ще й з тебе  
Сьміяти ся будуть.  
Нехай Бог вам помагає!  
Пійду помолю ся  
Усім сьвятим у Києві,  
Та й знову верну ся  
В вашу хату, як приймете.  
Поки маю сили,  
Трудити-мусь.“

Чистим серцем  
Поблагословила  
Свого Марка, заплакала  
Й пішла за ворота.

Розвернуло ся весілля,  
Музикам робота  
І підковам. Вареною  
Столи й лави миють.  
А наймичка шкандибає,  
Поспішає в Київ.  
Прийшла в Київ, не спочила:  
У міщанки стала,  
Наняла ся носити воду,  
Бо грошей не стало  
На акафіст у Варвари.  
Носила, носила,  
Кіп із вісім заробила,  
Й Маркові купила  
Сьвяту шапочку в печерах  
У йвана сьвятого.  
Щоб голова не боліла  
В Марка молодого:  
І перстеник у Варвари  
Невістці достала,  
І, всім сьвятим поклонившись,  
До-дому верталась.  
Вернула ся. Катерина  
І Марко зустріли  
За ворітьми, ввели в хату  
Й за стіл посадили;  
Напували й годували,  
Про Київ питали,  
І в кімнаті Катерина  
Одпочить послала.



”За-що вони мене люблять?  
За-що поважають?  
О Боже мій милосердний!  
Може вони знають?  
Може вони догадались?...  
Ні, не догадались,  
Вони добрі.“

І наймичка  
Тяжко заридала.

VI.

Тричі крига замерзала,  
Тричі розтавала;  
Тричі наймичку у Київ  
Катря провозжала,  
Так як матір. І в четвертий  
Провела небогу  
Аж у поле, до могили,  
І молила Бога,  
Щоб швиденько вертала ся,  
Бо без неї в хаті  
Якось сумно, ніби мати  
Покинула хату.

Після Пречистої в неділю,  
Та після Першої, Трохим  
Старий сидів в сорочці білій,  
В брилі, на приспі. Перед ним

З собакою унучок грав ся,  
А внучка в юпку одяглась  
У Катрину, і ніби йшла  
До діда в гості. Засьміявсь  
Старий і внучку привитав,  
Неначе справді молодицю.  
”А де-ж ти діла паляницю?  
Чи може в лісі хто одняв?  
Чи по-просту — забула взяти?  
Чи може ще й не напекла?  
Е, сором, сором! лепська мати!“  
Аж зирк! — і наймичка ввійшла  
На двір. Побіг старий стрічати

З онуками свою Ганну.

”А Марко в дорозі?“

Ганна діда питала ся.

— ”В дорозі ще й досі.“

— ”А я ледве додибала

До вашої хати.

Не хотілось на чужині

Одній умирати!

Коли-б Марка діждати ся!

Так щось тяжко стало“...

І внучатам із клуночка

Гостинці виймала:

І хрестики, й дукачики,

Й намиста разочок

Ориночці, і червоний

З фольги образочок;

А Карпові соловейка

Та коників пару;  
І четвертий уже перстень  
Святої Варвари  
Катерині, а дідові  
Три свічечки; а Маркові  
І собі нічого  
Не принесла: не купила,  
Бо грошей не стало,  
А заробить нездужала  
”А ось ще осталося  
Пів бубличка!“

Й по шматочку  
Дітям розділила.

· VII.

Ввійшла в хату. Катерина  
Їй ноги умила  
Й полуднувать посадила.  
Не пила й не їла  
Стара Ганна.

”Катерино!  
Коли в нас неділя?“

— ”Після-завтра.“

— ”Треба буде

Акафист наняти  
Миколаєві святому  
Й на часточку дати;  
Бо щось Марко забарив ся...  
Може де в дорозі  
Занедужав, сохрानь Боже!“

Й покапали сльози  
З старих очей замучених.  
Ледве, ледве встала  
Із-за стола.

”Катерино!

Не та вже я стала:  
Зледащіла, не здужаю  
І на ноги встати.  
Тяжко, Катре, умирати  
В чужій, теплій хаті!“  
Занедужала небога.  
Уже й причащали,  
Й маслосьвятіє служили, —  
Ні, не помагало!  
Старий Трохим по надвірю  
Мов убитий ходить.  
Катерина з болящої  
І очей не зводить,  
Катерина коло неї  
І днює й ночує.  
А тим часом сичі в ночі  
Недобре віщують  
На коморі. Болящая  
Що-день, що-година,  
Ледве чути, питаєть-ся:  
”Доню Катерино!  
Чи ще Марко не приїхав?  
Ох, як-би я знала,  
Що діжду ся, що побачу,  
То ще б підождала!“

VIII.

Іде Марко з чумаками,  
Ідучи співає,  
Не поспіша до господи,  
Воли попасає.  
Везе Марко Катерині  
Сукна дорогого,  
А батькові шитий пояс  
Шовку червоного,  
А наймицці на очіпок  
Парчі золотої  
І червону добру хустку  
З білою габою,  
А діточкам черевички,  
Фіг та винограду,  
А всім вкупі червоного  
Вина з Цариграду  
Відер з тров у барилі,  
І кавяру з Дону, —  
Всього везе, та не знає,  
Що дієть-ся дома!

Іде Марко, не журить ся.  
Прийшов, слава Богу!  
І ворота одчиняє,  
І молить ся Богу.  
"Чи чуєш ти, Катерино?  
Біжи зустрічати!  
Уже прийшов! Біжи швидче,  
Швидче веди в хату!

Слава Тобі, Христе Боже!  
На-силу діждала!“  
І ”Отче наш“ тихо, тихо,  
Мов крізь сон, читала.

Старий воли випрягає,  
Занози ховає  
Мережані, а Катруся  
Марка оглядає.  
”А де-ж Ганна, Катерино?  
Я так і байдуже!  
Чи не вмерла?“  
— ”Ні, не вмерла,  
А дуже нездужа.  
Ходім лишень в малу хату,  
І став у порогу...  
Аж злякав ся. Ганна шепче:  
”Слава, слава Богу!  
Ходи сюди, не лякай ся!...  
Вийди, Катре, з хати!  
Я щось маю розпитати,  
Де-що розказати.“

Вийшла з хати Катерина,  
А Марко схилив ся  
До наймитки у голови.  
”Марку! Подиви ся,  
Подиви ся ти на мене!  
Бач, як я змарніла?

Я не Ганна, не наймичка,  
Я...“

Та й заніміла.

Марко плакав, дивував ся.

Знов очи оджирила,

Пильно, пильно подивилась, —

Сльози покотились.

”Прости мене! Я каралась

Весь вік в чужій хаті...

Прости мене, мій синочку!

Я... я твоя мати!“

Та й замовкла...

Зомлів Марко,

Й земля задріжала.

Прокинув ся... до матери —

А мати вже спала!

Переяслав, 13. XI. 1845.

---

## 57. Невольник

ПОСЬВЯТА.

Думи мої молодії,

Понуриї діти!

І ви мене покинули!...

Пустку натопити

Нема кому... Остав ся я,

Та не сиротою,

А з тобою, молодою, ,  
Раю мій, покою,  
Моя зоре досвітняя,  
Єдина думо  
Пречистая! Ти витаєш,  
Як у того Нуми  
Тая німфа Егерія:  
Так ти, моя зоре,  
Просияєш надо мною,  
Ніби заговориш,  
Усміхнешся. Дивлюся я —  
Нічого не бачу.  
Прокинув ся — серце плаче,  
І очи заплачуть.

Спасибі зіронько!

### Минає

Неясний день мій вже смеркає;  
Над головою вже несе  
Свою неклепаную косу  
Косар непевний; мовчки скосить;  
А там — і слід мій занесе  
Холодний вітер. Все минає!...  
Згадаєш може, молодая,  
Вилиту сльозами  
Мою думу, і тихими,  
Тихими річками  
Проговориш: “я любила  
Його на сім світі.



Й на тім сьвіті любити-му“...  
О мій тихий сьвіте,  
Моя зоре вечірняя!  
Я буду витати  
Коло тебе, і за тебе  
Господа благати!

I.

Той блукає за морями,  
Сьвіт пережожає,  
Долі, доленьки шукає,  
Немає, немає,  
Мов умерла! А той рветь-ся  
З усієї сили  
За долею... от-от догнав,  
І — бебех в могилу!  
А в иншого сїромахи  
Ні хати ні поля,  
Тільки торба; а з торбини  
Виглядає доля,  
Мов дитинка; а він її  
Лає, проклинає  
І за чвертку закладає. —  
Ні, не покидає!  
Як репях той учепить ся  
За латані поли,  
Та й збирає колосочки  
На чужому полі;

А там — снопи; а там — скирти,  
А там — у палатах  
Сидить собі сіромаха,  
Мов у своїй хаті.  
Такая-то доля тая, —  
Хоч і не шукайте!  
Кого схоче, сама найде,  
У колисці найде.

Ще на Україні веселі  
І вольнії пишались села  
Тогді, як праведно жили  
Старий козак і діток двоє.  
Ще за гетьманщини старої,  
Давно се діялось колись.

Так коло полудня, в неділю,  
Та на Зелених ще й Св'ятах,  
Під хатою в сорочці білій  
Сидить, з бандурою в руках,  
Старий козак.

— ”І так, і сяк!“

Старий міркує, розмовляє:  
“І треба-б”, каже, “й трохи шкода!  
А треба буде; два-три годи  
Нехай по сьвіту погуляє  
Та сам свої пошукає,  
Як я шукав колись... Ярино!  
А де Степан?” — ”А он під тинном.

— ”А я й не бачу! А ідїть  
Лишень сюди, та йдїть обоє!  
А нуте, діти, оттакої!“

І вшкварив по струнах.

Старий грає, а Ярина  
З Степаном танцює;  
Старий грає промовляє,  
Ногами тупцює.

”Як-би менї лиха та лиха,  
Як-би менї свекрівонька тиха,  
Як-би менї чоловік молодий,  
До другої не ходив, не любив!

Ой гоп, чики-чики!

Та червоні черевики,

Та троїстїї музики:

Од віка до віка

Я любила б чоловіка!

Ой гоп! Заходивсь,

Зробив хату, оженивсь,

І піч затопив

І вечерять наварив.

— А нуте діти оттакої!“

І старий підняв ся;

Як ударить як ушкварить

Аж у боки взяв ся!

”Чи так, чи не так,

Уродив пастирнак,

А петрушку

Криши в юшку,

Буде смак, буде смак!  
Ой так, таки так,  
Оженив ся козак!  
Кинув хату  
І кімнату,  
Та й потяг у байрак.

— Ні, не така вже! підтопталась  
Стара моя сила:  
Утомив ся. А все се ви  
Так розворушили.  
О бодай вас! Шо-то літа!  
Ні вже, не до-ладу,  
Минуло ся. Іди лишень  
Полуднувать ладодь;  
Гуляючи, як той казав,  
Щматок хліба з'їсти.  
Іди ж, доню! — А ти сину,  
Послухаєш вісти.  
Сідай лишень! Як убили  
Твого батька Йвана  
В Шляхетчині, то ти ще був  
Маленьким, Степане,  
Ще й не лазав.“ — ”То я не син?  
А чужий вам, тату?“ —  
— Та не чужий! стрівай лишень!  
От, умерла й мати,  
Таки твоя, а я й кажу  
Покійній Марині,

Моїй жінці: А що? кажу,  
Візьмем за дитину —

Тебе б отсе? — Добре, каже

Покійна Марина:

Чому не взять? — Взяли тебе

Ми, та й спарували

З Яриночкою до купи.

А тепер осталось

Ось-що робить: ти на літі,

І Ярина зріє;

Треба буде людей шукать

Та що-небудь діять.

Як ти скажеш? — ”Я не знаю,

Бо я думав... теє...“

— ”Що Ярина сестра тобі?

А воно — не теє;

Воно просто: любіте ся,

Та й з Богом до шлюбу!

А поки що, треба буде

Подивитись, як там живуть:

І на чужі люде

Чи орють,

Чи не на охрану сїють,

А просто жнуть

І немолоченее віють,

Та як і мелють і ідять —

Все треба знать

Так от-як, друже: треба в люде

На рік, на два пійти

У наймити;  
Тогді й побачимо, що буде.  
Бо хто не вміє заробить,  
То той не вміти-ме й пожить.  
А ти як думаєш, небоже? . . .  
Не думай! коли хочеш знать,  
Де лучше лихом торгувать,  
Іди ти в Січ! Як Бог поможе,  
Там найси ся всіх хлібів;  
Я їх чимало попоїв:  
І досі нудно, як згадаю!  
Коли здобудеш, принесеш;  
А коли згубиш, поживеш  
Мое добро! То хоч звичаю  
Козацького набереш ся  
Та побачиш сьвіта,  
Не такого, як у бурсі,  
А живі мисліте  
З товариством прочитаєш,  
Та по-молодечи  
Будеш Богу молити ся,  
А не по-чернечи  
Харамаркать. Оттак сину;  
Помолившись Богу,  
Осїдлаєм буланого,  
Та й гайда в дорогу!  
Ходім лишень полуднувать.  
Чи ти вже, Ярино,

Змайструвала там що-небудь?  
Оттаке-то, сину!...“  
— ”Уже, таточку!“ озвалась  
Із хати Ярина.

II.

Не їсть ся, не петь-ся, і серце не беть-ся,  
І очи не бачать, не чуть голови!  
Неначе не має, ніби неживий.  
Замість шматка хліба, за кухоль береть-ся  
Дивить ся Ярина та нишком сьміть-ся.  
— “Що се йому стало? Ні їсти, ні пить,  
Нічого не хоче! Чи не занедужав? —  
Братику Степане! що в тебе болить?”  
Ніби то й не чує. “Чи жать, чи не жать,  
А сіяти треба!” старий промовляє  
Ніби-то до себе. ”А нумо вставать!  
До вечерні може ще пошкандибаю.  
А ти, Степане, ляжеш спать  
Бо завтра рано треба встать  
Та коня сідлать”.

— ””Степаночку, голубчику!  
Чого се ти плачеш?  
Усьміхни ся, подиви ся!  
Хиба ти не бачиш,  
Що й я плачу? Розсердив ся  
Бог знає на кого,  
Та й зо мною не говорить.

Утечу, їй-Богу,  
Та й сховаюсь у буряні...  
Скажи бо, Степане!  
Може й справді нездужаєш?  
Я зільля достану,  
Я побіжу за бабою...  
Може се з пристріту?“  
— ”Ні, Ярино, моє серце,  
Мій рожевий квіте!...  
Я не брат тобі, Ярино!  
Я завтра покину  
Тебе й батька, на чужині  
Де-небудь загину;  
А ти мене й не згадаєш,  
Забудеш, Ярино,  
Свого брата!“ — ”Схамени ся!  
Їй-Богу, з пристріту!  
Я не сестра? хто-ж отсе я?  
О Боже, мій сьвіте!  
Що тут діять? Батька нема,  
А він занедужав  
Та ще й умре. О Боже мій!  
А йому й байдуже,  
Мов сьмієть-ся. Степаночку!  
Хиба ти не знаєш,  
Що без тебе і таточка  
І мене не стане?“  
— ”Ні, Ярино, я не кину,  
А тільки поїду



Недалеко. А на той рік  
Я до вас приїду  
З старостами, за тобою  
Та за рушниками.  
Чи подаєш? — “Та цур тобі  
З тими старостами!  
Ще й жартує!” — “Не жартую,  
Йй-Богу, Ярино,  
Не жартую!” — “То се й справді  
Ти завтра покинеш  
Мене й батька? Не жартуєш?  
Скажи бо, Степане!  
Хиба й справді не сестра я?“  
— ”Ні, моє коханьне,  
Моє серце!“ — ”Боже ж ти мій!  
Чому я не знала...  
Була б тебе не любила  
І не цілювала...  
Ой, ой, сором! Геть од мене!  
Пусти мене! Бачиш,  
Який добрий! Та пусти бо!  
Йй-Богу, заплачу.“  
І заплакала Ярина,  
Як тая дитина,  
І крізь сльози промовляла:  
”Покине! покине!“

Як той явір над водою,  
Степан похилив ся,

Щирі сльози козацькі  
В серці запекли ся,  
Мов у пеклі. А Ярина  
То клене, то просить,  
То замовкне, подивить ся,  
І знов заголосить.  
Не чули ся, як смеркло ся;  
І сестру і брата,  
Ніби скованих до-купи,  
Застав батько в хаті.

І сьвіт настав, а Ярині  
Не спить ся, ридає.  
Уже Степан із криниці  
Коня налуває.  
Й вона з відрами побігла  
Ніби за водою  
До криниці. А тим часом  
Запорожську зброю  
Старий виніс із комори.  
Дивить ся радіє,  
Приміряє, ніби знову  
Старий молодіє.  
Та й заплакав. — "Зброє моя,  
Зброє золотая!  
Літа мої молодії,  
Сило молодая!  
Послужи, моя ти зброє,  
Молодїй ще силі,

Послужи йому так щиро,  
Як мені служила!“

Вернули ся од криниці,  
І Степан сідлає  
Коня, свого товариша,  
Й жупан надіває.  
А Ярина дає зброю,  
На порозі стоя;  
Степан її надіває,  
Та плачуть обоє.  
І шабляка, мов гадюка,  
Й ратище-дручина,  
Й самопал семипяденний  
Повис за плечима.  
Аж зомліла, як узріла;  
І старий заплакав,  
Як побачив на коневі  
Такого юнака.  
Веде коня за поводи  
Та плаче Ярина;  
Старий батько іде рядом,  
Научає сина:  
Як у війську пробувати,  
Старшин шанувати,  
Товариство поважати,  
В табор не ховатись.  
— ”Нехай тебе Бог заступить!“  
Як за селом стали,

Сказав батько, — та всі троє  
Разом заридали.

Степан гукнув, і курява  
Шляхом підняла ся.  
— ”Не бари ся, мій синочку!  
Швидче повертай ся.  
Сказав старий. А Ярина,  
Мов тая ялина  
При долині, похилилась.  
Мовчала Ярина,  
Тільки сльози утирає,  
На шлях поглядає:  
Із куряви щось вигляне  
І знов пропадає;  
Ніби шалка через поле  
Котить ся, чорніє,  
Проподає, мошечкою  
Тільки-тільки мріє,  
Та й пропало. Довго, довго  
Стояла Ярина  
Та дивилась, чи не вирне  
Знову комашина  
Із куряви. Не вирнула,  
Пропала. І знову  
Заплакала Яриночка  
Та й пішла до-дому.

### III.

Минають дні, минає літо;  
Настала осінь, шелестить

Пожовкле листе мов убитий  
Старий під хатою сидить:  
Дочка нездужає Ярина,  
Його єдина дитина  
Покинуть хоче! З ким дожить,  
Добити віку вікового?  
Згадав Степана молодого,  
Згадав свої благі літа,  
Згадав — та й нищечком запракав  
Багатий сивий сирота.

— ”В Твоїх руках все на сьвіті,  
Твоя всюди воля!

Нехай буде так, як хочеш!

Така моя доля!“

Старий вимовив і нишком

Богу помолїв ся,

Та й пішов собі з-під хати

В садок похожати.

І барвінком, і фруктою,

І рястом квітчає

Весна землю, мов дівчину

В зеленому гаї.

І сонечко серед неба

Опинилось, стало,

Мов жених той молодую,

Землю оглядало.

І Ярина вийшла з хати

На сьвіт божий глянуть.  
Ледве вийшла; усьміхнеть-ся,  
То піде, то стане,  
Розглядає, дивуєть ся  
Та любо, та тихо,  
Ніби вчора народилась...  
А лютеє лихо  
В самім серці ворухнулось  
І сьвіт запалило.  
Як билина підкошена,  
Ярина схилилась;  
Як з квіточки роса в-ранці,  
Сльози полили ся.  
Старий батько коло неї  
Як дуб похилив ся.

Одужала Яриночка.

Ідуть люде в Київ  
І вона йде з ними.  
У Києві великому  
Всіх сьвятих благала;  
У Межигорського Спаса  
Тричи причащалась;  
У Почаєві сьвятому  
Ридала-молилась,  
Щоб Степан той, доля тая,  
Їй хоча приснилась.  
Не приснилась! — вернула ся,  
Знову забіліла

Зима біла. За зимою  
Знов зазеленіла  
Весна божа. Вийшла з хати  
На сьвіт дивуватись  
Яриночка, та не Бога  
Сьвятого благати,  
А нищечком у ворожки  
Про його спитати.

І ворожка ворожила,  
Пристріт замовляла,  
Талан, долю та весіле  
З воску виливала.  
— "Он бачиш? кінь осідланий  
Тупає ногою  
Під козаком; а он-де йде  
Дідусь з бородою  
Аж до колін. Отто гроші;  
Як би дотадав ся  
Козак оттой злякать дїда...  
Злякав! — та й сховав ся  
За могилу, лічить гроші...  
А он знову шляхом  
Козак іде, ніби старець;  
То, бач, ради страху,  
Щоб Ляхи або Татари  
Часом не сліткали."  
І радесенька Ярина  
До-дому верталась.

IV.

Уже третій і четвертий  
І п'ятий минає  
Не малий рік, а Степана  
Немає, немає!  
І стежечка-доріженька,  
Яром та горою  
Утоптана до ворожки,  
Поросла травою  
Нема його! У черниці  
Косу розплітає  
Безталанна; коло неї  
Падає, благає  
Старий батько, хоч літечко,  
Хоч Петра діждати,  
Хоч Зеленої Неділі...

Діждались, і хату  
Уквітчали гарнесенько,  
І в сорочках білих  
Невеселі, мов сироти,  
Під хатою сіли.  
Сидять собі та сумують.  
Слухають: щось грає  
Мов на кобзі, на улиці,  
І ніби співає...

ДУМА.

”У неділю в-ранці рано  
Сине море грало:



Товариство кошового  
На раді прохало:  
”Благослови, отамане,  
Байдаки спускати,  
Та за Тендер погуляти,  
Турка пошукати.”

“Чайки і байдаки спускали,  
Гарматами рештували,  
З Дніпрового гирла широкого випливали,  
Серед ночі темної,  
На морі синьому,  
За островом Тендером потопали, пропадали...  
Один потопав,  
Другий виринає,  
Козацтву-товариству із синьої хвилі рукою  
І зично гукає: [махає  
”Нехай вам, панове товариство, Бог допо-  
магає!”  
І в синій хвилі потопав, пропадає...  
Тільки три чайки, слава Богу,  
Отамана курінного,  
Сироти Степана молодого,  
Синє море не втопило,  
А в турецьку землю аганярську  
Без кормиг прибило.  
Тогді сироту Степана,  
Козака лейстрового,  
Отамана молодого,

Турки-яничари ловили,  
З гармати гримали,  
В кайдани кували,  
В тяжкую неволю завдавали...  
Ой Спасе наш Межигорський,  
Чудотворний Спасе!  
І лютому ворогові  
Не допусти впасти  
В турецькую землю, в тяжкую неволю!  
Там кайдани по три пуда,  
Отаманам — по чотири...  
І світа божого не бачать, не знають,  
Під землею камінь ламають,  
Без сповіди сьвятої умирають,  
Як собаки здихають.  
"І згадав сирота Степан в неволі  
Свою делеку Україну,  
Нерідного батька старого,  
І коника вороного,  
І нерідну сестру Ярину...  
Плаче ридає,  
До Бога руки здіймає,  
Кайдани ламає,  
Утікає на вольную волю...  
Уже на третьому полі  
Турки-яничари догнали,  
До стовпа вязали,  
Очи виймали,  
Гарячим залізом випікали,

В кайдани кували,  
В тюрму посадили  
Та й замурдували...“

V.

От-так на улиці, під тином,  
Ще молодий кобзар стояв  
І про невольника співав.  
За тином слухала Ярина,  
І не дослухала — упала.

— ”Степаночку! Степаночку!“

Кричала, ридала.

”Степаночку, серце моє!

Де-ж се ти барив ся?

Тату! Тату! Ідть сюди,

Ідть, подивіть ся!“ —

Прийшов старий, розглядає,

І свого Степана

Не пізнає. Таке з його

Зробили кайдани!

— ”Сину ти мій безталанний!

Моя ти дитино!

Де ти в світі погибаєш?

Сину мій єдиний!“

Плаче старий та ридає,  
Й Степан сліпий плаче,  
Невидющими очима  
Мов сонце побачив.

І беруть його під руки  
І ведуть у хату;  
І витає Яриночка  
Мов рідного брата;  
І голову йому змила  
І ноги умила,  
І в сорочці тонкій, білій  
За стіл посадила;  
Годувала, напувала,  
Положила спати  
У кімнаті, — і тихенько  
Вийшла з батьком з хати.

Через тиждень без старостів  
За Степана свата  
Старий свою Яриночку, —  
І Ярина в хаті...  
— ”Ні, не треба, мій таточку,  
Не треба, Ярино!“  
Степан каже. ”Я загинув,  
На віки загинув!  
За-що ж свої молодії  
Ти літа погубиш  
За калікою Ярино?...  
Насьміють ся люде,  
І Бог сьвятий покарає,  
І прожене долю  
З сії хати веселої  
На чужее поле.

Ні, Ярино! Бог не кине  
І знайде дружину;  
А я пійду в Запороже:  
Там я не загину, —  
Нагодують.“

— ”Ні, Степане,

Моя ти дитино!  
І Господь тебе покине,  
Як ти нас покинеш.  
Оставай ся, Степаночку!  
Коли не хоч братись,  
То так будем: я — сестрою,  
А ти будеш братом,  
І дітьми йому обоє,  
Батькові старому.  
Не йди од нас, Степаночку,  
Не кидай нас знову!  
Не покинеш?...“ — ”Ні, Ярино!“ —  
І Степан остав ся.  
Зрадів старий мов маленький,  
Аж за кобзу взяв ся.  
Хотів вшкварить “метелицю”  
З усієї сили,  
Та не вшкварив...

Під хатою

Усі трое сіли.

”Роскажи ж ти нам, Степане,  
Про свою недолю;  
Бо й я таки гуляв колись

В турецькій неволі.“  
— ”Отто-ж мене, вже сліпого  
На сьвіт випускали  
З товариством. Товариство  
На Січ прямувало  
І мене взяло з собою,  
І через Балкани  
Простали ми в Україну  
Вольними ногами;  
А на тихому Дунаю  
Нас перебігають.  
Січсвики-Запорожці  
І в Січ завертають...  
І розказують, і плачуть,  
Як Січ руйнували,  
Як Москалі срібло-злото  
І сьвічи забрали  
У Покрови; як козаки  
В-ночі утікали,  
І на тихому Дунаю  
Новим Кошем стали;  
Як цариця по Києву  
З Нечосом ходила,

.....

І як степи запорожські  
Тоді поділили  
І панам на Україні  
Люд закріпостили...

.....

Оттак, тату! Я щасливий,  
Що очей не маю,  
Що нічого того в світі  
Не бачу й не знаю...

.....

”Оттаке-то! Тяжко, тату,  
Із своєї хати  
До Турчина поганого                    з  
В сусіди прохатись!  
Тепер, кажуть, в Слободзеї  
Останки збирає,  
Хлопців підмовляє...  
Нехай йому Бог поможе!  
А що з того буде —  
Святий знає! Почуємо,  
Що розкажуть люде.“

Оттак вони, що день божий,  
У двох розмовляли  
До півночи, а Ярина  
Господарювала,  
Та святих оттих благала...  
Таки-ж ублагала:  
На всеїдній у неділю  
Вона спарувалась  
З сліпим своїм...

Такеє-то

Скоїлось на світі,  
Мої любі дівчаточка,  
Рожеві квіти!

Такеє-то ! Одружились  
Мої молодії.  
Може воно й не до ладу,  
Та що маю діять,  
Коли таке сподіялось.

Рік уже минає,  
Уже й другий. З дружиною  
Ярина гуляє  
По садачку. Старий батько  
Сидить коло хати,  
Та вчить внука пузанчика  
Чолом оддавати...

## VI. ЕПІЛОГ.

Отсе і вся моя дума...  
Не здивуйте, люде!  
Те, що було, минуло ся  
І знову не буде.  
Минули ся мої сльози,  
Не рветь-ся, не плаче  
Поточене старе серце,  
І очи не бачать  
Ні тихої хатиночки  
В забутому краю,  
Ні тихої долиночки,  
Ні темного гаю;  
Ні д'вчини молодії  
Й малої дитини



Я не бачу щасливої:  
Все плаче, все гине!  
І рад би я сховати ся,  
Але де? — не знаю.  
Скрізь неправда, де не гляну,  
Скрізь Господа лають!  
Серце вяне, засихає,  
Замерзають сльози...  
І втомивсь я одинокий  
На самій дорозі...  
Оттаке-то! Не здивуйте,  
Що вороном крачу:  
Хмара сонце заступила,  
Я світа не бачу.  
Ледве-ледве о півночи  
Серцем прозираю,  
І немощну мою думу  
За світ посилаю,  
Спілющої й живущої  
Води пошукати:  
Як інколи, то й принесе  
І покропить в хаті,  
І засьвітить огонь чистий,  
І сумно і тихо  
Розказує про весілля,  
Звертає на лихо...

Тепер мені про сліпого  
Сироту кінчає,

Але як довести краю,  
І сама не знає,  
Бо не було того дива  
Може, спокон-віку,  
Щоб щаслива була жінка  
З сліпим чоловіком!

Отже сталось таке диво!  
Год, другий минає,  
Як побрались; а дивіть ся —  
В купочці гуляють  
По садочку. Старий батько  
Сидить коло хати  
Та вчить внука маленького  
Чолом оддавати.

---

## До мертвих і живих і ненарожден- них земляків моїх,

в Україні і не в Україні сущих моє дружнєє  
посланіє.

Аще кто речет, яко люблю Бога,  
а брата свого ненавидить, ложь есть.  
Соборн. посланіє апостола Іоанна,  
гл. IV., ст. 20

### I.

І сьвітає, і смеркає,  
День божий минає,  
І знову люд потомлений  
І все спочиває.

Тільки я, мов окаянний,  
І день і ніч плачу  
На розпутьях велелюдних,  
А ніхто не бачить,  
І не бачить, і не знає;  
Оглухли, не чують,  
Кайданами міняють ся,  
Правдою торгують,  
І Господа зневажають, —  
Людей запрягають  
В тяжкі ярма, орють лихо,  
Лихом засівають...  
А що вродить? Побачите,  
Які будуть жнива!  
Схаменіть ся, недолюдки,  
Діти юродиві!  
Подивіть ся на рай тихий,  
На свою Україну;  
Полюбіте щирем серцем  
Велику руїну!  
Розкуйте ся, братайте ся,  
У чужому краю  
Не шукайте, не питайте  
Того, що немає  
І на небі, а не тільки  
На чужому полі...  
В своїй хаті — своя правда,  
І сила і воля!

Нема на світі України,  
Немає другого Дніпра;  
А ви прете ся на чужину  
Шукати доброго добра,  
Добра сьвятого, волі, волі,  
Братерства братнього..... Найшли,  
Несли, несли з чужого поля,  
І в Україну принесли  
Великих слів велику силу,  
Та й більш нічого... Кричите,  
Що Бог создав вас не на те,  
Щоб ви неправді поклонялись;  
А хилитесь, як і хилились,  
І знову шкуру дерете  
З братів незрячих, гречкосіїв,  
І сонця правди дозрівать  
В німецькі землі, у чужій,  
Прете ся знову. Як-би взять  
І всю мізерію з собою,  
Дідами крадене добро,  
Тогді б зостав ся сиротою  
З сьвятими горами Дніпро!

Ох, як-би то сталось, щоб ви не вертались,  
Щоб там і здихали, де ви поросли!  
Не плакали б діти, мати б не ридала;  
Не чули б у Бога вашої хули;  
І сонце не гріло б смердячого гною  
На чистій, широкій, на вольній землі;

І люде б не знали, що ви за орли,  
І не покивали б на вас головою...

Схаменіть ся! будьте люде,  
Бо лихо вам буде:  
Розкують ся незабаром  
Заковані люде;  
Настане суд, заговорить  
І Дніпро і гори,  
І потече сто ріками  
Кров у синє море  
Дітей ваших; і не буде  
Кому помагати:  
Одцураєть-ся брат брата  
І дитини мати;  
І дим хмарою заступить  
Сонце перед вами,  
І на віки прокленетесь  
Своїми синами.  
Умийте ся! образ божий  
Багном не скверніте!  
Не дуріте дітий ваших,  
Що вони на сьвітї  
На те тільки, щоб панувать;  
Бо невчене око  
Загляне їм в саму душу  
Глибоко, глибоко...  
Дознають ся небожата,  
Чия на вас шкура,

Та й засудять, і премудрих  
Немудрі одурять.

Як-би ви вчились так, як треба,  
То й мудрость би була своя;

А то залзете на небо:

”І ми — не ми, і я — не я!

І все те бачив, все те знаю:

Нема ні пекла ані раю,

Нема і Бога, тільки я,

Та куций Німець узловатий,

Та й більш нікого...”

— ”Добре, брате!

Що-ж ти таке?”

”Нехай Німець

Скаже; “Я не знаю!”

Оттак то ви навчаєтесь

У чужому краю!

Німець скаже: ”Ви Моголи.”

— ”Моголи, Моголи,

Золотого Тамерлана

Онучата голі!”

Німець скаже: “Ви Славяне.”

— ”Славяне, Славяне,

Славних прадідів великих

Правнуки погані!”

І Кольяра читаєте

З усієї сили,

І Шафарика і Ганку,

І в славянофіли  
Так і претесь, і всі мови  
Славянського люду,  
Всі знаєте, а свої  
Дасть-Біг! ”Колись будем  
І по своєму глаголать,  
Як Німець покаже.  
А до того й історію  
Нам нашу розкаже.  
Оттогді ми заходимось!“

Добре заходились  
По німецькому показу,  
Та й заговорили  
Так, що й Німець не второпа,  
Учитель великий,  
А не то, щоб прості люде!  
А гвалту! а крику!  
”І гармонія, і сила,  
Музика, та й годі!  
А історія? Поема  
Вольного народу!  
Що ті Римляне убогі!  
Чорт-зна що не Брути!...  
У нас Брути і Коклеси,  
Славні незабуті!  
У нас воля виростала,  
Дніпром умивалась,  
У голови гори клала,  
Степом укривалась!“

Кровю вона умивалась,  
А спала на купах,  
На козацьких вольних трупах,  
Окрадених трупах!...

Подивіть ся лишень добре,  
Прочитайте знову  
Тую славу, та читайте  
Од слова до слова;  
Не минайте ані титли,  
Ніже тії коми;  
Все розберіть, та й спітайте  
Тогді себе: що ми?  
Чиї сини? яких батьків?  
Ким, за-що закуті?  
То й побачите, що ось-що  
Ваші славні Брути:  
Раби, підніжки, грязь Москви,  
Варшавське сьмітя ваші пани  
Ясновельможнії гетьмани!  
Чого-ж ви чванете ся, ви,  
Сини сердешної України?  
Що добре ходите в ярмі,  
Ще лучше, ніж батьки ходили?!  
Не чваньтесь: з вас деруть ремінь,  
А з їх бувало й лій топили! —  
Може чванетесь, що брацтво  
Віру заступило,  
Що Синопом, Трапезунтом



Галушки варило?  
 Правда ваша: наїдались,  
 А вам тепер вадить,  
 А на Січи мудрий Німець  
 Картопельку садить;  
 А ви її купуєте,  
 Й їсте на здорове,  
 Та й славите Запороже.  
 А чиєю кровію  
 Отта земля напоєна,  
 Що картоплю родить,  
 Вам байдуже, аби добра  
 Була для городу!  
 А чванитесь, що ми Польщу  
 Колись завалили!  
 Правда ваша : Польща впала,  
 Та й вас роздавила.  
 Так ось-як кров свою лили  
 Батьки за Москву і Варшаву,  
 І нам, синам, передали  
 Свої кайдани, свою славу!

Доборолась Україна  
 До самого краю:  
 Гірше Ляха свої діти  
 Її розпинають.  
 Так як пиво, праведную  
 Бров зі ребер точуть!  
 Просьвітити, бачиш, хочуть

Материні очи  
Современними огнями,  
Повести за віком,  
За Німцями недоріку,  
Сліпую каліку.  
Добре! Ведіть, показуйте!  
Нехай стара мати  
Навчаять ся, як дітий тих  
Нових доглядати!  
Показуйте! За науку —  
Не турбуйтеся — буде  
Материна добра плата:  
Розпадеться-ся луда  
На очах ваших неситих;  
Побачите славу,  
Живу славу дідів своїх  
І батьків лукавих...

Учіте ся, брати мої!  
Думайте, читайте,  
І чужому научайтесь,  
Й свого не цурайтесь:  
Бо хто матір забуває,  
Того Бог карає,  
Чужі люде цурають ся,  
В хату не пускають,  
Свої діти — мов чужий,  
І немає злomu  
На всій землі безконечній  
Веселого дому

Я ридаю, як згадаю  
Діла незабуті  
Дідів нашх: тяжкі діла!  
Як-би їх забути,  
Я оддав би веселого  
Віку половину!  
Оттака-то наша слава,  
Слава України!...  
Оттак і ви прочитайте,  
Щоб несонним снілись  
Всі неправди, щоб розкрились  
Високі могили  
Перед вашими очима,  
Щоб ви розпитали  
Мучеників: кого, коли  
Й за-що розпинали?...

Обниміте ж, брати мої,  
Найменшого брата, —  
Нехай мати усьміхнеть-ся,  
Заплакана мати!  
Благословіть дітей своїх  
Твердими руками,  
І обмитих поцілюйте  
Вольними устами!  
І забудеть-ся срамотня  
Давная година,  
І оживе добра слава,  
Слава України,

І світ ясний, не вечірній,  
Тихенько засяє...  
Обниміть ся ж, брати мої,  
Молю вас, благаю!

---

## 59. Псалми Давидові

### I.

Блаженний муж на лукаву  
Не вступає раду,  
І не стане на путь злого,  
І з лютим не сяде;  
А в законі Господньому  
Серце його й воля  
Навчаять ся; і стане він,  
Як на добрім полі,  
Над водою посажене,  
Древо зеленіє,  
Плодом вкрите: так і муж той  
В добрі своїм спіє.  
А лукавих, нечестивих  
І слід пропадає:  
Як той попіл над землею  
Вітер розмахає.  
І не встануть з праведними  
Злиї з домовини;  
Діла добрих обновлять ся,  
Діла злих загинуть.

ХІІ.

Чи ти мене, Боже милий,  
На-віки забуваєш?  
Одвертаєш лице своє,  
Мене покидаєш?  
Доки буду мучить душу  
І серцем боліти?  
Доки буде ворог лютий  
На мене дивитись  
І сьміятись?! Спаси мене,  
Спаси мою душу!  
Да не скаже хитрий ворог:  
"Я його подужав!"  
І всі злії посьміють ся,  
Як упаду в руки,  
В руки вражі. Спаси мене  
Од лютої муки,  
Спаси мене! Помолю ся  
І воспою знову  
Твої блага чистим серцем,  
Псалмом тихим, новим.

ХІІІ.

Боже! нашими ушима  
Чули Твою славу.  
І діди нам розказують  
Про давні кроваві  
Тії літа як рукою  
Твердою своєю

Розв'язав Ти наші руки  
І покрив землею  
Трупи ворогів. І силу  
Твою возхвалили  
Твої люде, і в покої,  
В добрі одпочили,  
Славя Господа. А нині  
Покрив-еси знову  
Срамотою свої люде,  
І вороги нові  
Розкрадаюь, як овець, нас  
І жеруть. Без плати  
І без ціни оддав-еси  
Ворогам проклятим,  
Покинув нас на сьміх людям,  
В наругу сусідам;  
Покинув нас, яко в притчу  
Нерозумним людям.  
І кивають, сьміючи ся,  
На нас головами;  
І всякий день перед нами —  
Стид наш перед нами.  
Окрадені, замучені,  
В путах умираєм,  
Чужим богам не молимось,  
А Тебе благаєм:  
Поможи нам, ізбави нас  
Вражої наруги!  
Поборов Ти першу силу,

Побори і другу,  
Ще лютійшу. Встань же, Боже!  
Вскую будеш спати,  
Од сліз наших одвертатись,  
Скорби забувати?  
Смирила ся душа наша,  
Жить тяжко в оковах!  
Встань же Боже! поможи нам,  
Встань на ката знову!

ІІ.

Пребез'умний в серці скаже,  
Що Бога немає;  
В беззаконії мерзіє,  
Не творить благая.  
А Бог дивить ся: чи є ще  
Взискающий Бога?  
Нема добро творящого,  
Нема ні, одного!  
Коли вони, неситії  
Гріхами, дознають?  
Їдять люде, замість хліба,  
Бога не згадають.  
Там боять ся, лякають ся,  
Де страху й не буде:  
Так самі себе боять ся  
Лукавії люде.  
Хто-ж пошле нам спасеніє,  
Верне добру долю?

Колись Бог нам верне волю,  
Розіб'є неволю.  
Возхвалимо Тебе, Боже,  
Хваленієм всяким;  
Возрадуєть-ся Ізраїль  
І св'ятий Іаков.

ЛІІІ.

Боже! спаси, суди мене  
Ти по своїй волі!  
Молюсь, Господи, внуши їм  
Уст моїх глаголи!  
Бо на душу мою встали  
Сильнії чужії,  
Не зрятъ Бога над собою,  
Не знають, що діють.  
А Бог мені помагає,  
Мене заступає,  
І їм правдою своєю  
Вертає їх злая.  
Помолю ся Господеві  
Серцем одиноким,  
І на злих моїх погляну  
Незлим моїм оком.

LXXXI.

Між царями й судіями  
На раді великій



Став земних владик судити  
Небесний Владика.

Доколї будете стяжати  
І кров невинну розливать  
Людей убогих, а багатим  
Судом лукавим помагать?  
Вдові убогій допоможіте!  
Не осудіте сироти,  
І виведіть із тісноти  
На волю тихих, заступіте  
Од рук неситих! — Не хотять  
Познать, розбити тьму неволї.  
І всеє Господа глаголи,  
І всеє трепетна земля.

Царі й раби однакові  
Сини перед Богом.  
І ви вмреть, як і князь ваш  
І ваш раб убогий.  
Встань же, Боже, суди землю  
І судей лукавих!  
На всім сьвітї Твоя правда  
І воля і слава.

### ХСПІІІ.

Господь Бог лихих карає,  
Душа моя знає;  
Встань же, Боже! Твою славу  
Гордий зневажає.  
Вознеси ся над землею

Високо, високо,  
 Закрий славою своєю  
 Сліпе, горде око!  
 Доки, Господи, лукаві  
 Хвалять ся, доколі  
 Неправдою? Твої люде  
 Во тьму і в неволю  
 Закували, добро Твоє  
 Кровю потопили,  
 Зарізали прохожого,  
 Вдову задавили  
 І сказали: "Не зрить Господь,  
 Ніже тебе знає."  
 Умудрите ся, немудрі!  
 Хто світ оглядає,  
 Той і серце ваше знає  
 І розум лукавий.  
 Дивіте ся ділам Його,  
 Його вічній славі!  
 Благо тому, кого Господь  
 Карає між нами:  
 Не допуска, поки злomu  
 Ізриєть-ся яма.  
 Господь любить свої люде,  
 Любить, не оставить,  
 Дожидає, поки правда  
 Перед ними стане.  
 Хто б спас мене од лукавих  
 І діющих злая?

Як би не Бог поміг мені,  
То душа б живая  
Во тьмі ада потонула,  
Проклялась на сьвіті.  
Ти, Господи, помагаєш  
По землі ходити,  
Ти ратуєш мою душу  
І серце врачуєш,  
І перебуде Твоя воля  
І Твій труд не всує.  
Вловлять душу праведничу,  
Кров добру осудять.  
Мені Господь пристанище,  
Заступником буде,  
І воздасть їм за діла їх  
Кроваві, лукаві,  
Погубить їх, і їх слава  
Стане їм в неславу.

СXXXII.

Чи є що красче, лучше в сьвіті,  
Як у-купі жити,  
З братом добрим, добро певме  
Пожить, не ділити?  
Яко миро добровонне  
З голови честної  
На бороду Аароню  
Спадає росюю  
І на шитії омети.

Ризи дорогії;  
Або роси Єрмонський  
На сьвятиї гори  
Високий Сіонський  
Спадають, і творять  
Добро тварям земнородним  
І землі і людям:  
Оттак братів благих своїх  
Господь не забуде,  
Воцарить ся в дому тихім,  
В сімі тій великій,  
І пошле їм добру долю  
Од віка до віка.

### СХХХVІ.

На ріках круг Вавилона,  
Під вербами в полі,  
Сиділи ми і плакали  
В далекій неволі,  
І на вербах повішали  
Органи глухийі.  
І нам стали сьміяти ся  
Едомляне злийі:  
“Розкажіть нам пісню вашу:  
Може й ми заллачем;  
Або нашу заспівайте,  
Невольники наші!”  
— ”Якої ж ми заспіваєм  
На чужому полі?

Не співають веселої  
В далекій неволі.  
І коли тебе забуду,  
Ієрусалиме,  
Забвен буду, покинутий,  
Рабом на чужині!  
І язик мій оніміє,  
Висохне лукавий,  
Як забуде помянути  
Тебе, наша славо!  
І Господь наш вас помняне,  
Едомські діти,  
Як кричали ви: "Руйнуйте,  
Руйнуйте, паліте  
Єрусалим! "Вавилоня  
Дщере окаянна!  
Блаженний той, хто заплатить  
За твої кайдани!  
Блажен, блажен! Тебе, злая,  
В радости застане  
І розібе дітей твоїх  
О холодний камінь!

СXLIX.

Псалом новий Господеві  
І новую славу  
Воспоєм честним собором,  
Серцем нелукавим!  
Во псалтирі і тимпані

Воспоєм благая,  
Яко Бог кара неправих,  
Правим помагає.  
Преподобнії во славі  
І на тихих ложах  
Радують ся, славословлять,  
Хвалять імя боже;  
І мечі в руках їх добрі,  
Гострі обоюду,  
На отмщеніє язикам  
І в науку людям.  
Окують царей неситих  
В залізній пута,  
І їх, славних, оковами  
Ручними окрутять,  
І осудять губителі  
Судом своїм правим,  
І во віки стане слава,  
Преподобних слава!

Вюнище, 19. XII. 1845.

## 60. Княжна.

Зоре моя вечірная!  
Зійди над горою,  
Поговорим тихесенько  
В неволі з тобою.  
Як широка сокорина  
Віти розпустила.

А над самою водою  
Верба похилилась —  
Аж по воді розіслала  
Зелені віти,  
А на вітах гойдають ся  
Нехрещені діти, —  
Як у полі на могилі  
Вовкулак ночує,  
А сич у лісі та на стрісі  
Недолю віщує, —  
Як сон-трава при долині  
В ночі рзцьвітає.  
А про людей — нехай їм!  
Я їх, добрих, знаю,  
Добре знаю!... Зоре моя,  
Мій друже єдиний!  
Ти не знаєш, що діється  
В нас на. Україні;  
А я знаю, і розкажу  
Тобі, й спать не ляжу,  
А ти завтра тихесенько  
Богові розкажеш.

I.

Село! і серце одпочине.  
Село на нашій Україні,  
Неначе писанка село.  
Зеленим гаєм поросло,  
Цвітуть сади, біліють хати,

А на горі стоять палати,  
Неначе диво, а кругом  
Широколистії тополі,  
А там і ліс, і ліс і поле,  
І сині гори за Дніпром...  
Сам Бог витає над селом!

Село! село! Веселі хати!  
Веселі з-далека палати —  
Бодай ви терном поросли!  
Щоб люде й сліду не найшли,  
Щоб і не знали, де й шукати!

В тому господньому селі,  
На нашій славній Україні,  
Не знаю, де вони взялись,  
Приблуда князь, — була й княгиня.  
Ще молоді собі були,  
Жили самі, були багаті:  
Високі на горі палати,  
Чималий у яру ставок,  
Зелений на горі садок,  
І верби, і тополі,  
І вітряки на полі,  
І долом геть собі село  
По-над водою простяглось.

Колись там весело було:  
Бувало, літом і зимою



Музика тне, вино рікою  
Гостей неситих налива;  
А князь аж синіє похожає,  
Та сам несъмлілим наливає,  
Та ще й покрикує: "віват!"  
Гуляє князь, гуляють гості,  
І покотились на помості.  
А завтра знову ожива,  
І знову пє, і знову гуляє.  
І так за днями день минає.  
Мужицькі душі аж пищать,  
Судовики благають Бога;  
Пяниці знай собі кричать:  
— „И патрість! и братъ убогихъ!  
Нашъ славний князь! Вивать! вивать!  
А патріот, убогих брат,  
Дочку й тиличку однімає  
У мужика, — і Бог не знає,  
А може знає, та мовчить!

## II.

Княгиня в-заперті сидить.  
Її і в сїни не пускає  
Убогих брат. А що-ж робить?  
Сама втекла і повінчалась;  
І батько й мати не пускали,  
Казали: в гору не залазь!  
Так ні, за князя! От і князь!  
От і пишайсь тепер, княгине!

Загинеш, серденько, загинеш,  
Мов ряст весною у-ночи;  
Засхнеш, не знати-меш нічого:  
Не знати-меш, як хвалять Бога,  
Як люде люблять, живучи.  
А жить так, Господи, хотілось!

Хотілось любити  
Хоч годочок, хоч часочок,  
На сьвіт подивитись.  
Не довелось, — а все було.  
Всього понадбала  
Стара мати. Саму тебе  
Мов намалювала;  
Хоч молись перед тобою.  
Мов перед сьвятою.  
Красо моя молодая.  
Горенько з тобою!  
Жить би, жить, та славить Бога  
І добро творити,  
Та божою красою  
Людей веселити, —  
Так же ні! А молодії  
Та карії очи  
Щоб марніли в самотині...  
Можже Бог так хоче  
Боже! Боже! Даєш волю  
І розум на сьвіті  
Красу даєш, серце чисте,  
Та не даєш жити.

Не даєш на рай веселий  
На сьвіт Твій великий  
Надивитись намолитись  
І заснуть на віки!

Невесело на сьвіті жить,  
Коли нема кого любить  
Оттак і їй, одній, єдиній,  
Ще молодій моїй княгині,  
Красу і серце засушить  
І марно згинуть в самотині —  
Аж страшно! А вона молилась  
І жить у Господа просилась,  
Бо буде вже кого любить.  
Вона вже матірю ходила,  
Уже пишалась і любила  
Своє дитя; і дав дожить  
Господь їй радости на сьвіті.  
Узрїть його, поцілувать  
Своє єдинеє дитя,  
І перший крик його почути...  
Ох діти! діти! діти!  
Велика Божка благодать!

### III.

Сльози висушли, пропали,  
Сонце просіяло  
І княгиня з дитиною  
Не тією стала:

Ніби на сьвіт народилась,  
Гралась, веселилась,  
І княжні своїй маленькій  
Сорочечки шила,  
І маленькі рукавчата  
Шовком вишивала,  
І купала, й колихала,  
Сама й годувала.  
Бо княгині тільки вміють  
Привести дитину.  
А годувать та доглядать  
Не вміють княгині;  
А потім оха "Забуває  
Мене мій Поль, або Филат!"  
За-що ж воно тебе згадає?  
За те хиба, що привела?  
А моя свою дитину  
Сама доглядала,  
А п'яного свого князя  
І не допускала.

Мов яблучко у садочку  
Кохалась дитина.  
І говорить уже стала,  
І вчила княгиня  
Тільки "мамо" вимовляти,  
А "тато" не вчила...  
І книжочок з кунштниками  
В Ромні накупила.

Забавляла розмовляла,  
І Богу молитись  
І азбуку по кунштиках  
Заходилась вчити;  
І що божий день купала,  
Рано спати клала,  
І пилиночки на неї  
Впасти не давала,  
І всю ніченьку над нею  
Витала, не спала,  
Надивлялась любувалась  
Княжною своєю.  
І жениха їй єднала,  
І раділа з нею,  
І плакала. Довгі коси  
Уже розплітала  
І, лишенько, свого князя  
П'яного згадала  
У мундурі, та й закрила  
Заплакані очі.  
А дитині ніби снить ся,  
Мов вимовить хоче:  
— "Не плач, мамо! не розплітай  
Мої довгі коси.  
Посічуть ся"... Що день божий  
Радости приносить  
Своїй матери щасливій  
Дочка уродлива:  
Мов тополя виростає

Сьвітові на диво.  
Виростає, та не довго  
Буде веселити  
Свою матір: Бог карає  
Княгиню на сьвіті.  
А за віщо? Чудно людям,  
Бо люде не знають,  
Чому добре умирає,  
Злеє оживає?..

Занедужала княгиня  
І князь схаменув ся,  
За бабами знахарками  
По селах метнув ся.  
Наїхали; заходились  
Лічили, лічили,  
Поки її безталанну  
В труну положили.

#### IV.

Не стало на селі княгині,  
І гусла знову загули,  
А сирота її в селі,  
Її єдина дитина,  
Мов одірвалось од гільлі:  
Ненагодоване і босе,  
Сорочечку до зносу носить,  
Спекло ся бідне на жару;  
Лопуцьки їсть, ставочки гатить

В калюжах з дітьми у яру...  
Умий ся, серденько, бо мати  
Он дивить ся й не пізнає  
Межи дітьми дитя своє,  
І думає: тебе не стало.  
Умий ся серце, щоб пізнала  
Тебе, єдиную свою,  
І Господа б благословляла  
За долю добрую твою.  
Умила ся: а добрі люде  
Прибрали, в Київ одвезли  
У інститут. А там що буде?  
Побачим.

Гусла загули,  
Гуляє князь, гуляють гості:  
Ревуть палати на помості,  
А голод стогне на селі.  
Ой стогне він, стогне по всій Україні,  
Кара Господева. Тисячами гинуть  
Голодніі люде. А скирти гниють,  
А пани і полову жидам продають,  
Та голоду раді, та Бога благають,  
Щоб ще хоч годочок хлібець не рожав:  
Тогді б і в Парижі і іншому краю  
Наш брат хуторяним себе показав!  
Чи Бог тее знає? Бо се було б диво,  
Щоб чути і бачить і не покарать!  
Або вже аж надто довготерпеливий!...

Минають літа. Люде гинуть:  
Лютує голод в Україні,  
Лютує в княжому селі.  
Скирти вже княжі погнили,  
А він байдуже: пє, гуляє,  
Та жида з грішми виглядає.  
Радіють люде. Бога просять;  
Аж ось із Києва привозять  
Княжну. Мов сонечко зійшло  
Над обікраденим селом.

[V.]

Чорнобрива, кароока,  
Вилитая мати,  
Тільки смутна, невесела.  
Чого б сумувати?  
Або може вже такою  
Вона й уродилась?  
Або може молодєє  
Чи не полюбило  
Кого-небудь? Ні, нікого!  
Весела гуляла,  
Мов ласочка з кубелечка.  
На сьвіт виглядала  
З того Києва; аж поки  
Побачила села  
Знівечені, з того часу  
Стала невесела.



Мов сизая голубонька,  
Село облетіла;  
У всіх була, всіх бачила,  
Всі повеселіли:  
Там словамч привитала,  
Там нагодувала;  
Що день божий обходила  
Село, помагала  
Усякому, а сироти  
До неї в покої  
Приходили і матірю  
Своєю сьвятою  
Її звали, і все село  
За неї молилось.  
А тим часом жиди в село  
З грішми появились.  
Радіє князь, залродує  
З половою жито,  
І молотить виганяє  
Людей недобитих.  
Змолотили, нівроку їм,  
За одну годину  
І з клунєю провіяли.  
Князь і не спочинув:  
На маторич закликає,  
Та не та гуляє  
Аж у гаї, бо в покоях  
Дочка спочиває.  
Гармідер, галас. гам у гаї.

Страмотні співи; аж лящить  
Жіночий регіт; завиває!  
Реве хазяїн: "Будем пить.  
Аж поки наша доня спить!"

VI.

А доня в-заперті сидить,  
В своїому сумному покої,  
І дивить ся, як над горою  
Червоний місяць аж горить.  
З-за хмари тихо виступає,  
І ніби гори оживають;  
Дуби з діброви, мов дива,  
У поле тихо одхожають,  
І пугач пуга, і сова  
З-під стріхи в поле вилітає,  
А жаби крякають, гудуть.  
Дивітесь, очи молодії,  
Як зорі божії встають,  
Як сходить місяць, червоніє;  
Дивіте ся поки вас гріє,  
А зорі спати не дають!

Головсю молодцю  
На руки схилилась,  
До півночі невесела  
На зорі дивилась.  
Княжна моя. Дивила ся,  
Та й плакати стала.

Може серце яке лихо  
 Тихо прошептало?  
 Та байдуже! поплакала  
 Трошки, усміхнулась,  
 Помолилась, та й спать лягла,  
 І тихо заснула.

## VI.

В гаю все покотом лежало,  
 Пляшки і гості: де що в пало,  
 Там і осталось. Сам не упав,  
 Остатню каплю допивав,  
 Та й ту допив. Встає не пада,  
 Іде в покої. Скверний гаде!  
 Куди ти лізеш? Схаменись!  
 Не схаменув ся. Ключ виймає,  
 Прийшов, і двері одмикає,  
 І лізе до дочки. Прокинь ся,  
 Убий гадюку — покусає!...  
 Уббий, і Бог не покарає,  
 Як тая Ченчіо колись  
 Убила батька кардинала  
 І Саваофта не злякалась.  
 Ні, не прокинула ся, спить:  
 А Бог хоч бачить, та мовчить,  
 Не чуть нічого. Час минає,  
 А потім крик, а потім гвалт  
 І плач почули із палат,  
 Почули сови потім знову

Не чуть нічого. І в той час  
Скирти і клуня занялись  
І зорі зникли. Хоч-би слово,  
Хоч-би де голос обіззавсь!  
Пани в гаю не ворушились;  
А люде збіглись та дивились,  
Як дим до неба підіймавсь.

Прокинулись в-ранці гості,  
Аж бачать, що лихо;  
Покинули свого князя  
Та любо, та тихо.  
Так і ми його покинем,  
Так і Бог покине.  
Тебе тільки не покине  
Лихая година,  
Кляжно моя безталанна,  
Знівечений цвіте!  
Ти ще будеш покутувать  
Гріхи на сім сьвіті,  
Гріхи батькові. О доле,  
Лукавая доле!  
Покинь її хоч на старість,  
Хоч на чужім полі!  
На безлюдді! Не покинеш,  
Поведеш до краю,  
До самої домовини,  
Сама й поховаєш.

В селі не бачили й не чули,  
Де вона поділась.

Думали, на пожарищі  
Небога згоріла.

[VII.]

Стоїть село. Невесело  
На горі палати  
Почорніли. Князь хиріє.  
Нездужає встати;  
А підвести нема кому,  
Ніхто й не загляне  
До грішного болящого  
В будинки погані.  
Люде трохи очуняли;  
Господа благають,  
Щоб княжна до їх вернулась.  
А її немає,  
І не буде вже сьвятої.  
Де-ж вона поділась?  
У Києві пресьвятому  
В черниці постриглась.

Родилась на сьвіт жить, любить,  
Сіять господньою красою,  
Витать над грішними сьвятою,  
І всякому добро творить.  
А сталось ось-як: у черницях  
Заналастило ся добро.

Блукаючи по Україні,  
Прибивсь якомсь я в Чигирин

І в монастир оттой дівочий,  
Що за пісками, на болоті,  
У лозах, самотний стоїть.  
Оттам мені і розказала  
Стара черниця новину,  
Що в монастир до їх зайшла  
Княжна якась із-за Дніпра  
Позаторік: "Одпочивала,  
Та й Богу душу оддала.  
Вона була ще молодою  
І прехорошая собою;  
На сонці дуже запеклась,  
Та й занедужала. Лежала  
Недовго щось, седмиці з три  
І все до крихти розказала  
Мені і Ксенії сестрі,  
І вмерла в нас . І де ходила  
В яких-то праведних містах,  
А в нас сердешна опочила.  
Отсе її свята могила...  
Ще не поставили хреста."

---

## 61. Відьма

Молю ся, знову уповаю,  
І знову сльози виливаю,  
І думу тяжкую мою  
Ніким стінам передаю.

Озовіте ся ж, заплачтє,  
Німії, зо мною  
Над долею злою!  
Озовітєсь! А за вами  
Може озоветь-ся  
Безталаньне невсипуще,  
І нам усміхнеть-ся;  
Поєднає з недолею,  
І з людьми і скаже  
Спасибіг нам; помолить ся,  
Й тихо спати ляже.

І примиренному приснять ся  
І люде добрі, і любов,  
І все добро. і встане в-ранці  
Веселий, і забуде знов  
Свою недолю; і в неволі  
Пізнає рай. пізнає волю  
І всетворящую любов.

I.

Коло осіннього Миколи,  
Обідрані, трохи не голі,  
Бендерським шляхом у-ночи —  
Ішли цигани; а йдучи —  
Звичане вольнії — співали.  
Ішли, ішли, а потім стали,  
Шатро край шляху розпяли,  
Огонь чималий розвели  
І кругом його посідали:  
Хто з шашликом, а хто і так —

За те він вольний, як козак  
Колись-то був. Сидять, куняють,  
А за шатром в степу співає,  
Неначе п'яна, з приданок  
До-дому йдучи, молодиця:

”Ой у новій хаті  
Полягали спати;  
Молодій приснилось,  
Що мати сказала,  
Свекор оженив ся:  
Батько утопив ся,  
І!..... гу!....“

Цигани слухають, сьміють ся:

”І де ті люде тут візьмуть ся? Ь  
Отсе мабуть із-за Дніпра,  
Бо тут все степ... Мара! мара!“  
Цигани крикнули, схопились,  
А перед ними опинилось  
Те, що співало. Жаль і страх!  
В свитині латаній дрожала  
Якась людина. На ногах  
І на руках повиступала  
Од стужі кров, аж струпом стала,  
І довгі коси в репяхах  
О поли бились в ковтунах.  
Постояла а потім сіла  
Коло огню і руки гріла  
На самім полумі. ”Ну так!



Оженив ся неборак!“  
Сама собі вона шептала,  
І тяжко, страшно усьміхалась.  
Що-ж се таке? Се не мара,  
Моя се мати і сестра,  
Моя се відьма, щоб ви знали.

**Циган.**

А відкіля ти, молодице?

**Відьма.**

Хто? я? (Співає:)

”Як була я молодиця,

Цілували мене в лиця,

А як стала стара баба,

Цілували б, була б рада.“

**Циган.**

Співуча, нічого сказать!

Як-би собі таку достать,

Та ще й з медведем...

**Відьма.**

Я співаю,

Чи то сижу, чи то гуляю,

Усе співаю, все співаю.

Уже забула й говорить,

А перше добре говорила.

**Циган.**

Де-ж ти була, що заблудила?

**Відьма.**

Хто? я чи ти? (Шепче:) Цить лишень, цить!  
Он бач, зо мною пан лежить!  
Огонь погас, а місяць сходить,  
В яру пасеть-ся вовкулак. (Усьміхнувшись)  
Я в приданках була, опила ся,  
І, молода, не придала ся...  
А все то прокляті пани  
З дівчатами такеє діють!  
Ще треба другу одружить.  
Пійду, без мене не з'уміють  
І в домовину положить.

**Циган.**

Не йди, небого! Будь тут з нами!  
У нас, їй Богу, добре жить!

**Відьма.**

А діти єсть у вас?

**Циган.**

Нема.

**Відьма.**

Кому-ж ви їсти даєте?  
Кого ви спати кладете?  
Кого колишете в ночи?  
Лягаючи і встаючи  
За кого молитесь? Ох, діти!  
І все ті діти, усе діти!  
Не знаю, де од їх подітись!...

Де не пійду, й вони за мною!  
Вони з'їдять мене колись.

**Циган.**

Не плач, небого, не журись!  
У нас дітей нема й заводу.

**Відьма.**

Хоч з гори та в воду.

¶ Відьма тяжко заридала  
Цигани довго дивувались,  
Поки поснули, де хто вправ.  
Вона не спала не журилась,  
Сиділа ноги устромила  
В гарячий попіл. Виступав  
Щербатий місяць з-за могили  
І на шатро мов позирав,  
Аж поки хмари заступили.

Чом не спить ся багатому,

Сивому, гладкому?

Чом не спить ся убогому,

Сироті старому?

Один дума, як би його

Достроїть палати;

Другий дума, як би його

На подзвін придбати.

Один старий одпочине

В пишній домовині,

Другий старий — і так собі

Де-небудь під тинном.  
Обидва одпочивають  
І гадки не мають!  
Убогого не згадають,  
А того ще й лають.

II.

Коло огню старий циган  
З люлькою куняє,  
Позирає на прибулуду,  
Й на подзвін не дбає.

Циган.

Чому не ляжеш, не спочинеш?  
Зірниця сходить, подивись!

Відьма.

Дивилась я вже, — ти дивись!

Циган.

Ми рано рушимо, покинем,  
Як не проспиш ся.

Відьма.

Не просплюсь,  
Я вже ніколи не просплюсь!  
Оттак де-небудь і загину  
У буряні... (Співає тихо:)  
"Гаю, гаю, темний гаю,  
Тихенький Дунаю!

Ой у гаю погуляю,  
В Дунаю скупаюсь,  
В баговионьні зеленому  
Трохи одпочину,  
Та може ще, хоч-каліку,  
Приведу дитину.““

Дарма! аби собі ходило,  
Та вмiло матiр проклинать?!  
А он, чи бачиш? на могилi  
Очима лупа котиня!  
Iди до мене! кицю, кицю!...  
Не йде прокляте бiсеня!  
А то дала б тобi налить ся  
З моєї чистої криницi... (Приспiвує:)

”Стоить кутя на покутi,  
А в запiчку дiти;  
Наплодила, наводила,  
Та нема де дiти.  
Чи то потопити?  
Чи то подушити?  
Чи жидовi на кров продать,  
А грошi пропити?““

Що, добре наші завдають?  
Сiдай лиш близенько, отгуть!  
Отго-то й то! А ти не знаєш,  
Що я в Волощинi була?  
Я розкажу, як нагадаю...

Близнят в Бендерах привела,  
У білих Яесах колихала,  
У Дунаєві купала,  
В Туреччині сповивала, Ь  
Та до дому однесла,  
Аж у Київ. Та вже дома  
Без кадила, без кропила,  
За три шаги охрестила,  
А три шаги пропила.  
Упила ся! упила!  
І досі п'яна!...  
І вже ніколи не просплю ся,  
Бо я вже й Бога не бою ся  
І не соромлю ся людей.  
Коли-б мені оттих дітей  
Найти де-небудь! Ти не знаєш,  
Чи є в Туреччині война?

**Циган.**

Була колись, тепер нема,  
Умер найстарший старшина.

**Відьма.**

А я думала, що й досі, —  
Аж уже немає.  
Слухай лишень! скажу тобі,  
Кого я шукаю.  
Я шукаю Наталочку  
Та сина Івана,  
Дочку свою Наталочку.

Та шукаю пана,  
Того Ирода, що — знаєш?...  
Стривай, нагадала...  
Як була я молодою,  
І гадки не мала,  
По садочку похожала,  
Квітчалась, пишалась.  
А він мене і набачив,  
Ирод! І не снилось,  
Що я була кріпачкою,  
А то б утопилась,  
Було б легше. От набачив,  
Та й бере в покої,  
І стриже, неначе хлопця,  
І в поход з собою  
Бере мене. У Бендери  
Прийшли ми, стояли  
З москалями на кватирирах,  
А москалі за Дунаєм  
Турка воювали.  
Тут дав Бог мені близнята.  
Як-раз проти Спаса.  
А він мене і покинув,  
Не вступив і в хату,  
На дітей своїх не глянув,  
Люципер проклятий!  
Пішов собі з москалями,  
А я з байстрюками  
Повертала в Україну

Степами, тернами,  
Острижена; та й байдуже!  
У селах питала  
Шлях у Київ. І що з мене  
Люде насьміялись!  
Трохи була не втопилась,  
Та жаль було кинуть  
Близняточок. То сьак, то так  
На свою країну  
Придбала. Одпочила,  
Вечора діждалась,  
Та й у село. Хотїлось, бач,  
Щоб люде не знали.  
От я крадусь по-під тиньню  
До своєї хати.  
В хаті темно. Нема дома.  
Або вже ліг спати  
Мій батечко одинокий.  
Я ледве ступаю...  
Вхожу в хату, аж щось стогне,  
Нїби умирає:  
То мій батько. І нікому  
Ні перехрестити,  
Ні рук скласти. О прокляті,  
Лукаві діти,  
Що ви дієте на сьвітї!...  
Я перелякалась,  
Хата пустою смерділа.  
От я заховала



Близнят своїх у коморі  
Вбігаю у хату,  
А він уже ледве дише.  
Я до його: "Тату!  
Мій таточку! Се я прийшла!"  
За руки хватаю.  
"Се я," кажу. А він мені  
Шепче: "Я прощаю."  
Я прощаю — тільки й чула...  
Здаєть-ся, я впала  
І заснула... Як-би була  
До віку проспала!...  
О-півночи прокинулась:  
Як у ямі — в хаті,  
А за руку батько давить...  
"Тату, кричу, тату!"  
А він уже так, як крига.  
На-силу я руку  
Випручала. Що, цигане,  
Як-би таку суку  
Тобі дочку, що зробив би?

**Циган.**

Йй-Богу, не знаю.

**Відьма.**

Та мовчки вже, бо забуду:  
Потім не згадаю.  
Дтей, бач-ся, годувала,  
Та в засік ховала.

Та очіпок — се вже в-ранці —  
Клоччям вимощала,  
Щоб не знать було, що стрига;  
Прибралась, ходила,  
Поки люде домовину  
На дворі робили  
Доробили, положили,  
Понесли, сховали, —  
І одна я, як билина  
На полі, осталась  
На сїм сьвітї. Були діти —  
І тих не сталося.  
(Плаче і співає)

”Через яр ходила,  
Та воду носила,  
Корсвай сама бгала —  
Дочку оддавала,  
Сина оженила...  
І... гу!...”

### III.

Циган.

Не скигли, бо ти всіх побудиш!

Відьма.

Хиба я скиглю, навісний?

Циган.

Та добре, добре! Що дальш буде?  
Розкажуй дальше!

**Відьма.**

Що даси?

Навариш завтра мамалиги?

Я кукурузи принесу.

Нагадала, нагадала!

З дочкою ліг спати,

Завдав сина у лакеї...

Громадою з хати

Виганяли. Нагадала...

Я собак дражнила

По-під вікна з старцями,

І байстрят носила

За плечима, щоб при вчались...

Аж і сам приїхав.

Я до його кинула ся,

За будучи лихо.

Привитав мене, люципер,

Благословив діток,

Та й забрав їх у покої.

Ростуть мої квіти,

Та й вирости. Сина йвана

Оддав якійсь пані

У лакеї, а Наталю —

Чи, твої цигани

Всі послули?

**Циган.**

Всі послули.

**Відьма.**

Бо щоб не почувли

Мого слова. Страшно буде...  
І ти, старий друже,  
Злякаєш ся, як вимовлю...  
Чи тобі байдуже?  
Наталочку... дитя своє...  
Занапастив! А до того  
Посилає в Київ  
Мене, бачиш, молити ся.  
Я, дурна, й ходила,  
І молилась... Ні, цигане,  
Я марне молилась!...  
Чи в вас єсть Бог який-небудь?  
В нас його немає:  
Пани вкрали, та в шкатулі  
У себе ховають.

Вертаю ся із Київа,  
Замкнуті покої.  
Він узяв її з собою,  
Та й поїхав з нею,  
З Наталею... Чи чуєш ти?  
І остриг, проклятий,  
Дитя своє. Полетіла  
Я його шукати  
В Волощину. Та й шукаю.  
Совою літаю  
Над байраками, та діток,  
Діточок шукаю,  
Наталоньку! Ні, ні, ні, ні!

Я шукаю пана!...  
Розірву!... Возьміть до себе  
І мене, цигани!  
Я медведя водити-му.  
А як найду ката,  
То й спущу його на його!  
От тоді, проклятий!...  
Ні, не спущу, сама його!  
Загризу!... Чи чуєш?  
Одружимось, мов серце!  
Я й досі діваю;  
Я сина вже оженила,  
А дочка й так буде:  
Лазати-ме по-під тиньню,  
Поки найдуть люде  
Неживою. Чу ти бачив?  
Там такий хороший  
Мій син Іван!... Ух, холодно!  
Позич мені гроший  
Намиста доброго куплю,  
Та й тебе повішу,  
А сама пійду до-дому...  
Дивись; миша, миша...  
Несе у Київ мишенят!  
Не донесеш, утопиш десь,  
Або пан одніме!  
Чи я найду моїх діток,  
Чи так і загину?

Та й замовкла, мов заснула.  
Цигани вставали,  
Розібрали шатро своє,  
В дорогу рушали —  
Та й рушили. Пішли степом;  
А вона, небога  
Безталанна, встала мовчки,  
І ніби-то Богу  
Нишком собі помолилась,  
Та й пошкандибала  
За циганами, і тихо,  
Тихенько співала:  
"Кажуть люде, що суд буде,  
А суду не буде,  
Бо вже мене осудили  
На с'ім сьвіті люде."

#### IV.

Із-за Дністра пішли цигани  
І на Волинь, і на Україну;  
За селом село минали.  
В городи ходили,  
І марою за собою  
Приблуду водили.  
І співала й танцювала,  
Не пила й не їла,  
Неначе смерть з циганами  
По селах ходила.  
Потім разом схамонулась,  
Стала їсти й пити,

І ховатись за шатрами,  
І Богу молитись.  
То таке їй поробила  
Стара Маріула:  
Якимсь зільлем напоїла,  
То воно й минулось.

Потім її й сама стала  
Вчить лікарувати:  
Які трави, що од чого,  
І де їх шукати;  
Як варити, налувати, —  
Всьому, всьому вчила.  
І приблуда учила ся  
І Богу молилась.  
Літо й друге проблукала,  
Та в старої вчилась,  
А на третє в Україну  
З нею приблудилась.  
Поклонилась Маріулі  
За науку в ноги,  
Попращалась з циганами,  
Помолилась Богу,  
Та й пішла собі до-дому,  
На свою країну,  
Рада, рада та весела,  
Мов мала дитина.  
Які села прохожкала,  
Болящих питала,

І травами напувала  
І всім помагала.  
В осени прийшла до-дому,  
Пустку затопила,  
Вимазала, упоралась  
І легко спочила,  
Мов у раї. Все забула:  
Злеє і незлеє.  
Всіх простила, всіх любила,  
І мов над землею  
Сьвятим ангелом витала:  
Так їй легко стало!  
Мов в палатах, в своїй хаті  
Перезимувала.  
І сусіди не цурались,  
Все село любило,  
Бо вона все по болящих  
День і ніч ходила.  
І всім людям помагала,  
І плати не брала,  
А як брала, то калікам  
Зараз оддавала;  
Або сьвічечку в неділю  
Спасові поставить  
За всіх грішних, а у себе  
Й шага не оставить.  
"На-що мені (було каже),  
Чи то в мене діти?"  
Та й заплаче. Оттак вона



Сама собі в сьвіті  
Вік недовгий доживала.

Дівчата бувало  
І днювали, і ночували,  
Й хату прибирали,  
І мазали, і квітчали,  
І їсти варили.  
І ворожить не просили —  
Так собі любили!...  
У хаточці чисто, тихо,  
Ясно, як у раї,  
І, знай, двері поскрипують:  
Ніхто не минає.  
Той добрий-день, прийде, скаже,  
Той зільля попросить:  
Той колачик, паланичку,  
Всього понаносять:  
Аби було з ким пожити,  
Добром поділитись.  
Оттак вона в селі жила  
І вкрита і сита.  
І любили, й поважали,  
І всього давали,  
А все таки покриткою  
І відьмою звали..

[V.]

З подагрою і подушками,  
З трыома, чи й більше, лікарями.

Із-за німецької землі  
Весною пана привезли,  
Самого тільки; де-ж ті діти?  
Дочку на хорта проміняв,  
А сина в карти проіграв.  
(І так трапляєть-ся на сьвітї!  
А що-ж ми маємо робить)?  
Отто-ж взяли його лічить.  
Лічили, аж у тріох лічили,  
Уже чого з ним не робили?!  
Та ба, не буде вже грішить,  
А ще б хотїло ся... Простила!  
Сьвятого зїлля наварила,  
І милосердная з села  
Лічити ворога пішла  
В палати сумній. Просила,  
Щоб пана зїллям напоїть:  
Божила ся, що буде жить!  
Та лікарі не допустили,  
Прогнали, трохи ще й не били.  
Взяла горщечок, та й пішла;  
Ідучи діточок згадала,  
Заплакала, і жаль їй стало,  
Що панові не помогла!

Весна зиму проганяє,  
І зелений по землі  
Весна килим розстеляє;  
Із ірію журавлі

Летять високо ключами,  
А степами та шляхами  
Чумаки на Дін пішли.  
І на землі і на небі  
Рай. І я не знаю,  
Якого ще люде раю  
У Бога благають!  
А тим-часом непростений  
Грішний умирає.  
Уже його лукавого  
Й сакраментували,  
Клали долі на соломі,  
І стелю знимали, —  
Не вмирає... І лікарі  
Нічого не вдіють!...

Якось трохи полегшало:  
"Покличте Лукію!"  
Шепнув, та аж затрусив ся.  
Привели в палати Ь  
Мою відьму. І лікарі  
Вже стали прохати,  
Щоб допомогла... Прийшла вона  
І у ногах стала,  
І нищечком за грішного  
"Отче-наш" шептала.  
Пан неначе прокинув ся,  
Глянув кругом себе,  
І на неї... та й закричав:

”Не треба, не треба!  
Іди собі!... Або стривай...  
Чи ти не забула?  
Прости мене! прости мене!...“  
І сльози блиснули  
В-перше з-роду. — ”Я прощаю...  
Я давно простила...“  
І свічечку дала в руки  
І перехрестила.  
Заснув ворог перед нею,  
Як тая дитина,  
А її за свою душу  
Молитись покинув.  
Сорокоусти наймала,  
У Київ ходила  
Та за пана, за ворота,  
Господа молила.

## VI.

І в осені вернула ся  
В село зимувати.  
Ніби матір привитали  
Ласкаві дівчата.  
І знов стали на досвітки  
До неї ходити;  
І знов стали, як матери,  
Лукії годити.  
А вона їх наувчала,  
Як на світі жити:

Розказує, як і вона  
Колись дівувала,  
І як пана полюбила,  
Покриткою стала,  
І як стриготою ходила,  
Близнят породила,  
Як блукала з циганами,  
І як її вчила  
Лікарувать Маріула,  
І де що робилось, —  
Усе було розказує,  
Аж плачуть дівчата  
Та хрестять ся: жахають ся,  
Ніби пан у хаті..  
А вона їм розказує,  
Просить, закликає:  
Щоб з панами не кохались,  
Бо Бог покарає,  
Що "підети ви по світу  
Так, як я ходила,  
Батька, матір погубите,  
Як я погубила.  
Дітей своїх, на сміх людям,  
Пустите по світу  
Так, як я... як я... пустила...  
Діти мої! діти!"

Оттак вона на чала.  
Дівчата хрестились

Та плакали, а у ночі  
Пани все їм снились:  
І з рогами, і з хвостами,  
Обрізують коси,  
Та кусають, та сьміють ся,  
Та простоволосу  
На собак то що міняють,  
У дьогті купають,  
І виводять на улицю  
І людей скликають  
Дивити ся... Оттаке-то  
Дівчаточкам снилось;  
А все таки на досьвітки  
До неї ходили.

Прийшла весна зелена;  
Стара моя встала,  
Пішла в поле шукать зільля  
Та там і осталась.  
І обідають і вечерять  
Варили дівчата,  
Та не знали, де діла ся  
Їх нерідна мати.  
Пастухи в селі сказали,  
Що коло могили  
У калюжі стару відьму  
Чорти утопили.  
Найшли її, громадою  
Без попа сховали,

На могилі й осиковий  
Кілок забивали.  
А дівчата уквітчали  
Могилу квітками,  
І осику поливали  
Дрібними сльозами.  
І виросла на могилі  
Осика заклята.  
Оттам відьма похована:  
Хрестітесь, дівчата!  
Моліте ся і не кваптесь  
На панів лукавих,  
Бо згинете осьміяні,  
Наробите слави.

Седнев, 7. III. 1847.

---

## 62. Москалева криниця.

(Я. Г. Кухаренкові на пам'ять 7 квітня 1857)

Не на Україні, а далеко,  
Аж за Уралом, за Елеком,  
Старий недобиток варнак  
Мені розказував оттак  
Про сю криницю москалеву;  
А я, сумуючи, списав,  
Та притому нищечком додав,  
Та невеличку і дешеву

(Звичайне, крадене!) зобгав  
Тобі поему на спомини,  
Мій друже щирий, мій єдиний!

I.

Після Великої зими,  
За Катерини за цариці,  
Москаль ту викопав криницю;  
А як він викопав, то ми  
Отсе й розкажемо в пригоді,  
А ви записуйте! Не шкодить  
Такую річ і записать,  
Бо се не казка, а билиця,  
Або бувальщина, сказать.

Оттак пишть: була криниця...  
Ні, не криниця, а село —  
Пишть! — давно колись було  
Межи садами, при долині,  
Таки у нас, на Україні,  
Було те божее село.

В селі тому вдова жила,  
А у вдови дочка росла  
І син малоліток.  
Добре мати діток  
Багатому: хвалить Бога  
В роскошах; а вбогій  
Вдові не до того  
(Бо залили за шкуру сала,  
Трохи не пропала) —



Думала іти в черниці,  
 Або утопитись,  
 Так жаль маленьких діток стало  
 (Звичайне, мати! що й казати!),  
 Та може ждав ся таки й зять,  
 Бо вже Катруся підростала  
 (Катрусею вдовівна звалась) —  
 Чи вік же їй продівувать,  
 Зносити брівоньки ні-за-що?  
 Хиба за те, що сирота?  
 А красота-то, красота!  
 Мій Боже милий! А трудяще,  
 А чепурне, та роботяще,  
 Та тихе. Бач, і сирота,  
 А всім була на-вдивовижу;  
 Бувало, вигляне із хижі,  
 Як тая квіточка з трави,  
 Як тев сонечко з-за хмари:  
 Весь похолону, неживий  
 Стою, бувало...

Ані кара,  
 Ні муки, кайдани,  
 Ніже літа, сину,  
 Тії сили не втомили.  
 Оттак і загину,  
 Так і згину. Бо диви ся:  
 Смерти сподіваюсь,  
 А ридаю, мов дитина,  
 Як я нагадаю

Катерину. Слухай, сину,  
Мій друже єдиний!  
Слухай добре, та записуй,  
Та на Українці,  
Як Бог тебе допровадить,  
То розкажи, сину,  
Що ти бачив диявола  
Своїми очима!...

II.

Так, бачиш, дівонька отта  
Росла собі; і роботящий  
(Бо всюди сироти — ледащо)  
У наймах виріс сирота,  
Неначе батькова дитина.  
Отто-ж той самий сиротина  
У наймах, сяк собі то так,  
Придбав сірома грошенят,  
Одежу справив, жупанину,  
Та ні відсіль і ні відтіль  
Купив садочок і хатину;  
Подякував за хліб, за сіль  
І за науку добрим людям,  
Та до вдовівни на-виростець ,  
Шелесть за рушниками.  
Не торгувались з старостами,  
Як те бува з багатирями,  
Не торгувавсь і пан-отець  
(На диво людям та на чудо!):  
За три копи звінчав у будень.

Без пихи, так, як довелось...  
Оттут-то, голубе мій сизий,  
Оттут-то й лихо почалось.

### III.

Уже, либонь після Покрова,  
Вертав ся з Дону я, та знову  
(Бо я вже двічі посилав  
До дівчини за рушниками)  
Послать і в третє міркував, —  
Та з чумаками, та з волами  
Як-раз в неділю на весілля  
До удовівни причвалав.  
Пропало, все добро пропало,  
Ані щітинки не зосталось!...  
Пропа в і я, та не в шинку,  
А на "кобилі"... На віку  
Всі люде бачать лихо, сину;  
Але такого, мій єдиний,  
Такого лютого ніхто,  
Ніхто і з-далека не бачив,  
Як я, лукавий! А тим часом  
Просохли очи у вдови;  
Неначе в Бога за дверима,  
У зятя то в-сина  
Стара собі спочиває,  
А на Катерину,  
На дитя своє єдине,  
Тільки поглядає.

А я в шинку з п'яницями  
Душу пропиваю, —  
Та й пропив! Запродав душу,  
І душу і тіло:  
Тіло катові, а душу...

О Боже мій милий!  
Хотіло ся б жить на сьвітї,  
Та ба! треба вчитись,  
Ще з-малечку треба вчитись,  
Як на сьвітї жити,  
А то бити-муть, та й дуже!...  
Не знаю, мій друїе,  
Чи сатана лихо коїв,  
Чи я занедужав,  
Чи то мене злая доля  
Привела до того!  
Таки й досї ще не знаю,  
Не знаю нічого;  
Знаю тільки, що тверезий  
(Бо вже ані вина,  
Ні меди, ні оковита  
Не пили ся, сину!)...  
Оттаке-то сподїялось!  
Вмер батько і мати,  
Чужі люде поховали,  
А я, мов проклятий,  
Мов Іуда одринутий  
І людьми і Богом,

Тиняю ся, ховаю ся, —  
І дійшло до того,  
Що я, в-ночи підкравши ся,  
Максимову хату  
(Бо його Максимом звали,  
Вдовиного зятя)  
Запалив! Згоріла хата,  
А душа проклята  
Не згоріла; моя душа,  
Мій друже, мій брате,  
Не згоріла, а зосталась,  
Тліє, й досі тліє.  
І коли вона зотліє,  
Коли одпочине,  
Сьвятий знає...

#### IV.

З переляку  
Вмерла Катерина;  
А Максим на пожарище  
Із на попілище  
Подивив ся: нема ради!  
Тільки вітер свище  
У димарі та в комині...  
Що тут в сьбіті діять?  
І що тепер йому почати?  
Подумавши, перехрестивсь  
Та й знов пішов у наймити  
Голодні злидні годувати.

Вдова зосталась не сама,  
А з сином парубком; женити  
Його збиралась в осени.  
Аж гульк! од матушки-цариці,  
Таки із самої столиці,  
Прийшов указ — лоби голить;  
Се в перший раз такий указ  
Прийшов з Московщини до нас,  
Бо на Браїні в нас бувало  
У козаки охочі йшли,  
А в пікинєри вербували,  
Та теж охочих . На селі  
Зібрала ся громада радить,  
Кого голить у москалі.

Порадила громадою,  
Та сучого сина,  
Вдовиченька ледацицю,  
Забили в скрепицю,  
Та й повезли до прийому.  
Он-яке творить ся  
На сїм сьвітї, яка прада  
У людей, мій сину!...  
Така й досї, я думаю,  
В нас на Україні;  
Та другої і не буде  
В невольниках-людях

V.

“Нї вже”, каже, “добрі люде,  
Не так воно буде,

Оттак хиба!“ Максим каже:  
”Які з мене люде  
У наймитах! Іду служити;  
Нехай,“ каже, ”вдовин син  
Та не стане під аршин,  
А я стану.“

Із прийому  
Вернув ся до дому,  
До матери вдовиченко;  
А Максим з прийому  
Пішов собі у Москалі,  
Помолившись Блгу.  
Мені полегшало, — а з чого,  
З чого полегшало мені?  
З того, що ворога не стало...  
Якого ж ворога, мій Боже!  
Моя пекельная душа  
Кого бояла ся? Максима?  
Ні, не Максима, а когось,  
Когось бояла ся проклята:  
Люциперові служила  
Та його й страшилась!

## VI.

Через год отто, й Велика  
Зима наступила;  
До зеленої неділі  
В байраках білили  
Сніги білі. — тогді-ж отто

І Очаков брали  
Москалі, а Запорожжє  
Перше зруйнували.  
Розбрело ся товариство...  
А що то за люде  
Були тії Запорожці!  
Не було й не буде  
Таких людей!

Під Очаков  
Погнали й Максима;  
Там-то його скалічено,  
Та й на Україну  
Повернено з одстажкою.  
Бачиш, праву ногу,  
Чи то ліву, підстрелено.  
Мені не до того  
Було тогді: знову люта  
Гадина впила ся  
В само серце, кругом його  
Тричи обвила ся,  
Як той Ирод. Що тут робить?  
Не дам собі ради;  
А Максимові кривому  
Нічого не вадить:  
Шкандибає на милиці,  
А в неділеньку сьвятую  
Мундир надіває,  
І гадки не має:



І медаль і хрест причепить,  
І залете косу  
Та ще й борошном п'єсипле...  
(Я не знаю й досі,  
На-що воно москалі ті  
Коси заплітали,  
Мов дівчата, та сьвятеє  
Борошно псували?  
На іграшку, я думаю,  
Так собі, аби-то!)  
Отто-ж було, мов генерал,  
Максим сановито  
Прибереть-ся у неділю:  
Та й пошкандибає  
У храм божий; на криласі  
Стане та й співає  
З дяком таки, а то возьме  
Та ще й прочитає  
Апостола серед церкви  
(Вивчив ся читати  
У москалях). Непевний був  
Максим оттой, брате,  
Та трудящий, роботящий,  
Та тихий до того,  
Та ласкавий. Було тобі  
Ніже а нікого  
Не зачепить ніже ділом,  
Ніже яким словом.  
"І талан і безталаньне —

Все“, каже, ”од Бога,  
Вседержителя сьвятого,  
А більш ні від кого.“  
Преблагий був муж на сьвітї  
А я, а я — не вимовлю,  
Моя ти дитино! —  
Я... вбив його!... Пострївай лиш,  
Трохи одпочину,  
Та тогдї вже...

## VII.

Так ти кажеш,  
Що бачив криницю  
Москалеву, що ще й досї  
Беруть з неї воду?  
І хрест, кажеш, коло шляху  
І досї Господній  
Стоїть собі на роздольї;  
А не розказали  
Тобі люде там нічого?  
Вже повимирали  
Тії люде, мої сьвїдки,  
Праведнії люде;  
А я й досї караю ся,  
І каратись буду  
Й на тїм сьвітї...  
Ось послухай,  
Доводить до чого  
Сатана той душу нашу:

Як не схаменеть-ся  
Та до Бога не вернеть-ся,  
То так і ввішеть-ся  
Пазурами в саме серце...  
Ось слухай же, сину,  
Про Максима праведного!  
Було не спочине  
Ніколи він, а в неділю,  
Або в яке сьвято,  
Бере сьвятий псалтир в руки  
Та й іде читати  
У садочок (у садочку  
Там, у холодочку,  
Катерину поховали)...  
Отто-ж у садочку  
За упокой душі її  
Псалтир прочитає.  
Потім собі тихесенько,  
Тихо заспіває  
"Со сьвятими", та й заплаче,  
А потім помяне  
"О здравії" тещу з сином, —  
І веселий стане.  
"Все од Бога," скаже собі:  
"Треба вік дожити!"  
Оттакий-то муж праведний  
Був він на сім сьвітї.  
А у будень, то він тобі  
Не посидить в хатї;

Все нишпорить по надвірю:  
"Треба роботати!"  
Було скаже по-московськи:  
"А то, лежа в хаті,  
Ще опухнеш." Та взяв якось  
Заступ і лопату,  
Та й пішов собі у поле  
Криницю копати.  
"Нехай," каже, "колись люде  
Будуть воду пити,  
Та за мою грішну душу  
Господа молити."  
Вийшов в поле, теть од шляху  
У балку спустив ся,  
Та й викопав при долині  
Глибоку криницю —  
Не сам один: толокою  
Йому помагати  
Й добрі люде приходили  
Криницю копати.  
І виложив цямриною,  
І над шляхом в полі  
Височенний хрест поставив:  
Зо всього роздолья  
Широкого було видно;  
Се, бачиш, длятого,  
Щоб знать було, що криниця  
Єсть коло дороги,  
Щоб заходили з криниці  
Люде воду пити,

Та за того, що викопав,  
Богу помолитись.

VIII.

А тепер уже — он бачиш  
Доходить до чого?  
Що я стратить наміряюсь  
Максима сьвятого...  
Оттаке-то! А за ві-що?  
За те, за що Каїн  
Убив брата праведного  
У сьвітлому раю.  
Чи то було у неділю,  
Чи в якеє сьвято  
(Слухай, сину, як навчає  
Сатана проклятий!):  
“Ходім,” кажу, “Уласович,  
На твою криницю  
Подивитись!” — “Добре,” каже,  
“Ходімо налитись  
Води з неї погожої.”  
Та й пішли обое,  
От приходим до криниці —  
Я перш подивив ся,  
Чи глибоко. ”Власовичу!”  
Кажу, “потруди ся  
Води достать, я не вмію.”  
Він і нахилив ся,  
Опускаючи відерце;  
А я... я за ноги

Вхопив його, та й укинув  
Максима сьвятого  
У криницю...

Оттаке-то  
Створив я, сину!  
Такого ще не творилось  
В нас на Україні,  
Та й ніколи не створить ся  
На всім сьвітї, брате!  
Всюди люде, а я один —  
Диявол проклятий!...

## IX.

Через тиждень вже витягли  
Максима з криниці,  
Та у балці й поховали;  
Чималу каллицю  
Поставили громадою,  
А його криницю

Москалевою назвали...

От тобі й билиця

Про криницю москалеву,  
Страшная билиця.

А я... пішов у гайдамаки  
Та на Сїбірі й опинивсь  
(Бо тут Сїбір була колись),  
І пропадаю, мов собака,  
Мов той Іуда... Помолись



Розпинателям народним,  
Грядущим тиранам.

[30. XII. 1857?]

### ПРОЛОГ.

Давно вже я сижу в неволі,  
Неначе злодій в-заперті,  
На шлях дивлю ся та на поле,  
Та на ворону на хресті  
На кладовищі; більш нічого  
З тюрми не видно; слава Богу  
Й за те, що бачу, що живуть,  
І Богу молять ся, і мруть  
Хрещені люде.

Хрест високий  
На кладовищі, трохи з-боку,  
Златомальований стоїть.  
Невбогий мабуть хтось лежить!...  
І намальовано: розпятий  
За нас Син божий на хресті.  
Спасибіг сиротам багатим,  
Що хрест поставили; і я —  
Такая доленька моя! —  
Сижу собі та все дивлю ся  
На хрест високий із тюрми.  
Дивлюсь, дивлю ся, помолю ся,  
І горе, горенько мое,



Мов нагодована дитина,  
Затихне трохи, і тюрма  
Неначе ширшає; співає  
І плаче серце, оживає,  
І в Тебе, Боже, і в сьвятих  
Та праведних Твоїх питає:  
Що він зробив їм, той сьвятий,  
Той Назорей, той Син єдиний  
Богом ізбранної Марії,  
Що він зробив їм? І за-що  
Його сьвятого мордували,  
Во узи ковали,  
І главу його честную  
Терном увінчали,  
І вивели з злодіями  
На Голгофту гору,  
І повісили між ними?  
За-що? — Не говорить  
Ні сам сивий Верхотворець,  
Ні його сьвятиї  
Помощники, поборники,  
Кастрати німії.  
Чи не за те, що й ми тепер  
(Сам себе питаю)  
Оттакими злодіями  
Тюрми начиняєм,  
Як і Син оттой Марії?  
Ми не розпинаєм,  
Як ті люті фарисеї,

На хресті живого  
Праведного чоловіка:  
Ми молимося Богу,  
І на храмах його честний  
Хрест златокований  
Поставили, та й молимося,  
Та бемо поклони.  
А то були фараони,  
Кесарі, то погань,  
Погань люта, без Бога,  
Сказано — дракони!  
А Назорей милосердний  
Назвав їх братами:  
За те й повісили його,  
Неначе злодія...

Не знаю,  
Длячого спровді ми читаєм  
Сьвятую заповідь його!  
Мов у шинкарки меду чарку.  
О суєслови! На жидах?...  
Не на жидах, на нас лукавих,  
На дітях наших препоганих  
Сьвятая кров його!... Кати!  
Собаки без очей, скажені,  
Ви і не бачите, земні  
Бете поклони, за хрести  
Ховаєтесь од сатани,  
І просите з-тиха  
Супостатам християнам

То чуми то лиха,  
То всякого безголовя —  
А все по закону...  
А бодай вас!

Та цур же вам,  
Новим фараонам  
І кесарям людоїдам!

Перелечу во время оно,  
Як той мерзений Рим з Нероном  
В паскудних оргіях конав,  
А новий день із тьми-недолі  
На Колізей і Капітолій  
Уже сьвітив, уже сияв.  
Уже огненні язики  
Із краю в край, по всій землі  
Сьвятеє слово пронесли, —  
І никли гордії владики  
Перед сьвятим його хрестом.  
Перенесись во время оно,  
Душе моя, і стоном, дзвоном  
І трубним гласом возгреми  
Із мурів темної тюрми.

Благословенная в женах  
Сьвятая, праведная Мати  
Сьвятого Сина на землі!  
Не дай в неволі пропадати,  
Летучі літа марно тратить,

Скорблящих радосте! Пошли,  
Пошли мені сьвятеє слово,  
Сьвятої правди голос новий,  
І слово розумом сьвятим  
І оживи і просьвіти!  
І розкажу я людям горе  
Старої матери, що море  
Сльози сьвятої пролила,  
Так як і Ти, і приняла  
В живу ю душу сьвіт незримий  
Твойого розпятого Сина.  
Ти, мати Бога на землі,  
Ти сльози матери до краю,  
До каплі вилила! Ридаю,  
Молю ридаючи: пошли,  
Подай душі убогій силу,  
Щоб огненно заговорила,  
Щоб слово пламенем взялось,  
Щоб людям серце розтопило,  
Щоб по Україні розлилось,  
Як благовоннеє кадило,  
І рідні душі осьватило.

I.

Не в нашім краї, Богу милім,  
Не за гетьманів і царів,  
А в римській ідольській землі  
Се безаконіє творилось:  
Либонь за Деція царя,  
Чи за Нерона сподаря.

Нехай за Нерона!

Россії

Тогді й на сьвітї не було,  
Як у Італії росло  
Мале дівча, і красотою,  
Як тая лілія цвіло.  
Дивила ся на його мати  
І молодїла, і дівчати  
Людей шукала, і знайшла;  
Та помолившись Гименею  
В своїм веселім гінекеї,  
В чужий веселий одвела.  
Незабаром зробилась мати  
Із доброго того дівчати:  
Дитину-сина привела.  
Молила ся своїм пенатам  
І в Капітолїй принесла  
Немалі жертви. І благала  
Капітолїйський весь синклит,  
Щоб первенця її витали  
Сьвятиї ідоли. Горить  
І день і ніч перед пенатом  
Сьвятий огонь; радіє мати.  
В Алкида син її росте,  
Росте, лицяють ся гетери.  
І перед образом Венери  
Горить кадило золоте.

II.

Тогді вже сходила зоря  
Над Вифлеємом: правди слово.

Святої правди і любови,  
Зоря всесвітняя зійшла,  
І мир і радість принесла  
На землю людям. Фарисеї  
І вся мерзенна Іудея  
Заворушилась, заревла,  
Неначе гадина в болоті,  
І Сина божого во плоти  
На тій Голгофі розпяла  
Межи злодіями. І спали,  
Упившись кровію, кати,  
Твоєю кровію! А Ти  
Возстав із гроба! Слово встало  
І слово правди понесли  
По всій невольничій землі  
Твої апостоли святії.

### III.

Тоді ж отто той син Ажид,  
Та ще гетери молодий,  
Та козлоногий п'яний дід  
Над самим Аппієвим шляхом  
У гай гарно роздяглись,  
Вина святого напились,  
Та й поклонили ся Прияпу.  
Аж гульк! іде святий Петро:  
Ідучи в Рим благовістити,  
Зайшов у гай води напитись  
І одпочити. — “Благо вам!”

Сказав апостол утомлений,  
І оргію благословив.  
І тихим, добрим, кротким словом  
Благовістив їм слово нове:  
Любов, і правду, і добро,  
Добро найкрасчєє на сьвітї —  
То братолюбїє. І ситий  
І п'яний й голий Фавн оттой,  
І син Алкид твій, і гетери —  
Всі, всі упали до землі  
Перед сьвятим, і повели  
До себе в терми на вечерю.

#### IV.

І в термах оргія. Горять  
Чертоги пурпуром і златом,  
Курять ся амфори; дівчата,  
Трохи не голий, стоять  
Перед Кипридою, і в лад  
Співають гимн. Приготован  
Веселий пир, і полягли  
На ложах гості. Регіт, гомін!...  
Аж тут їм гостя привели  
Сивобородого, і знову  
Із уст апостола сьвятого  
Єлеєм слово потекло.  
І стихла оргія. А жриця,  
Киприди, оргії царя  
Поникла радістним чолом

Перед апостолом і встала,  
І всі за нею повставали,  
І за апостолом пішли  
У катакомбі. І єдиний  
Твій син Алкид пішов із ними,  
За тим апостолом сьвятим,  
За тим учителем благим.

А ти весела вийшла з хати  
На шлях із гаю виглядати  
Гвого єдиного. Нема!  
Уже й не буде! І сама,  
Сама помолиш ся пенатам,  
Сама вечерять сядеш в хаті, —  
Ні, не вечерять, а ридать,  
Себе і долю проклинать,  
І сивіть кленучи! І горе!  
Умреш-еси на самоті,  
Мов проказженна!

V.

На хресті  
Стрімглав повісили старого  
Апостола Петра сьвятого;  
А неофітів в Сиракуди,  
В підземній страшній узи  
В кайданах одвезли. І син,  
Твій син Алкид, твоя дитина,  
Твоя любов, твоя єдина



Утіха, радість на землі —  
Гниє в неволі у кайданах.  
А ти прескорбна і не знаєш,  
Де він конає, пропадає!  
Ідеш шукать його в Сибір,  
Чи теє... в Скитію... І ти,  
І чи одна ти? Божа мати,  
І заступи вас, і укрий!  
Нема сімї, немає хати,  
Немає брата ні сестри,  
Щоб незаплакані ходили,  
Не катували ся в тюрмі,  
Або в далекій стороні,  
В британських, гальських легіонах  
Не муштрувались... О Нероне,  
Нероне лютий! Божий суд  
Правдивий, наглий серед шляху  
Тебе осудить: припливуть  
І прилетять зо всього світу  
Сьвятії мучиники, діти  
Сьвятої волі; круг одра,  
Круг смертного твого постануть  
В кайданах, і — тебе простять:  
Вони брати і християне,  
А ти собака, людоїд,  
Деспот скажений!...

VI.

Аж кишить  
Невольника у Сиракузах  
В льохах і тюрмах, а Медуза  
В шинку з старцями п'яна спить.  
От-от прокинеться, і потом  
І кровю вашою, деспоти,  
Похмільля справить.

Скрізь шукала  
Дитину мати: не знайшла, —  
І в Сиракузи поплила,  
Та там уже його в кайданах  
Найшла сердешная в тюрмі.  
Не допустили їй подивитись!  
І мусіла вона сидіти  
Коло острогу, ждять і ждять,  
Як Бога з неба, виглядять  
Свогого сина, аж поки-то  
Його в кайданах поженуть  
Булькар мести

А в Римі сьвято,  
Велике сьвято! Тиск народу,  
Зо всього царства воеводи,  
Преторіяне і сенат,  
Жреці і ліктори стоять  
Круг Капітолія, і хором  
Співають гимн і курять дим

З кадил і амфор. І з собором  
Іде сам кесар; перед ним  
Із бронзи литую статую  
Самого кесаря несуть.

## VII.

Непевне видумали сьвято  
Патриції-аристократи  
І мудрий кесарів сенат.  
Вони, бач, кесаря хвалили  
На всі лади, що аж остило  
Самим ледащо вихваляють.  
Так щоб вже разом доконать,  
Вони на радї й присудили,  
Щоб просто кесаря назвать  
Самим Юпітером — та й годї!  
І написали воєводам  
По всьому царству: так і так,  
Що кесар — бог, ще більш од бога,  
І майстрові дали ковать  
Із бронзи кесаря; до того,  
Так нота-бене, додали,  
Що бронзовий той кесар буде  
І милувать. Сердешні люде,  
Неначе в ірїй, потягли  
У Рим на прощу. Приплила  
Із Сиракуз і та небога.  
Благати кесаря і бога.  
І чи одна ж вона благала?

Їх тисячі в сльозах зібралось  
Зо всего царства!..

Горе з вами!

Кого благати ви прийшли?

Кому ви сльози принесли?

Кому ви принесли з сльозами

Свою надію? І кого,

Кого благаєте, благії,

Раби незрячії, сліпий?

Чи-ж камінь милує кого?

Молітесь Богові сьвятому,

Молітесь правді на землі,

А більш на землі нікому

Не поклонітесь! Все брехня:

Царі, попи!..

### VIII.

Перед Нероном,

Перед тим Юпітером новим,

Молились вчора сенатори

І всі патриції, і вчора

Лила ся божа благодать,

Коли не чином, то грошима.

Або за більшії заслуги,

Самі благоволили дати

Свою підложницю в супрути,

Хоч і підтоптану — нічого:

Аби з-під кесаря! А в кого

Сестру благоволили взяти

У свій гарем, і се нічого:  
На те він бог! а ми під бога  
Й себе повинні підкладать,  
Не тільки сестер..  
Преторяни помолились:  
Преторіянам дав указ,  
Щоб все, що хочуть, те й робили,  
А ми помилуємо вас.  
І ви плебеї-гречкосії,  
І ви молили ся, — та вас  
Ніхто не милує, не вміють  
Вас і помилувать гаразд!

## IX.

На третій день уже пустили  
Молити ся за християн.  
І ти приходила, молилась, —  
І милосердний істукан  
Звелів вести із Сиракузів  
У Рим в кайданах християн.  
І рада ти, і весела,  
Кумирові знову  
Помолилась. А кумир той,  
Юпітер той новий,  
Ось побач, якеє сьвято  
Буде завдавати  
В Колізеї! А тим часом  
Іди зустрічати  
Свого сина, та не дуже

Радій лиш, небого!  
Ще не знаєш ти нового  
Ласкавого бога!

Х.

А поки-що з матерями  
Алкидова мати  
Пішла сина зустрічати,  
Сьвятих привитати  
На березі. Пішла єси,  
Трохи не співаєш,  
Та кесаря-Юпітера  
Хвалиш, вихваляєш:  
“От Юпітер, так Юпітер!  
Не жаль і назвати  
Юпітером. А я дурна  
Ходила благати  
У Атини Юпітера..  
Дурна, більш нічого!”  
І нищечком помолилась  
Кесареві-богу,  
Та й пішла по-над болотом,  
На Тибр поглядає  
А по Тибру із-за гаю  
Байдак впливає,  
Чи галера. На галері  
Везуть твого сина  
З християнами в кайданах;  
А твоя дитина

Ще й до щогли прикована:  
Не неофіт новий,  
А апостол великого  
Христового слова,  
Слова істини... Чи чуєш?  
У путах співає  
Твій мученик: “Аллилуя!  
Псалом новий Господеві  
І нову славу  
Воспоєм честний собором,  
Серцем нелукавим;  
Во псалтирі і тимпамів  
Воспоєм благая,  
Яко Бог кара неправих,  
Правим помагає;  
Преподобнії во славі  
І на тихих ложах  
Радують ся, славословлять,  
Хвалять імя боже;  
І мечі в руках їх добрі,  
Гострі обоюду,  
На отмщеніє язикам  
І в науку людям.  
Окують царей неситих  
В залізній пута,  
І їх славних оковами  
Ручними окрутять;  
І осудять неправедних  
Судом своїм правим,

І во віки стане слава!”  
Преподобним слава!”

## XI.

А ти на березі стояла,  
Неначе темная скала,  
Дивилась, слухала, ридала  
І “Аллилуя” подала  
За матерями християнам.  
Мов дзвони загули кайдани  
На неофітах; а твій син,  
Єдиний твій, апостол новий,  
Перехрестившись, возгласив:  
“Моліться, братія, моліться  
За ката лютого! Його  
В своїх молитвах помяніте;  
Перед гординою ж його,  
Брати мої, не поклоніться!  
Молитва Богові! А він  
Нехай лютує на землі,  
Нехай пророків побиває,  
Нехай усіх нас розпинає!  
Уже внучата зачались;  
І виростуть вони колись:  
Не местники внучата тиї,  
Христові воїни сьвятії.  
І без огня і без ножа  
Стратеги божії воспрянуть,  
І тисячі і тьми поганих



Перед сьвятими побіжать!  
Молітесь, братія, молітесь!”  
І тавши ниць перед Христом,  
Закуті в пута неофіти  
Молились радосно. Хвала,  
Хвала вам, душі молодії,  
Хвала вам, лицарі сьвятії,  
Во віки, віки похвала!...

## XII.

І в Рим галера приплила.  
Минає тиждень. Пяний кесар.  
Постригши сам себе в Зевеса.  
Завдав Зевесу юбілей.  
Ликує Рим: Перед кумира  
Везуть возами ладан, миро,  
Женуть гуртами християн  
У Колізей. Мов у різниці  
Кров потекла. Ликує Рим...  
І глядіятор і патрицій  
Обидва п'яні. Кров і дим  
Їх утїїв; руїну слави  
Рим пропиває, тризну править  
По Сціпіонах. Пий, лютуї  
Мерзений старче!, роскошуй  
В своїх гаремах! Із-за моря.  
Уже зійшла сьвятая зоря.  
Не громом праведним сьвятим

Тебе заріжуть, мов собаку  
Убють убухом!

### ХІІІ.

Другий день  
Реве арена ; на арені  
Лідійський золотий пісок  
Покрив ся пурпуром червленим,  
В болоті крови замісивсь ;  
А Сиракузьських Назореїв  
Ще не було у Колізеї.  
На третій день і їх в кайданах  
Сторожа з толими мечами  
Гуртом в різницю привела.  
Арена звірем заревла :  
Апостол, син твій на арену,  
Зареготавсь. І леопард  
Псалом співаючи, ступив,  
І п'яний кесар, мов скажений,  
Святая кров. По Колізею  
Ревучим громом пронеслась  
Із ями вискочив, на сцену  
Ступив, зирнув, — і полилась  
І стихла буря...

Де-ж була,  
Де ти сховалась? Чом на його,  
На кесаря свого святого.  
Не кинулась? — Бо стерегли:

Кругом в три лави обступили  
Зевеса ліктори; за ним,  
Твоїм Юпітером сьвятим,  
Залізну браму зачинили.  
А ти остала ся одна,  
Одна-однісінька на дворі.  
І що ти зможеш? — “Горе! горе!  
О горе лютеє моє!  
Моя ти доленько! Без його  
Що я робити-му? до кого  
Я прихилю ся?”... І небога  
Кругом зирнула, і о мур,  
О мур старою головою  
Ударилась, і трупом пала  
Під саму браму.

#### XIV.

З позорища у вечері  
У терми сховав ся  
Сьвятий кесар з лікторами.  
Колізей остав ся  
Без кесаря і без Римлян,  
І ніби заллакав.  
Сполохнувшись, сумно, сумно  
Над ним ворон кракав,  
Одинокий! мов гора та  
На полі, чорніє  
Колізей той серед Риму.  
Тихо, тихо віє

Із Альбаню, із-за Тибру  
Вітер по-над Римом.  
А з-за того Колізея,  
Неначе з-за диму,  
Сходить місяць круглолиций,  
І мир первозданний  
Спочива на лоні ночі.  
Тільки ми, Адаме,  
Твої чада преступніі,  
Ми не спочиваєм  
До самої домовини  
У проспаним раю.  
Гриземо ся мов собаки  
За маслак смердячий;  
Та ще й Бога зневажаєм —  
Ледачі, ледачі!...

XV.

Трохи одпочила  
Стара мати недобита;  
Живущую силу  
Сила ночі оживила.  
Встала, походила  
Коло замкнutoї брами  
Та щось шепотала.  
Чи не кесаря сьвятого  
Нишком проклинала?  
А може й так... Тихесенько  
До брами підкралась

Послухала, усміхнулась  
І щось прошептала —  
Якесь слово... І нищечком  
Коло брами сіла  
Й зажурилась. Незабаром  
Брама одчинилась,  
І на возах, на колісницях,  
Із Колізея, із рісниці  
Сьвятії вивезли тіла,  
І повезли на Тибр, тілами  
Сьвятих убитих годувати  
Для царського таки стола  
У Тибрі рибу. Встала мати,  
Кругом оглянулась, взялась  
За біту голову руками,  
І тихо, мовчки за возами  
Марою чорною пішла  
На Тибр. Скити сіроокі,  
Погоничі рабів раби,  
Подумали: сестра Морока  
Із пекла вийшла провожать  
У пекло Римлян. Поскидали  
У воду трупи та й назад  
З возами Скити повертали.

А ти остала ся одна,  
Одна на березі. Дивилась,  
Як розстидали ся, стелились  
Круги широкії над ним,  
Над сином праведним твоїм...

Дивилась, поки не осталося  
Живого сліду на воді,  
Іти заплакала тогді  
Ти страшно, тяжко заридала,  
І помолилась в перший раз  
За нас Розп'ятому. І спас  
Тебе розп'ятий Син Марії,  
І ти слова його живії  
В живую душу приняла,  
І на торжища і в чертоги  
Живого істинного Бога  
Ти слово правди понесла!

---

## 64. Сотник

### I.

У Оглаві... Чи по знаку  
Кому сей Оглав білохатий?  
Трохи лиш! Треба розказати,  
Ватагу вийшли виглядати,  
А буде так як Борисполь,  
І досі ще стоїть любенько  
Рядок на вигоні тополь;  
Неначе з Оглава дівчата  
Ватагу вийшли виглядати,  
Та й стали.

Буде вже давно —  
Оттут, бувало, із-за тину  
Вилась квасоля по тичині;  
А з оболонками вієно  
В садочок літом одчинялось,  
І хата, бачите, була  
За тином, сотникова хата.  
А сотник був собі багатий,  
То в його, знаєте, росло  
На божій харчі, за дитину,  
Чиєсь байстря. А може й так  
Узяв собі старий козак  
Чию сирітку за дитину,  
То й доглядає в затишку,  
Як квіточку, чужу дочку.  
А сина (сотник був жонатий,  
Та жінка вмерла) — сина 'ддав  
У бурсу в Київ об'учатись.  
А сам Настусю піджидав,  
Таки годованку, щоб з нею  
Собі зробити ся ріднею:  
Не сина з нею поєднать,  
А забандюрилось старому  
Самому в дурнях побувать.  
А щоб не знать було нікому,  
То ще й не радив ся ні з ким,  
А тільки сам собі гадає;  
А жіночки — лихий їх знає! —  
Уже сьміяли ся над ним:

Вони сю страву носом чують.

.....

II.

— — — Сидить сотник  
Та думку гадає;  
А Настуся по садочку  
Пташкою літає.  
То посидить коло його ,  
Руку поцілує,  
То усами страшенними  
Сивими пустує.  
Ну, звичайне як дитина,  
Пестує старого.  
А старому не до того:  
Иншого якогось,  
Гріховного пестуваньня  
Старе тіло просить.  
І пальцями старий сотник  
Настусині коси,  
Мов дві гадини великі,  
Докупи сплітає;  
То розплете, то круг шиї  
Тричи обмотає.  
А вона, моя голубка,  
Нічого не знає;  
Мов котеня на припічку  
З старим котом грає.



**Сотник.**

Та одчипись, божевільна!

Дивись лишень: коси,  
Мов русалка розтріпала.

А чому ти й доси

Ніколи не вилетеш кісники,  
Отті, що тітка привезла?

**Настя.**

Як-би пустили на музики,  
То я б кісники заплела,  
Наділа б жовті черевики.  
Червону б юпку одягла,  
Заквітчала б барвінком коси.

**Сотник.**

Стрівай, стрівай, простоволоса!  
Дурненька: де б же ти взяла  
Того барвінку заквітчатись?

**Настя.**

А коло тину. Там такий  
Поріс зелений, та хрещастий.  
Та синій, синє-голубий,  
Зацьвів...

**Сотник.**

Не будеш дівувати!

**Настя.**

А що-ж, умру хиба?

**Сотник.**

Ба ні!

А снилось в осени мені,  
Тоді як щепи ми щепили,  
Як приймуть ся... мені приснилось...  
Як приймуть ся, то в осени  
То вийдеш за-між.

**Настя.**

Схаменись!

І щепи ваші поламаю.

**Сотник.**

І як барвінок зацвіте...

**Настя.**

То я й барвінок позриваю.

**Сотник.**

А од весільля не втечеш!

**Настя.**

Ба ні, втечу, та й заплачу. (Плаче)

**Сотник.**

Дурна ти, Насте, як я бачу:

І посьміять ся не даси!

Хиба не бачиш? я жартую.

Та з лиха гарно потанцюєш,

А я заграю.

**Настя.**

Добре, тату!

(І веселенька шась у хату.)

**Сотник.**

Ні, трохи треба подождать!

Воно б то так, та от-що, брате,

Літа не ждуть, літа летять;  
А думка проклята марою  
До серця так і приросла.  
— А ти вже й скрипку принесла?!  
Яку-ж ми вчистимо з тобою?

**Настя.**

Е ні, стрівайте, цур не трать!  
А то не буду й танцювать,  
Поки барвінку не нарву,  
Та не уквітчаюсь. Я зараз!

(Іде недалечко. рве барвінок. квітвчається і співає, Сотник налагоджує скрипку.)

**Сотник.**

Отже одна вже й увірвалась;  
Стривай, і другу увірву.

**Настя.**

(Вертається заквітчана. співаючи:)

Як-би мені крила, крила  
Соколині,  
Полетіла б я за милим,  
За дружиною.  
Полетіла б у діброву,  
У зелений гай,  
Полетіла б чорноброва  
За тихий Дунай!

III.

(Тим часом, як вона співає. у садочок входить молодий хлопець в солом'яному брилі, в короткому синьому жупанку, в зелених шараварах. з торбиною за плечима і з нагаєм.)

**Петро.**

В тим днем, що сьогодні,  
Боже помагай!

**Настя.**

Тату! тату! Петро, Петро  
Із Києва прийшов!

**Сотник.**

А, видом видати, слихом слухати! Чи по волі, чи по неволі?

**Петро.**

По волі, тату, та ще й богословом.

**Сотник.**

Ов!

**Настя.**

Богословом! Аж страшно!

**Сотник.**

Дурна, чого ти боїш ся?! (Підходить до сина, хрестить його і цілує.) Боже тебе благослови, моя дитино! Настусю! поведи його

в покої, та нагодуй, бо він ще може й не обідав.

**Петро.**

Та таки й так. (Іде в сьвітлицю з Настею.)

**Сотник (сам).**

І дарував же мені Бог  
Таке дитя, такого сина!  
І богослов уже... причина,  
Причина мудрая. (Задумуєть-ся.) Чого  
Чого я думаю? В попи!  
А як не схоче, то на Січ —  
І там не згине вражий хлопець.  
Іти лишив хату. От ще річ:  
Заставить треба богослова,  
Щоб дома байдиків не бив,  
Щоб він гуляючи навчив  
Настусю заповідь, щоб знову  
Не довелось дяка наймать,  
Як для покійної. А знаю,  
Без сього вже не повінчас  
Отець Хома... Піти сказать,  
А то забуду. (Іде в хату.)

IV.

Жить би, жить, хвалити Бога,  
Кохати ся в дітях:  
Так же ні, самому треба  
Себе одурити.

Оженити ся старому  
На такій дитині!  
Схамени ся, не жини ся:  
І вона загине.  
І сам сивим посьмішищем  
Будеш в своїй хаті.  
Будеш сам отте весілья  
По-вік проклинати;  
Будеш плакати, і нікому  
Ті сльози старечі  
Буде втерти. Не жени ся,  
І гич не до речі!  
Диви ся: рай кругом тебе  
І діти, як квіти.  
За-що ж ти їх, молоденьких,  
Думаєш убити?

Ні, старий мій чепурить ся,  
Аж бридко дивить ся,  
А Настуся з богословом  
Заповіді вчить ся.  
Он дивить ся: у садочок  
Вийшли погуляти.  
У-двох собі похажують,  
Мов ті голубята.  
А старого нема дома,  
То їм своя воля  
Награти ся. Дивіте ся:  
Там коло тополі

Стали собі, та й дивлять ся

Одно на другого.

Оттак ангели сьвятії

Дивлять ся на Бога.

Як вони одно на друге.

І Петрусь питає:

**Петро.**

Чом же ти отсе, Настусю.

Справді не читаєш?

**Настя.**

А хиба я школяр, чи що? Не хочу, та й годі!

**Петро.**

Хоч одну невеличку заповідь сььогодні вивчи, хоч п'яту!

**Настя.**

І п'ятої, і шостої, ніякої не хочу.

**Петро.**

То піп і не вінчати-ме ніколи, як не вміти-меш.

**Настя.**

Байдуже, нехай собі не вінчає.

**Петро.**

А зо мною?

**Настя.**

І з тобою нехай собі. Е нії, нехай повінчає!

**Петро.**

Та читай же ! а то...

**Настя.**

А то що ти зробиш?

**Петро.**

Поцілую, ось побачиш!

**Настя.**

Хоч як хочеш, цілуй собі, а я таки не читати-му.

**Петро** (цілує її і промовляє).

Отсе тобі раз, отсе тобі два.

(А сотник виглядає з-за тину і входить в хату. не давши знаку.)

**Настя** (пручаєть-ся).

Годі бо вже, годі! Незабаром батько прийде треба справді читать.

**Петро.**

А, тепер і читать!

**Сотник** (виходить з хати).

Діти! годі вже вам учити ся! Чи не час обідать?

(Петро і Настя мовчки ідуть у хату.)

**Сотник** (сам).

Навчилась, нічого сказать!

Отсе дитина! Ні, Настусю!

Я коло тебе захожу ся

Тепер, лебедонько, не так!

Поки сто раз не поцілує,

Й читать не хоче. А, бурсак!



Собачий сину, знаєш смак!  
Ось я тебе попомуштрую  
Не так, як в бурсі. Помелом!  
Щоб духу в хаті не було.  
Великий світ наш, не загинеш.  
Диви ся! Пся його личина,  
Отсе-то так, що богослов —  
У батька краде! Добре, свате!  
Які то стали люде злі!  
А що то дієть-ся у хаті?  
Там знову, знать, мої малі  
Читають... Треба розігнати.

V.

Оттакі батьки на світі,  
На-що вони дітям?  
На наругу перед Богом!  
А шануйте, чтіте,  
Бо то батько сивий,  
Батько мудрий. Добре оттим  
Сиротам щасливим,  
Що не мають оттих батьків,  
То й не согрішають.

**Настя** (вибігає зашлукана з хати).  
Не дає і пообідать,  
В Київ проганяє.  
А, Боже мій милостивий!  
Що мені робити?

Помандрую.

(Дивить ся в хату, замирає вся.)

Ух, який сердитий!

Та не вдарить... А я таки

У Київ з Петрусем

Помандрую, хоч що хочеш...

Я не побою ся,

Серед ночі помандрую!...

А відьма злякає!...

Ні, не зляка. (Загляда знову.)

Сердешненький!

Книжечки складає

У торбину і бриль бере.

Прощай, моє любе,

Моє серце!.. У-вечері?

За царину? Буду,

Раньше буду! Ось на, лови!

(Кидає через тин цвіток.)

Чуєш? дожидай ся!

(Виходить сотник.)

**Настя** (співає)

“Не ходи, не нуди, не залицяй ся!..

Не сватай, не піду, не сподівай ся!”

**Сотник.**

А їй байдуже, мов не знає!

Неначе та сорока скаче.

Настусю! чом же ти не плачеш?

Адже-ж Петруся вже немає.

**Настя.**

Дивіте ся, яка печаль!  
То і заплачте, коли жаль!

**Сотник.**

Мені байдуже.

**Настя.**

А мені  
Ще байдужійше, він не мій.  
А я вже заповіді знаю  
Усі до одної.

**Сотник.**

Усі?

**Настя.**

Нехай хоч зараз сповідає  
Отець Хома ваш голосний.

**Сотник.**

А повінчаємось в неділю?

**Настя.**

А вже-ж! Так ми ще не говорили:  
Як одговіємось, тогді.

**Сотник** (цілує її).

Моя голубко сизокрила,  
Моя ти ягідно! (Танцює і приговорює.

У горох

В чотирийох

У ночі ходила;

У-ночи,  
Ходячи,  
Намисто згубила.

**Настя.**

Та годі вже вам з тим намистом! Ішли би швидче до отця Хоми, та порадили ся. От що!

**Сотник.**

Правда, правда, моя квіточко! Побіжу ж я швиденько, а ти тут, моя любко, погуляй собі тихенько! Та заквітчай ся! Та не жди мене, бо бути має, що я остану ся і на вечерню. (Цілує її і йде.)

**Настя.**

Добре, добре! Не ждати-му.  
Не ждати-му, не ждати-му.  
У свитину вдягати-мусь,  
У намисто уберу ся,  
Доганяти-му Петруся.

Обнимемось, поцілуємось, поберемо ся за рученьки, та й підем у-двох собі аж у Київ. Треба заквітчать ся, може в останній раз; бо він казав, що у Броварях і повінчаємо ся.

(Квітчаєть-ся і співає.)

“Ой піду я не берегом-лугом,  
Зостріну ся з несуженим другом.  
Здоров, здоров, несужений друже!  
Любили ся ми з тобою дуже;

Любили ся, та не побрали ся,  
Тільки жалю серцю набрали ся.”

Отсе нагадала яку! Цур їй, яка погана!  
Побіжу лиш швидче. Оставайте ся здорові,  
мої високії тополі і хрещастий мій барвіноч-  
ку! (Виходить.)

## VI.

Іде до дому у ночі  
П'яленький сотник, а йдучи  
Собі веселий розмовляє:  
— “Нехай і наших люде знають!  
Нехай і сивий, і горбатий,  
А ми... хе! хе! а ми жонаті!  
А ми...” — На-силу вліз у хату,  
Та й ліг собі тихенько спати,  
Щоб Настусю, бачте, не збудить,  
Та сорому не наробить.  
Уже й ”Достойно“ оддзвонили,  
Уже до-дому люде йдуть, —  
Не йде Настусенька, не чуть.  
На-силу сотника збудили,  
Та розказали: ”так і так!“  
Перехрестив ся неборак,  
Коня найкрасчого сідлає  
І скаче в Київ. В Броварях,  
Уже повінчана, гуляє  
Його Настуся молода.

Вернув ся сотник мій до-дому,  
Три дні, три ночі не вставав,  
Нікому й слова не сказав  
І не пожалувавсь нікому.

.....  
.....

Турбуєєь-ся, заробляє  
А того не знає,  
Що на старість одуріє  
І все занехайть.  
Оттак тепер і з сотником,  
З дурним моїм сталось:  
Розігнав дітей по світу,  
А добро осталось. —  
Немає з ким поділити.  
Довелось самому  
Розкидати, розточити,  
І добра нікому  
Не зробити ні на шеляг,  
І притчею стати  
Добрим людям, і охати  
У холодній хаті  
Під кожухом; і нікому  
Хату затопити  
І вимести: по сьмітнику  
Ходити, пудити, —  
Поки пугач над стріхою  
В вікно не завіє,  
А наймичка холодного

Труп не накриє  
Кожушиною старою,  
А ключ од комори  
Із-за пояса украде.

Оттаке-то горе  
Із сотником отсе сталось:  
Не минуло году,  
Як Настусеньки не стало,  
А вже на городу,  
Не остало ся нічого, —  
Свині та телята  
Уже бродять. А барвінок,  
Барвінок хрещатий,  
Притоптаний коло тину,  
Засихає, вяне.  
А сам сотник у кожусі,  
Одутлий, поганий,  
Коло клуні похожає.  
І стоги некриті,  
І покої немазані,  
І сволок немитий,  
І челяди нема дома,  
Й худоби немає...  
А наймичка задріпана,  
Та й та помикає  
Старим паном. Так і треба:  
Не розганяй діток,  
Сивий дурню!

Недовго жив

На свій заробіток  
П'яний сотник. Ще минуло  
Літо коло сьвіта,  
А в осени на улиці  
Сотника убито;  
А може умер неборака,  
Од шинкарки йдучи.  
Байдуже кому питати!  
Забрали й онучі  
Добрі люде, а самого  
Гарно поховали  
У леваді, і хрестика  
Над ним не вкопали.  
Аж жаль його: був багатий,  
І рідня і діти  
Згнили, повалялись;  
Єсть у його, а нікому  
Хрест постановити!  
Умер сотник, і покої  
Все пропало, погинуло.  
Тільки і осталось,  
Що топо і на вигоні  
Стоять, мов дівчата  
Вийшли з Оглава, ватагу  
З поля виглядати.



## 65. Титарівна

### I.

Давно се діялось колиєь:  
Ще як борці у нас ходили  
По селах, та дівчат дурили,  
З громадки впили, хлопців били,  
Та верховодили в селі,  
Як ті гусари на "постої";  
Ще за гетьманщини сьвятої —  
Давно се діялось колись.

У неділю на селі,  
У оранді, на столі  
Сиділи лірники, та грали  
По шелягу за танець.  
Кругом аж курява вставала:  
Дівчата танцювали  
І парубки. — "Уже й кінець!  
А нуте иншу!" -- Та й се добра!"  
І знову ліри заревли,  
І знов дівчата, мов сороки,  
А парубки, узявшись в боки,  
Навприсядки пішли...

Найкрасчий парубок Микита  
Стоїть на лаві в сірій свиті.  
Найкрасчий хлопець, та байстриук,  
Байстриук собі, та ще й убогий.

Так нікому не до його!  
Стоїть собі, як той ...  
Плечима стелю підпирає,  
Та дивить ся і замирає  
На титарівну. А та в квітах,  
Мов намальована, стоїть  
Сама собі, і на Микиту  
Неначе глянула, Горить,  
Горить Микита в сірій свиті!

Шеляга виймає  
І за того остатнього  
Музику наймає,  
І нерівню титарівну  
У танець витає.  
— “Одчепи ся, пройдиcьвіте!”

І зареготалась  
Титарівна: “Хиба тобі  
Наймичок не стало?”  
Насміялась титарівна  
З бідного Микити,  
Насміяла ся при людях,  
Що він в сірій свиті.  
Буде тобі, титарівно!  
Заплачеш, небого,  
За ті сьміхи!

## II.

Де-ж Микита? ...  
В далеку дорогу

Пішов собі... З того часу  
Не чуть його стало.  
З того часу титарівні  
Щось такеє сталось...

До-дому плачучи прийшла,  
І спати плачучи лягла,  
І не вечеряла, не спала:  
Яка лягла, така і встала,  
Мов удуріла. Що робить?  
Сама не знає. А Микита,  
Неначе сич, у сірій свиті  
Перед очима все стоїть:  
Мара та й годі! Титарівно,  
В недобрий час з того нерівні  
Ти сьміялась! Стало жаль -  
Тобі його... Нудьга, печаль  
І сором душу оступили,  
І ти заплакала. Чого?  
Того, що тяжко полюбила  
Микиту бідного того!

Диво дивнеє на сьвітї  
З тим серцем буває:  
У-вечері цураєть-ся,  
В-ранці забажає,  
Та так тяжко забажає,  
Що хоч на край сьвіта  
Шукать піде. Оттак тепер  
Не знає, де дітись,

Титарівна. Хоч у воду,  
Аби до Микити!...  
Стережітьсь, дівчаточка,  
Сьміяйтесь з нерівні,  
Щоб не було і вам того,  
Що тій титарівні!

Як та билина засихала,  
А батько-мати турбувались;  
На прощу в Київ повезли,  
І все-таки не помогли.  
Втоптала стежку на могилу,  
І стежка стала заростать,  
Бо вже нездужає і встать.  
Так от що сьміхи наробили!

### III.

А він канув, провалив ся;  
Його вже й забули,  
Чи й був коли. Год за годом  
Три годи минули.  
На четвертий год в неділк,  
У оренді на селі,  
На широкому столі  
Сліпі лірники сиділи;  
По шелягу брали  
І ту саму грали,  
Що і позаторік. Дівчата

Так само дрібно танцювали,  
Як і позаторік.

Завзятий,  
У синій шапці, у жупані,  
В червоних, як калина, штанях,  
Навприсядки вліта козак,  
Та ще й приспівує оттак:

“Та спасибіг батькові,  
Та спасибіг матери,  
Що нас добули!  
Жито розсипали  
В ночі на печі!”

— “Горілки! меду! Де отаман,  
Громада, сотський? Препогане,  
Мерзене, мерзле парубоцтво!  
Ходіте бить ся, чи бороть ся!  
Бо я борець.”

Громадою годили  
Не неділю,  
Не дві, не три і не чотири,  
Як тій болячці, як тій хири,  
Тому борцеві. Вередує,  
Як той панич. І де взялось  
Таке хиренне! Все село  
Проклятого не нагодує;  
А він собі гуляє, ше,  
Та хлопцям жалю завдає

Тими дівчатами. Дівчата  
Аж понедужкали за ним:  
Такий хороший та багатий!  
Уже й не бореться ні з ким,  
А так собі гуляє,  
Та вечорами у садочок  
До титаря вчащає.  
А титарівна зострічає,  
Приспівує, примовляє:

“Чи не той се Микита,  
Що з вильотами свита?...”

#### IV.

Той, се той, що на селі  
Ти насьміяла ся колись;  
А тепер сама до його  
У садочок ходиш,  
Сама йому, байстрюкові,  
Як панові годиш.  
Не день, не два, титарівна  
В садочок ходила;  
Микиті годила.  
Догодилась титарівна  
До самого краю,  
І не счулась...

Дні минули,  
Місяці минають;

Мина літо, мина осінь;  
Мина семий місяць, осьмий,  
Уже й девятий настає, —  
Настане горенько твое!

У титаря у садочку,  
У яру, криниця  
Під вербою. До криниці  
Не води напить ся  
Ледве ходить титарівна,  
Трохи пожуриць ся,  
Поплакати, погадати:  
Як їй дітись од сорому,  
Де їй заховатись.  
Раз у вечері, зимою,  
У одній свитині,  
Іде боса титарівна  
І несе дитину.  
То підійде до криниці,  
То знов одступає,  
А з калини, мов гадина,  
Байстрюк виглядає.

Положила на цямрингу  
Титарівна сина,  
Та й побігла. А Микита  
Виліз із калини,  
Та й укинув у криницю,  
Неначе щеня те.

А сам пішов, співаючи,  
Сотському сказати,  
Та щоб ішов з громадою  
Дитину шукати.

V.

У неділеньку раненько  
Збирала ся громадонька,  
Та криницю виливали,  
Та дитя тее шукали.

Найшли, найшли твого сина,  
Титарівно, в баговиньні!  
Ой узяли безталанну,  
Закували у кайдани,  
Сповідали, причащали,  
Батька, матір нарікали,  
Громадою осудили  
І живу ю положили  
В домовину, й сина з нею,  
Та й засипали землею.  
Стовп високий мурували;  
Щоб про неї люде знали,  
Дітей своїх научали;  
Щоб навчили ся дівчата,  
Коли не вчить батько, мати.

Борця того в селі не стало.  
А люде в Польщі зустрічали



Якогось панича; питав:  
— “Чи жива, каже, титарівна,  
Чи насьмієть-ся з нерівні?”  
Отто він самий! Покарав  
Його Господь за гріх великий —  
Не смертю: він буде жить,  
І сатаною-чоловіком  
Він буде по сьвіту ходить,  
І вас, дівчаточка, дурить  
Во віки.

[1850.]

---

## 66. Царі

Старенька сестро Аполлона!  
Як-би ви часом, хоч на час,  
Придабали таки до нас,  
Та, як бувало во дні они,  
Возвисили б свій божий глас  
До оди пишно-чепурної,  
Та й заходили ся б обое  
Царів або що воспівать!  
Бо, як по правді вам сказать,  
То дуже вже й мені самому  
Обридли тиї музики,  
Та паничі, та покритки:  
Хотіло ся б зігнать оскому  
На коронованих главах,

На тих помазанниках божих.  
Так що-ж? не втну! А як поможеш,  
Та як покажеш, як тих птах  
Скубуть і патрають, то може б  
І ми б подержали в руках  
Сівято-помазану чуприну.  
Покиньте ж свій сьвятий Парнас,  
Придибайте хоч на годину,  
Та хоч старенький божий глас  
Возвисьте, дядино! Та ладом,  
Та добрим складом, хоч на час,  
Хоч на годиночку у нас  
Ту вінценосную громаду  
Покажем з-переду і з-заду  
Незрячим людям. В добрий час  
Заходимось, моя порадо!

I.

Не видно нікого в Іерусалимі,  
Врата на запорі, неначе чума  
В Давидовім граді, Господом хранимим,  
Засіла на стогнах. Ні, чуми нема!  
А тірша, лихая та люта година  
Покрила Ізраїль: царева війна!  
Цареві князі, і всі сили,  
І отроки, і весь народ,  
Замкнувши в городі кивот,  
У поле вийшли худосилі,  
У полі бились, сиротили

Маленьких діточок своїх;  
А в городі младиї вдови  
В своїх сьвітлицях, чорноброві,  
Запершись плачуть, на малих  
Дітей взираючи. Пророка,  
Свого неситого царя,  
Кленуть Давида сподаря.  
А він собі, узявшись в боки,  
По кровлі кедрових палат  
В червленій ризі похожає,  
Та, мов котюга, позирає  
На село, на зелений сад  
Сусіди Гурія. А в саді,  
В своїм веселім вертограді,  
Вирсавія купала ся,  
Мов у раї Єва,  
Подружіє Гурієво,  
Рабиня царева;  
Купала ся собі з Богом,  
Лоно біле мила,  
І царя свого сьвятого  
У дурні пошила.

На дворі вже смеркло, і тьмою повитий  
Дрімає, сумує Іерусалим.  
В кедрових палатах, мов несамовитий,  
Давид похожає, і — о цар неситий! —  
Сам собі говорить: "Я... Ми повелим!...  
Я цар над божийм народом,  
І сам я — Бог в мойй землі,

Я все, я все!...” А трохи з-годом  
Раби вечерю принесли  
І кінву доброго сикеру.  
І цар сказав, щоб на вечерю  
Раби рабиню привели,  
Твою Вирсавію. Нівроку  
До божого царя-пророка  
Сама Вирсавія прийшла,  
І повечеряла, й сикеру  
З пророком випила, й пішла  
Спочити трохи по вечері  
З своїм царем. І Гурій слав;  
Йому, сердешному, й не снилось,  
Що дома нищечком робилось,  
Що з дому цар його украв  
Не золото, не сrebro,  
А лучшее його добро,  
Його Вирсавію украв.  
А щоб не знав він тії шкоди,  
То цар убив його, та й годі!...  
А потім цар перед народом  
Заплакав трохи, одурив  
Псалмом старого Анафіна,  
І знов веселий, знову п'яний  
Коло рабині заходивсь.

Оттак сьвяті царі живуть!  
А як же прості? Я не знаю,  
І раю вам сього не знать,

Та ні у кого не питать,  
Щоб не завадило, буває.

II.

Давид, сьвятий пророк і цар,  
Не дуже був благочестивий.  
Була дочка в його Тимар  
І син Аммон. І се не диво:  
Бувають діти і в сьвятих,  
Та не такі, як у простих,  
А ось які: Аммон щасливий,  
Вродливий первенець його,  
Лежить, нездужає чогось.  
Давид стенає та ридає,  
Багряну ризу роздирає.  
І сипле попіл на голову:  
“Без тебе я не поживу  
І дня єдиного, мій сину,  
Моя найкрасчая дитино!  
Без тебе сонця не узрю,  
Без тебе я умру, умру!”  
І йде ридаючи до сина,  
Аж тюпає, немов біжить.  
А той, бугай собі здоровий,  
У храмині своїй кедровій  
Лежить, аж стогне, та лежить:  
Кепкує з дурня. Аж голосить,  
Аж плаче бідний, батька просить,  
Щоб на Тамар сестра прийшла:

“Драгий мій отче і мій царю!  
Вели сестрі моїй Тамарі,  
Щоб коржиска мені спекла,  
Та щоб сама і принесла,  
То я, вкусив його, возтану  
З одра недуга.”

В ранці рано  
Тамар спекла і принесла  
Опрісок братові. За руку  
Аммон бере її, веде  
У темну храмину, кладе  
Сестру на ліжку. Ломле руки,  
Ридає, плаче і рвучись  
Кричить до брата: ”Схаменись!  
Аммоне, брате мій лукавий!  
Єдиний брате мій! Я, я —  
Сестра єдина твоя!  
Де дінусь я? де діну славу,  
І гріх, і стид? Тебе самого  
І Бог і люде прокленуть.“  
Не помогло таки нічого!....

Оттак царевичі живуть,  
Пустуючи на світі.  
Дивітесь, людські діти!....

### III.

І поживе Давид на світі  
Не малі літа.

Одрях старий, і покривали  
Многими ризами його,  
А все таки не нагрівали  
Котюгу блудного свого.  
От отроки й доміркувались,  
Як нагрівать царя свого  
(Натуру вовчу добре знали).  
Та, щоб нагрить його, взяли  
Царевен паче красою,  
Дівчат старому навели,  
Да гріють крою молодою  
Свого царя! І розійшлись,  
Замкнувши двері за собою...

Облизавсь старий котюга  
І розспустив слини,  
І пазурі простягає  
До Самонтянини;  
Бо була собі на лихо  
Найкрасча між ними,  
Між дівчатами, мов крин той  
Зельний шги долині  
Між цвітами. Отто-ж вона  
І гріла собою  
Царя свого, а дівчата  
Грались між собою  
Голісінькі. Як там вона  
Грїла, я не знаю;  
Знаю тільки, що цар грів ся  
І... і "не позна ю".

IV.

По двору тихо похочає  
Старий веселий Рогволод.  
Дружина, отроки, народ  
Кругом його во златі сяють.  
У князя сьвято: виглядають  
Із Литви князя жениха  
За рушниками до Рогніди.

Перед богами Лель і Ладо  
Огонь Рогніда розвела,  
Драгим елеєм полила  
І ситала в огнище ладон.  
Мов ті Валькирії круг неї  
Танцюють, грають ся дівчата  
І приспівують:  
“Гой, гоя, гоя!  
Новий покої!  
Нумо лиш квітчати,  
Гостей сподіватись!”

За Полоцком, неначе хмара,  
Чорніє курява. Біжать  
І отроки й старі бояре  
Із Литви князя зустрічать.  
Сама Рогніда з Рогволодом  
Пішла з дівчатами, з народом.

Не із Литви йде князь сподіваний,  
Ще незнаємий, давно жданий,



А із Києва, туром-буйволом,  
Іде веприщем за Рогнідою  
Володимір князь со Киянами.

Прийшли, і город обступили  
Владимір князь перед народом  
Убив старого Ротволода,  
Потя народ, княжну поя,  
От' іде в волости своя,  
От' іде з шумом, і рослию,  
Тую Рогніду молодую,,  
І прожене ю, і княжна  
Блукає по сьвіту одна, —  
Нічого з ворогом не вдіє...

Так оттакий-то сьвятій  
Отті царі!

V.

Бодай кати їх постинали  
Оттих царів, катів людських!  
Морока з їми, щоб ви знали;  
Мов дурень ходиш кругом їх:  
Не знаєш, на яку й ступити!  
Так що-ж мені тепер робити  
З сими поганцями? Скажи,  
Найкрасча сестро Аполлона!  
Навчи, голубко! поможи  
Полазить трохи коло трона!

Намистечка, як зароблю,  
Тобі к великодню куплю.  
Пострижемо ся ж у лакеї  
Та ревностно, в новій ливреї,  
Заходимось царів любить.  
Шкода і олово тупить:  
Бо де нема сьвятої волі,  
Не буде там добра ніколи.  
На що-ж себе таки дурить?  
Ходімо в селища: там люде!  
А там де люде, добре буде;  
Там будем жить, людей любить,  
Сьвятого Господа хвалить!

[1860.]



## ЗМІСТ.

	Сторона
Вступ .....	5
Житє Тараса Шевченка .....	15
1. Поет .....	61
2. Заповіт .....	65
3. За думою дума .....	66
4. Чого мені тяжко .....	67
5. Минають дні .....	68
6. Так і доля .....	69
7. Понад полем іде .....	70
8. Думи мої .....	71
9. В неволі тяжко .....	71
10. І жду її і виглядаю .....	72
11. Привикне, кажуть .....	72
12. А. О. Козачковському .....	73
13. Мені однаково .....	78
14. Мені тринадцятий минав .....	79
15. Огні горять .....	81
16. І золотої й дорогої .....	82
17. І досі снить ся .....	83
18. На Україну .....	84
19. Заросли шляхи тернами .....	86
20. І знов мені .....	88
21. Як маю я журити ся .....	89
22. Лічу в неволі .....	90
23. Якби ви знали паничі .....	94
24. Хатина .....	96
25. Доля .....	96
26. Сестрі .....	99
27. Молитви .....	100
28. Вечір .....	101
29. Ой, одна я, одна .....	102
30. Буває іногді .....	103
31. Ой умер .....	104
32. Ой люлі, люлі .....	105
33. Сон (М. А. Марковичці) .....	106
34. Причинна .....	107
35. Тополя .....	115
36. Русалка .....	123
37. Лилея .....	126
38. Калина .....	129
39. Три шляхи .....	131

40. Хустина .....	133
41. Іван Підкова .....	135
42. На вічну пам'ять І. Котляревському .....	138
43. До Основ'яненка .....	142
44. Гамалія .....	146
45. Чигирин .....	153
46. Розрита могила .....	156
47. Холодний яр .....	158
48. За байраком байрак .....	161
49. Моїм союзникам .....	163
50. Сон (Гори мої високі) .....	164
51. Ляхам .....	166
52. Катерина .....	167
53. Гайдамаки .....	198
I. Інтродукція .....	208
II. Ярема .....	210
III. Конфедерати .....	214
IV. Титар .....	219
V. Сьвято в Чигирині .....	228
VI. Треті півні .....	242
VII. Чероний бенкет .....	248
VIII. Гуцалівщина .....	255
IX. Бенкет в Лисянці .....	260
X. Лебедин .....	272
XI. Гонта в Умані .....	277
XII. Епілог .....	289
54. Черниця Маряна .....	295
55. Сон (У всякого своя доля) .....	308
56. Наймичка .....	329
57. Невольник .....	349
58. До живих і мертвих .....	376
59. Псалми Давидові .....	386
60. Княжна .....	396
61. Відьма .....	412
62. Москалева Криниця .....	437
63. Неофіти .....	453
64. Сотник .....	476
65. Титарівна .....	495
66. Царі .....	503

### ІЛЮСТРАЦІЇ

Т. Ш. в старім віці .....	3
Т. Ш. в молодім віці .....	13
Хата де родив ся поёт .....	14
Малий Тарас з сестрою Катериною .....	17
Енгельгардт застає Шевченка при мальованю ...	19
Автопортрет .....	21

Приятель Шевченка .....	23
Приятелька Шевченка .....	25
Шевченко в салдатськiм мундурi .....	40
Шевченко в Новопетровськiй фортецi .....	44
Шевченко на смертнiй постелi .....	54
Могила Т. Шевченка .....	56

### ДЕЯКІ ПОЯСНЕННЯ ДО “ГАЙДАМАКІВ”.

1) “Енциклопедическій лексиконъ”, том 5: Барская кон федерація, і “Гісторія крулевства польського” г. с. Бандтке, том 2. — 2) Вільшана або Ольшана, містечко київської губернії звенигородського повіту; між Звенигородкою і Вільшаною по старому шляху Боровиків хутір і корчма, деб то Ярема Байстриук, а потім Галайда був у жида наймитом. — 3) Не-уніятів Ляхи називали схизматами. — 4) Про конфедератів так розказують люде, которі їх бачили; і не диво, бо то була все шляхта „з гонорем”, без дисципліни; робить не хочеть-ся, а їсти треба. — 5) Анахронізм: титаря Ляхи замучили зимою, а не літом. — 6) За гайдамаками ходив кобзар; його називали сліпим Волохом. 7) Павла Наливайка живого спалили в Варшаві; Івана Острияницю і тридцять старшин козацьких після страшної муки розчетвертували і розвезли їх тіла по всій Україні. Зиновій Богдан і син його Тимофій були поховані в Суботові, коло Чигирина; Чарнецький, коронний гетьман, не доставши Чигрина, од злости спалив їх мертвих. — 8) Полковник Богун потопив Ляхів в Інгулі. Зиновій Богдан вирізав 40 з чим-то тисяч Ляхів над Альтою. І та ніч, в котру те трапилось, зоветься Тарасова або кровава. (Бантиш Каменський.) — 9) Так про Чигринське сьвято розказують старі люде. 10) Треті півні — сігнал. Розказують, що Залізняка есаул, не дїждавши третіх півнів, запалив Медведівку, містечко меж Чигрином і Звенигородкою. — 11) Тарасова і Варфоломїєва ночі одна другої варт на стид римської тіяри. — 12) Чорний шлях виходив од Дніпра меж устями річок Сокорівки і Носачівки, і біг через степи запорожські, через воеводства Київське, Подольське і Волинське — на Червону Русь до Львова. Чорним названий, що по йому Татари ходили в Польщу і своїми табунами вибивали траву. — 13) До Унії Козаки з Ляхами мирили ся, і як-би не езуїти, то може б і не різали ся. Езуїт Посевин, легат папський, перший почав унію в Україні. — 14) Кирилівка — село Звенигородського повіту. Червонець, що дав Залі-

зняк хлопцеві, і досі єсть у сина того хлопця, котрому був даний; я сам його бачив. — 15) Село Будища — недалеко од Кирилівки; в яру озеро і над озером ліс невеликий, зоветь-ся Гупалівщиною, за те, що там Залізняк збивав Ляхів з дерева. Льохи, де був захований шляхетський скарб, і досі видко, тільки вже зруйновані. — 16) Лисянка, містечко Звенигородського повіту над річкою Гнилим Тикичем. Тут зійшли ся Гонта з Залізником і зруйнували старосвітський будинок, Богданом ніби-то будований. — 17) Лебедин, дівочий монастир меж Чигрином і Звенигородкою. — 18) Майданівка, село недалеко од Лисянки. — 19) Умань, город повітовий губернії Київської. — 20) "Кавалерія народова", так звались польські драгуни; їх тогді було в Умані 3000, і всі були побиті гайдамаками. — 21) В Умані Гонта убив дітей своїх за те, що їх мати-католичка помогла езуїтам перевести їх у католики. Младанович, товариш синів Гонти, бачив з дзвіниці, як вони умерли, і як школярів базиліянської школи потопив Гонта в криниці. Він багато написав об гайдамаччині, але надрукованого нема нічого. (Тогди коли Шевченко писав свої Гайдамаки, справді не було ще нічого надрукованого, але пізніше видані були памятники Младановича р. 1851 в Познани.) 22) Зрадою взяли Ляхи Гонту і страшно замучили. Привезли його в кайданах у польський лагерь недалеко Балти з одрізаним язиком і правою рукою; Б(раніцький), польський генерал, так велів зробити, щоб він чого-небудь не сказав на його. Потім кати роздягли його, як мати родила, і посадили на горячі штаби заліза; потім зняли дванадцять пас з спини шкурри. Гонта повів очима і страшно глянув на Б; той махнув рукою, — і розняли Гонту на четверо, розвезли тіло і поприбивали на середохрестних шляхах. Залізняк, почувши, що так страшно Ляхи замучили Гонту, заплакав, занедужав, та й умер; його гайдамаки поховали в степу над Дністром та й розійшли ся. (По правді невідомо, де вмер Залізняк. Его засудили на Сибір, але на дорозі тудя дня 1. падолиста 1768. він в Слободі Котельві (в харківській губернії виломив ся з вязниці разом з 52 товаришами. Они відобрали зброю від конвоя і втекли, але вже 19. грудня Залізняка і 36 его товаришів знов спіймали.) — 23) Злодій, розбійник, або гайдамака — такими остали ся гайдамаки по Коліївщині. Такими їх знають і досі.



